

НАУКОВИЙ ВІСНИК: ФІНАНСИ, БАНКИ, ІНВЕСТИЦІЇ

2010 №1 (6)

Сімферополь
2010

НАУКОВИЙ ВІСНИК: ФІНАНСИ, БАНКИ, ІНВЕСТИЦІЇ

№1(6) 2010

Науково-практичний журнал

Заснований у 2008 році

Національною академією природоохоронного та курортного будівництва (НАПКБ)
(Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації КВ №14183 — 3154Р від 20.06.2008 р.)

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України,
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт
на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з економіки
(Постанова президії ВАК України №1-05/4 від 26 травня 2010 року
// Бюлетень ВАК України — 2010 — №6 — С. 6.)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Воробйов Юрій Миколайович — доктор економічних наук, професор, головний редактор
Чепурко Віктор Васильович — доктор економічних наук, професор, заступ. головного редактора
Алексєєнко Людмила Михайлівна — доктор економічних наук, професор
Бережна Ірина Вікторівна — доктор економічних наук, професор
Бузнi Артемій Миколайович — доктор економічних наук, професор
Вишневський Валентин Павлович — доктор економічних наук, професор, член-кор. НАНУ
Вожжов Анатолій Павлович — доктор економічних наук, професор
Єфремов Олексій Володимирович — доктор економічних наук, професор
Крупка Михайло Іванович — доктор економічних наук, професор
Новиков Юрій Миколайович — доктор економічних наук, професор
Пасічник Юрій Васильович — доктор економічних наук, професор
Примостка Людмила Олександрівна — доктор економічних наук, професор

Журнал виходить чотири рази на рік

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції

Відповідальність за добір і викладання фактів несуть автори.
Редакція не завжди поділяє позицію авторів.

Адреса редакції:

Україна, Автономна Республіка Крим, 95493, м. Сімферополь, вул. Київська, 181
Національна академія природоохоронного та курортного будівництва
Кім. 323, тел (8 – 0652 – 26-79-70) – кафедра фінансів і кредиту
E-mail: finance_napks@mail.ru, blolge@rambler.ru

ЗАСНОВНИК:

Національна академія природоохоронного та курортного будівництва

Відповідальний секретар — Воробйова О.І., к.е.н., доцент
Літредактор — Сітшаєва Л.З.
Коректор — Воробець Т.І.
Комп'ютерна верстка — Блажевич О.Г.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Національної академії природоохоронного та курортного будівництва (протокол № 10 від 29. 06. 2010 р.)

© НАПКБ
© «Науковий вісник:
Фінанси, банки, інвестиції»

ЗМІСТ

Фінанси

Єфремов О.В. Фінансово-економічна основа місцевого самоврядування.....	6
Туманова О.А. Особливості діяльності з недержавного пенсійного страхування в Україні..	17
Усков І.В. Економічна природа бюджету, його функції.....	21
Фролов В.І. Толінг як інструмент управління оборотним капіталом аграрних підприємств.....	27
Ворошило В.В. Фінансові ресурси домогосподарств: сутність та класифікація.....	31
Демченко І.В. Фінансова безпека суб'єкта господарювання: сутність та умови виникнення.	35
Воробець Т.І. Необхідність фінансових інвестицій в умовах ринкової економіки.....	39
Сітшаєва Л.З. Податкова система як складова економічного розвитку регіону.....	44

Банки

Воробйова О.І. Особливості становлення та розвитку банківського кредитування в Україні.....	50
Воробйов Ю.М. Аналіз стану кредитування фінансових інститутів в соціально-економічній системі держави.....	65
Срібна К.А., Срібний В.І. Сучасні тенденції розвитку банків в Україні.....	70
Кажан В.А. Світова практика управління кредитним ризиком.....	74

Інвестиції

Іванішкіна Ю.А. Економічна сутність інвестиційно-будівельного комплексу.....	78
---	-----------

СОДЕРЖАНИЕ

Финансы

Ефремов А.В. Особенности финансирования деятельности муниципальных организаций.....	6
Туманова Е.А. Особенности негосударственного пенсионного страхования в Украине.....	17
Усков И.В. Экономическая природа бюджета.....	21
Фролов В.И. Толлинг как инструмент управления оборотным капиталом аграрных предприятий.....	27
Ворошило В.В. Финансовые ресурсы домохозяйств: сущность и классификация.....	31
Демченко И.В. Финансовая безопасность субъекта хозяйствования: сущность и условия возникновения.....	35
Воробец Т.И. Необходимость финансовых инвестиций в условиях рыночной экономики....	39
Ситшаева Л.З. Налоговая система как составляющая экономического развития региона.....	44

Банки

Воробьева Е.И. Особенности становления и развития банковского кредитования в Украине.....	50
Воробьев Ю.Н. Анализ состояния кредитования финансовых институтов в социально-экономической системе государства.....	65
Срибная Е.А., Срибный В.И. Современные тенденции развития банков в Украине.....	70
Кажан В.А. Мировая практика управления кредитным риском.....	74

Инвестиции

Иванишкина Ю.А. Экономическая сущность инвестиционно-строительного комплекса....	78
---	-----------

CONTENTS

Finances

Efremov A.V. Financial economic basis of local self-government.....	6
Tumanova E.A. Features of not state pension insurance in Ukraine.....	17
Uskov I.V. Economic nature of budget, his functions.....	21
Frolov V.I. Tolling as a tool for working capital management of agricultural enterprises.....	27
Voroshilo V.V. Financial resources of households: essence and classification.....	31
Demchenko I.V. Financial safety of the subject of managing: essence and occurrence conditions.	35
Vorobets T.I. Necessity of financial investments in the conditions of market economy.....	39
Sitshayeva L.Z. Tax system as a component of the economic development of the region.....	44

Banks

Vorobyova E.I. Features of becoming and development of bank crediting are in Ukraine.....	50
Vorobyov Y.N. Analysis of the state crediting of financial institutes in socio-economic system of the state.....	65
Sribnaya K., Sribniy V. Modern progress of banks trends in Ukraine.....	70
Kazhan V.A. World practice of management credit risk.....	74

Investments

Ivanishkina Y.A. Economic essence investment-build complex.....	78
--	-----------

ОСОБЕННОСТИ ФИНАНСИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МУНИЦИПАЛЬНЫХ ОРГАНИЗОВАННОСТЕЙ

Ефремов А.В., д.э.н., профессор, НАПКС

Проанализированы методы формирования местных бюджетов, различных стран, выявлены их общие черты, положительные и отрицательные стороны и тенденции по устранению недостатков их формирования и исполнения. Исходя из результатов этого анализа проведено сопоставление механизма бюджетирования, закрепленного Законом о местном самоуправлении Украины, предложены мероприятия по совершенствованию бюджетирования.

Ключевые слова: местные бюджеты, механизм бюджетирования, местное самоуправление, доходы, налоги, муниципальные организации.

ВВЕДЕНИЕ

Европейская Хартия о местном самоуправлении закрепляет за органами местного самоуправления право на собственные финансовые средства, которыми они могут свободно распоряжаться, которые должны быть соразмерны их компетенциям и, по меньшей мере, большая их часть должна обеспечиваться налоговыми поступлениями. Право местных сообществ на самостоятельное формирование и расходование бюджетов должно быть закреплено в конституциях либо законодательно.

Несмотря на существенные различия, в формах хозяйствования многих стран, анализ работ авторов, исследовавших эту проблему [1-7] показал, что местные бюджеты проанализированных нами странах имеют общие черты.

Они формируются на основе примерно одних и тех же источников доходов:

- местных налогов и сборов;
- государственных трансфертов (дотаций, субвенций и т.д.);
- займов, которые в большинстве западных государств строго контролируются;
- доходов от собственной деятельности, преимущественно некоммерческого характера;
- доходов от использования муниципальной собственности.

Почти повсеместно органы местного самоуправления не имеют права произвольно вводить новые налоги: перечень теоретически возможных налогов устанавливается государством, государство же фиксирует и базы налогообложения по каждому налогу (в федеративных государствах этим могут заниматься субъекты федерации). В ряде стран, особенно в континентальной Европе, государство устанавливает также верхнюю и нижнюю границы ставок налогов. Тем не менее, даже внутри одного государства варианты налогообложения на отдельных территориях существенно различаются, прежде всего, за счет того, что налоговое бремя на каждой территории складывается из налогов территориальных сообществ разных уровней и их объединений.

Различия между странами во многом зависят от того, какого рода налоги находятся в распоряжении органов местного самоуправления. Здесь их делят на две категории:

- собственные налоги, которые действуют в рамках данной административной единицы и полностью поступают в местный бюджет. Каждому уровню самоуправления может быть присвоен отдельный вид налога (ФРГ, Италия, Испания здесь муниципалитеты обладают исключительными правами на сбор поземельного налога и налога на недвижимость). В чистом виде такая система встречается редко. Могут существовать местные налоги, поступающие в бюджеты всех органов самоуправления;

- общие налоги, которые перераспределяются через центральный бюджет в пользу местных органов, либо иными способами делятся между бюджетами разных уровней. Органы самоуправления могут, например, начислять определенный процент к ставке государственных налогов (страны Северной Европы).

Кроме того, местные налоги подразделяются на прямые (подоходный, поземельный и др.), косвенные и прочие (сборы на зрелища, на владельцев собак, на автотранспорт и др.).

Кроме налогов, которые являются одним из наиболее важных, хотя и не всегда основных источников доходов местных бюджетов, в формировании местных бюджетов большую роль играют государственные дотации и трансферты.

Государственные дотации и субсидии предназначены, прежде всего, для решения задач перераспределения средств и регулирования деятельности органов местного самоуправления.

Размеры общих дотаций зависят в большинстве случаев от фискального потенциала, численности населения и соотношения этих величин со средними по стране. В среднем государственные субсидии местным бюджетам составляют от 10 до 50% их доходов.

Государственные трансферты осуществляются в виде:

- перераспределения налоговых поступлений (система налогового выравнивания в ФРГ);

- субсидий общего назначения;
- специальных, целевых субсидий (субвенций).

Доля специализированных субсидий почти везде составляет от 10 до 50%, хотя наблюдается тенденция к их снижению. Дотации призваны покрывать возникающий бюджетный дефицит, кроме того субсидии сохраняют свое значение во всем, что касается финансирования делегированных органам самоуправления полномочий.

Экономическая деятельность органов местного самоуправления достаточно разнообразна, но строго регламентирована, особенно в Европе. Это связано как с общей точкой зрения, по мнению автора неправильной, что экономическая деятельность не является основной задачей органов самоуправления, так и с тем, что в этой сфере совершается достаточно большое число правонарушений. Последнее вызвано коррупцией и злоупотреблениями, но часто и просто некомпетентностью. Тем не менее, местные органы самоуправления имеют право прибегать к займам (под строгим контролем), а созданным ими предприятиям и ссуживать деньги. Местные власти получая доход от эксплуатации их собственности, могут участвовать в создании предприятий коммерческого характера. Наконец, в рамках своих компетенций органы местного самоуправления оказывают платные услуги, особенно в сфере транспорта и коммунального хозяйства.

Расходная часть местных бюджетов по целевому назначению подразделяется на капитальные, предназначенные на капитальные вложения, и текущие, на покрытия текущих расходов, а также на расходы по погашению долговых обязательств. Величина расходов местных бюджетов свидетельствует о роли местных органов власти в экономической и социальной жизни страны.

Расходы в основном идут на культуру, образование, социальное обеспечение, медицинское обслуживание, коммунальные и другие службы, дороги, экологию, содержание администрации.

Основными недостатками институтов местного управления и самоуправления в большинстве стран являются:

- искажение сути институтов местного самоуправления: придание им статусов исполнителей государственной политики центральных властей;
- активное вмешательство государства в сферу собственных полномочий местных органов власти;
- недостаточная собственная финансовая база;
- чрезмерная привязка муниципалитетов к центральным властям через субвенции;
- сложность системы правового регулирования органов местного самоуправления, что вносит путаницу в отношениях центра с институтами местного самоуправления;
- неправильная исходная база распределения полномочий между государством и местным самоуправлением, которая исходит из главенства государства и, следовательно, распределения функций сверху вниз с полной регламентацией, что могут делать органы местного самоуправления и что им запрещено. Это сковывает творческую инициативу в вопросах хозяйствования на местном уровне. Исходить же надо из того, что местные организации (предприятия, фирмы и т.д.) являются основой общества, так как именно они производят жизненные блага для человечества. Поэтому, чтобы не сковывать инициативу рационально и эффективно хозяйствовать надо исходить из принципа, что не запрещено — разрешается. К запрещенным должны относиться функции, которые местные органы не смогут выполнять, поэтому их государство и регионы берут на себя. Сюда относятся функции, отражающие интересы общества в общегосударственном или региональном масштабе.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧИ

Исходя из выше изложенного целью статьи является ознакомить специалистов, работающих в данном направлении, со своим представлением о механизме финансирования деятельности муниципальных образований.

Для того чтобы в дальнейшем всесторонне проанализировать состояние местного самоуправления в Украине, рассмотрим более подробно, опыт функционирования местного самоуправления Российской Федерации на базе доклада Юрковой С.Н. о местном самоуправлении в России. Опыт 1993-2003 гг. на российском конкурсе образовательных программ, образовательных технологий и методов для муниципальных служащих [8].

РЕЗУЛЬТАТЫ

Опыт внедрения института местного самоуправления в Российской Федерации показал, что:

- старт основ местного самоуправления проходил тяжело и напряженно;
- первично базовые территории местного самоуправления формировались не на научных подходах, а на основании мнений администраций местных региональных структур, что привело к массовой перекройке территориальных образований — одних к укреплению, других к дроблению;
- большие затруднения возникли с внедрением финансового блока. На этапе становления и первых шагов развития местного самоуправления доля местных бюджетов в общем объеме консолидированного бюджета субъекта Федерации составляла до 70%, а после десяти лет функционирования института самоуправления собственные бюджеты муниципальных образований с учетом местных налогов и сборов имеют 28-30%. При таком положении наблюдается суперзависимость местных органов власти от субъектов Федерации, что с точки зрения финансовой прочности бюджетного становления отрицательно влияет на развитие муниципальных образований;

- сложности встречались и в процедуре организации местного самоуправления, так как и здесь субъективный фактор играл главную роль. Реформированию, по разным подходам, подвергались доставшиеся в наследство местные органы государственной власти: районы, города районного и областного подчинения. Наиболее просто под местное самоуправление реформировались города областного значения. Именно они сохранили статус и стали полнокровными муниципальными организациями. В то время как города районного подчинения большей частью влились в состав бывших административных районов на основе, которых сформировались принципы организации муниципальной власти. Такая, смешанного вида, территориальная организация заняла наибольшей удельный вес — примерно 45%. Второе место заняла организация местного самоуправления на базе интеграции административных районов и сельских округов — 26%. На базе интеграции городов и сельских поселков — 12% и на базе интеграции сельских и поселковых округов — 5%;

- не удалось добиться высокого эффекта и от использования муниципальной собственности. Это обусловлено, главным образом, бесконтрольностью со стороны власти по отношению к созданным организациям гражданского правового характера, унитарным предприятиям, отсутствием соответствующих наблюдательных и попечительных Советов;

- не разработан механизм стратегического планирования и развития на муниципальном уровне. Тормозят его разработку в основном две проблемы: отсутствие сложившейся единой методологической базы подхода к становлению и развитию в долгосрочной перспективе муниципальных организаций и соответствующих стратегий и программ развития на уровне субъектов Федерации;

- не удовлетворительно решена проблема кадрового обеспечения органов местного самоуправления. Так, при осуществлении непосредственной деятельности управления на муниципальном уровне: специальность «Государственное муниципальное управление» имели 2% от общего количества работающих в органах местного самоуправления, юридическое менее 6%, экономическое — порядка 15%;

- не получил достойного развития институт гражданского общества, так как на момент анализа точно не определен статус территориальных общественных организаций, функционирующих в сфере местного самоуправления.

Проведенный анализ деятельности функционирования института самоуправления Российской Федерации, позволил определить положительные достижения, недостатки и то, что намечалось выполнять, а по той или иной причине не выполнено. Этот анализ может оказать положительное влияние на совершенствование механизма функционирования и развития местного самоуправления в Украине.

Теперь на фоне институтов местного управления и самоуправления приведенных выше государств попытаемся критически рассмотреть нормативно-правовую базу института местного управления и самоуправления Украины по разделам Конституции Украины и Закона Украины о местном самоуправлении.

Раздел XI Конституции Украины — «Местное самоуправление»

Начнем анализ с общих положений, на которых базировались подходы к его разработке. Назвать форму хозяйственная на местном уровне в Украине местным самоуправлением нельзя потому, что эта форма базируется на принципе децентрации управления, которая представляет собой передачу части государственных полномочий местным громадам.

То есть, деконцентрация — это лишь техника управления, которая сама по себе не равнозначна развитию демократии, поскольку она сохраняет всю администрацию в распоряжении центральной власти или ее представителей. Здесь, хотя те и другие подчинены одному и тому же лицу, то есть государству, представитель государства вправе делегировать часть своих полномочий представителям государства на местах, что является лишь способом организации властвования внутри государства. Поэтому реформы по деконцентрации имеют управленческий, а не политический смысл: в географическом отношении аппарат управления приближается к гражданам, но сами они никакой властью не наделяются.

Статья 140 абзац 1 фиксирующий права территориальной громады жителей села или добровольного объединения в сельскую громаду жителей нескольких сел, поселка и города самостоятельно решать вопросы местного значения в рамках Конституции и Законов Украины.

В редакции... является правом..., это право юридически не защищено, так как оно может изменяться, урезаться. Поэтому ее необходимо изменить, но запись... является исключительным правом.... Кроме того, здесь в перечне не указаны права регионов (область, автономная республика);

- абзац 3: «местное самоуправление осуществляется территориальной громадой в порядке, установленном законом, как непосредственно, так и через органы местного самоуправления: сельские, поселковые, городские советы и их исполнительные органы». Здесь не ясно, как громады могут осуществлять местное самоуправление непосредственно. Надо в скобках указать, как это можно делать, так как в Украине появился новый метод непосредственного управления — через Майдан.

Статья 141 абзац 1 «В состав сельского, поселкового, городского совета входят депутаты, которые избираются жителями села, поселка, города на основе всеобщего, равного, прямого избирательного права путем тайного голосования сроком на четыре года». Указывать в законе срок избрания депутата в годах не разумно. Здесь более приемно отметить, что сроки всех уровней самоуправления

рекомендуется, устанавливать одинаковыми в соответствии со сроками выборов в Верховный Совет Украины.

Статья 142 абзац 1 «Материальной и финансовой основой местного самоуправления является движимое и недвижимое имущество, доходы местных бюджетов и другие денежные средства, находящиеся в собственности территориальных громад сел, поселков, городов, районов в городах, а также объекты их собственности, находящиеся в управлении районных и областных советов».

Здесь запись находящихся в собственности громад..... является дискриминационной по отношению к громадам местного самоуправления. Спрашивается, а разве объекты, находящиеся в управлении выше стоящих властных органов и государства не должны приносить доходы местным громадам? А ведь есть громады, скажем прибрежной зоны южных морей, где основная часть объектов не находится в их собственности. Выходит, что они страдают от того, что находятся в пределах благодатных климатических условий.

Поэтому данный абзац должен быть записан в следующей редакции: Финансовой основой местного самоуправления является все движимое и недвижимое имущество, независимо от того, кому оно подчинено, природные ресурсы, находящиеся в пределах границ территориальных громад, а также доходы местных бюджетов и другие денежные средства. А материальной основой является земля, природные ресурсы и имущество, находящиеся в коммунальной собственности.

Кроме того, раздел XI Конституции о местном самоуправлении должен быть дополнен статьей об основах отношений государственных и местных органов власти по принципу «Функции хозяйствования, которые не делегированы муниципалитетами государственным органам являются прерогативой местного самоуправления».

Этот принцип базируется на демократических положениях, исключает диктаторский подход властей центра к местному самоуправлению. Он признает, что основным звеном в хозяйственном процессе государства является низовые структурные подразделения, производящие жизненные ценности для существования и развития общества, а все остальные надстройки, к которым относятся и центральные власти, которые по своей сути являются необходимыми «паразитирующими» элементами, не создающими ни каких жизненных благ, но успешно их проедающими. Поэтому центральные власти должны брать на себя такие обязанности, которые местные органы самоуправления выполнять не могут.

Эти функции должны быть четко сформулированы, глубоко обоснованы и всесторонне согласованы с громадами местного самоуправления. Все остальные функции хозяйствования и социального развития должны быть отнесены к исключительной компетенции органов местного самоуправления.

Кроме того, необходимо учитывать такой специфический критерий, как средние отношения фискальной базы крупных городских коммун к их расходам, в сопоставлении с фискальной базой сельских коммун. На основании этого соотношения им должны производиться дотации.

Многие государства относят к государственным трансфертам и дотации за делегирование полномочий государства местным органам. Однако эти платежи по своей сути не относятся к трансфертам потому, что во-первых трансферт — это выплата кем либо денег, взамен которых плательщик не получает ни товара, ни услуг, а это конкретная работа за которую производится оплата и, во-вторых, государство своих функций руководству местного самоуправления передать не может, так как по своей сути — это функции, которые выполнять могут только центральные власти. Если же это не так, значит распределение функций между центром и руководством местных органов осуществлено не верно.

Теперь кратко проанализируем отдельные статьи Закона о местном самоуправлении Украины, ряд положений, которого у автора вызывает сомнение.

Здесь при использовании подхода к распределению полномочий снизу вверх отпадает необходимость детальной расшифровки многих статей

Скажем ст. 27-29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40. О полномочиях местных органов власти в различных направлениях хозяйствования можно ограничиться одним предложением «Местные органы власти осуществляют все виды деятельности на своей территории, в соответствии с Конституцией страны, кроме тех видов, которые делегированы местными органами более высоким уровнями власти.

Тоже, можно сказать и о полномочиях председателей, других сельских поселковых и городских представителей — их функции должны определяться выборными органами (советами).

Раздел I: Статья 1. Основное понятие, использованное в этом законе. Содержание статьи, перегружено общеизвестными понятиями, которые необходимо исключить, а оставить следующие:

Територіальна громада.....
адміністративно-територіальна одиниця.....
представницький орган місцевого самоврядування.....
виконавчі органи рад.....
органи самоорганізації населення.....
посадкова особа місцевого самоврядування.....
право комунальної власті.....

бюджет місцевого самоврядування.....

самооподаткування.....

Статья 2. Понятие местного самоуправления.

Предлагается статьи 1 и 2 объединить в одну под названием:

Статья 1. Понятие и основные термины местного самоуправления.

Статья 3. Оставить без изменения.

Статья 4-5. Объединить в одну статью со следующим названием:

Статья 4. Основные принципы формирования систем местного самоуправления.

1. Основными принципами формирования систем местного самоуправления являются.....

2. Система самоуправления включает в себя.....

Статья 6 Территориальные громады. Основным ее недостатком является то, что здесь не сформировано понятие «территориальные сообщества». На разных уровнях хозяйствования они должны называться по-разному, а они для всех уровней называются громадами, что весьма неопределенно. С целью дифференциации указанных терминов по уровням хозяйствования попробуем сформировать некоторые его характеристики. Первое от чего надо отталкиваться — это признание того, что такое сообщество обозначает особую социально-экономическую организованность, включающую в себя как население, так и органы власти и учитывающую политические, экономические и социальные особенности данного вида территориальной организованности. Поэтому с точки зрения общей характеристики, можно говорить о территориальном сообществе как о самоуправляющейся территориальной организованности, являющейся юридическим лицом публичного права. Характерные особенности этих образований:

- территориальность как обязательный признак;
- статус юридического лица;
- возможности и исполнительные права по формированию своего бюджета и отстаивания своих прав в суде;
- гарантия государства, через различные структуры, от вмешательств в их хозяйственную деятельность, если она не противоречит конституции государства;
- термин местные сообщества используется в юридических документах как синоним территориальных сообществ;
- территориальные сообщества должны свободно управляться избранными советами, на условиях предусмотренных законом, при отсутствии давления на них и априорного контроля.

На основании выше изложенного для Украины предлагается следующая классификация территориальных сообществ:

1. Коммуна — один или несколько объединенных общей территорией сельских пунктов или поселков городского типа, в которых местное самоуправление осуществляется через выборные и иные местные органы.

2. Сельский муниципальный район — это объединение общин нескольких сельских поселений или поселений городского типа с общей территорией, в границах которой местное самоуправление осуществляется, в целях решения вопросов местного значения межпоселенческого характера, населением через выборные и иные органы местного самоуправления.

3. Городской район община — часть территории города (в городах с районированием) в границах которой местное самоуправление осуществляется населением через выборные и иные органы местного значения. Внутрирайона — общины, где деление на общины отсутствует.

4. Город — городское поселение с порайонным делением или без деления на районы, в границах которого местное самоуправление осуществляется населением через выборные и другие органы местного значения.

5. Регион — территория, очерчена границами областей, где население осуществляет местное самоуправление через выборные или другие органы местного значения.

Думаю, что без ущерба содержанию закона можно убрать статьи: 7 — местный референдум, 8 — общие собрания граждан, 9 — местные инициативы. Все они разъясняют общеизвестные истины.

В статье 11 пункта 2 убрать следующее разъяснение «„а з питань здійснення делегованих їм повноважень виконавчої влади — також підконтрольними відповідним органам виконавчої влади».

Если исходить из указанного ранее принципа распределения полномочий снизу вверх, центральная власть выполняет те функции, которые органы местного управления выполнять не могут. Следовательно, она их и не может делегировать, то есть от этого понятия необходимо отказываться.

В статье 12 пункта 2 убрать слова...строком на чотири роки...

Сократить объем статьи 13. Громадські слухання, оставив следующую редакцию: «Територіальна громада має право проводити громадські слухання, порядок організації яких визначається статутом територіальних громад».

Неудачно записан пункт 1 статьи 14 — Органы самоорганизации населения. Здесь записано, что допускается, но совсем не записано как это осуществляется.

Неудачно и дискриминационно записан пункт 3 (материальная и финансовая основа) статьи 16 — Організаційно правова, матеріальна і фінансова основа місцевого самоврядування. Здесь надо запи-

сать следующим образом: «Финансовой основой местного самоуправления является все движимое и недвижимое имущество независимо от того, кому оно подчинено, земля, природные ресурсы, находящиеся в пределах границ соответствующих территориальных громад, а также доходы местных бюджетов и другие денежные средства. А материальной основой является земля, природные ресурсы и имущество, находящиеся в коммунальной собственности.

Статья 25 «Загальна компетенція сільських, селищних, міських рад», сформулирована в разрезе с принципами местного самоуправления. Однако она должна быть сформулирована следующим образом: сельские, поселковые, городские советы правомочны рассматривать и решать все вопросы, кроме переданных вышестоящим органам и центральной власти.

При такой редакции необходимо исключить статью 26, расшифровывающую в 58 пунктах вопросы, которые должны решать советы.

Видимо, нет необходимости подробно расписывать права местного самоуправления в области жилищно-коммунального хозяйства бытового и торгового обслуживания, общественного питания, транспорта связи. Здесь надо только отразить, что в этих направлениях деятельности местным органам самоуправления принадлежат все права кроме делегированных вышестоящим органам центральной власти.

Весьма неудачна редакция статьи 28 «Повноваження в галузі бюджету фінансів». Здесь нет главного — за счет каких источников формируется бюджет.

Учитывая, что финансы являются главным фактором функционирования местного самоуправления, рассмотрим более детально источники наполнения бюджета.

Для Украины, как унитарного государства, не особенно склонного к широкой демократизации института местного самоуправления, видимо наиболее приемлемой базой наполнения местных бюджетов является система налогов, состоящая из двух их видов: общих, базирующихся на перераспределении их соответствующими долями между госбюджетом и бюджетами различных уровней (практика стран Северной Европы) и косвенных местных, величина нормативов которых устанавливается органами местного самоуправления, и все сборы остаются у местных громад.

Основными видами общих налогов, которые должны распределяться соответствующими долями между государством и различными уровнями местного самоуправления являются:

- **налоги на собственность** — преимущественная группа налогов состоящая из обложений текущей рыночной стоимости (земля, строения) и движимости (автомобили, оборудование, товарные запасы, скот и т.д.), как граждан (физических лиц) так и предприятий и учреждений (юридических лиц);
- **налог на землю с незастроенных участков.** Земля — главное богатство особенно сельских громад, поэтому к ее налогообложению надо подходить особо тщательно. Первое и главное условие за землю должны платить все, кто ей пользуется, будь то государственные, армейские или другие структуры, иначе сельские громады будут в неравных условиях. Другое дело, что государство должно обеспечивать дотации для уплаты этих налогов.

Второе необходимое условие — налоговые тарифы должны быть разработаны государством с учетом их дифференциации по различным территориям, по видам использования, по ценности. Менять тарифы местные органы могут только по согласованию с государственными органами. Такой подход, кажущийся на первый взгляд антидемократичным по отношению к местным громадам, обеспечивает равные возможности всего общества пользоваться природными благами. Следовательно, этот подход более демократичен по отношению ко всему обществу, чем тот который позволяет формировать налоговые тарифы отдельным громадам. Кроме того при большом разнообразии использования земель (природно-климатические условия, приоритетность расположения, виды земель, уровень их обустроенности, и т.д.) будет существенно разниться налоговая база, поэтому где она узка, местные органы будут стремиться повышать налоги, чтобы обеспечить достаточные поступления в местный бюджет. Большая часть налоговых сборов по земле должна оставаться в бюджетах структур местного самоуправления;

- **налог на строения.** Ставки налогов должны устанавливать органы местного самоуправления, а уплачивают налоги собственники любых строений, без всякого исключения независимо от того, кому они принадлежат;

- **налог на профессию.** Ставки налогов устанавливаются органами местного самоуправления при соответствующем государственном ограничении. Уплачиваются эти налоги всеми физическими и юридическими лицами, занимающимися ненаемной деятельностью с целью получения прибыли.

К этому налогу следует подходить весьма деликатно потому, что с одной стороны во многих громадах, кроме мелких коммун, он является основным налоговым источником дохода, а с другой стороны завышенный налог отпугивает предпринимателей и лиц свободных профессий. А ведь именно с этим налогом преимущественно связано финансовое неравенство коммун. Небольшая часть от этого налога, для выравнивания финансового уровня коммун, должна отчисляться в государственный бюджет для создания фонда выравнивания.

Подоходный налог с наемных работников. Единая нормативная база подоходного налога разрабатывается государством для всех регионов Украины. В рамках общих нормативов и по согласованию с органами местного самоуправления должны устанавливаться доли отчислений в государственный бюджет от сумм собранных в бюджеты громад местного самоуправления.

Выборочными налогами с продаж, то есть специфическими акцизами облагаются все алкогольные напитки и табачные изделия.

К косвенным налогам местного значения, нормативы которых устанавливаются органами местного самоуправления, а суммы остаются в бюджетах местных громад, относятся:

- транспортный налог, доходы от которого используются для организации общественного транспорта, они выплачиваются предприятиями, имеющими транспортные средства, используемые в процессе хозяйствования;

- дорожные сборы, используемые для поддержки автомобильных дорог;

- налог на владение транспортными средствами, выплачиваемый юридическими и физическими владельцами транспортных средств; база определения ставки — один литр бензина, стоимость которого увеличивается на величину налога;

- налог на превышение плотности застройки должен взиматься с подрядчиков, строящих здания и сооружения. Он устанавливается на государственном уровне, однако коммуны могут его ужесточить. Особенно его важно учитывать при заселении прибрежной зоны южных морей;

- налог на парковку транспортных средств и др.

Число косвенных налогов очень велико, однако их доля в доходах крайне мала, в виду низких ставок и баз налогообложения.

Существенное место в формировании местных бюджетов государств с развитыми рыночными отношениями занимают государственные трансферты. Однако к этому источнику наполнения бюджетов местные органы власти должны относиться весьма осторожно, так как высокий удельный вес трансфертов в местном бюджете указывает на то, что здесь права местных органов ущемляются. Кроме того, если в подавляющем количестве бюджетов муниципальных организмов удельный вес трансфертов в общих расходах велик, это свидетельствует о том, что государство отбирает у местных общин неоправданно много их доходов. Видимо для сохранения принципов демократии местного самоуправления необходимо, чтобы у несамодостаточных муниципальных организмов не менее трех четвертей их расходов обеспечивалось местным бюджетом, а 1/4 за счет государственных трансфертов. У самодостаточных же — все расходы должны обеспечиваться за счет местных бюджетов.

В Украине в системе государственных трансфертов, прослеживаются четыре основных вида межбюджетных трансфертов: общие дотации (покрытие бюджетного дефицита); дотации по обязательствам (целевое финансирование образования и социальных нужд); субсидии специального назначения (целевые трансферты); трансферты выравнивания.

Как видно из перечисленных государственных трансфертов, здесь в межбюджетных отношениях четко прослеживается тенденция к усилению государственного управления и финансовый контроль со стороны государства деятельности местного самоуправления.

В этих условиях необходим механизм четкого и справедливого распределения государственных трансфертов между субъектами местного самоуправления. Тщательной проработки требуют субсидии специального назначения, которые занимают особое место среди способов привязки органов местного самоуправления к государственной власти. Это объясняется тем, что представление этих субсидий местным органам всегда связано с выполнением определенных целевых программ, регулируемых государством в ущерб принципам местного самоуправления. Опыт функционирования институтов местного самоуправления в государствах с рыночной экономикой показывает, что, несмотря на наличие множества административных, правовых и политических проблем, связанных с государственным финансированием деятельности органов местного самоуправления, субсидии специального назначения остаются основным способом вовлечения местных органов самоуправления в сферу государственного регулирования.

Следовательно, для сохранения самостоятельности местного самоуправления необходимо постепенно сокращать целевые субсидии в пользу увеличения объема общих дотаций. Целевые дотации должны быть предназначены для ликвидации последствий природных и технологических катастроф, а также выполнения каких либо проектов общенационального значения, например комплекс объектов по проведению Украиной футбольного первенства 2012 года.

Особая роль в местном самоуправлении отводится финансовому выравниванию, для того, чтобы все граждане Украины имели право на примерно одинаковый уровень услуг органов местного самоуправления независимо от места жительства.

Однако не должно быть такого выравнивания, при котором деньги, изъятые у самодостаточных муниципальных организмов использовались в виде «подачек» для затыкания дыр в бюджетах несамодостаточных муниципальных организмов. Такое выравнивание кроме вреда ничего не приносит, так как оно стимулирует иждивенчество, а не стремление к повышению уровня хозяйствования. Деньги выравнивания должны направляться на реализацию совместных (государство — несамодостаточные муниципальные организмы) проектов, позволяющих повысить уровень благосостояния их населения до среднего государственного уровня. Такой подход не противоречит основному принципу рыночной экономики — «что потопал то полопал».

Среди важнейших критериев, которые необходимо учитывать при распределении средств, на осуществление проектов хозяйствования несамодостаточных муниципальных образований можно отметить фискальный потенциал общины; долю в общем ее населении специальных категорий лиц, с которыми связаны расходы соответствующего сообщества (пенсионеров, молодежи, школьников инвалидов и т.д.) в соответствии со средними данными в целом по государству.

Нет смысла в подробной расшифровке указаний по главе 5 «Порядок формирования, организация работы органов и должностных лиц местного самоуправления». Свои полномочия они более правильно определяют сами.

Имеются претензии к разделу III «Материальная и финансовая основа местного самоуправления». Так в статье 60 «Право коммунальной собственности» в пункте 1 при расшифровке прав коммунальной собственности записано... частку в майні підприємств, ... не ясно, что это за предприятие, какая именно часть относится к коммунальной собственности, и кто устанавливает эту часть.

Статья 61 «Місцеві бюджети» пункт 1 должен быть изменен и записан в следующей редакции: «Органы местного самоуправления в селах, поселках, городах, районах и других местных организациях обладают исключительным правом разрабатывать, утверждать и исполнять соответствующие местные бюджеты».

Пункт 2 должен быть исключен, так как он противоречит пункту 1, где записано, что бюджеты это исключительное право местных органов самоуправления из каких бы источников они не формировались.

Пункт 3 так же должен быть исключен — он противоречит принципам местного самоуправления и противоречит пункту 1 данной статьи.

Пункт 5 должен быть представлен в следующей редакции «вмешательство государственных органов в процесс формирования, утверждения и исполнения бюджетов местных органов не допускается» — без всяких оговорок типа за исключением случаев, предусмотренных законом. Кроме того, если государство на территории общины думает строить какой либо объект, оно арендует или выкупают землю у общины, а затраты на его возведение в местный бюджет не включаются.

Неудачно сформирована статья 62 «Участие государства в формировании доходов местных бюджетов».

Так в пункте 1 записано «Вона (держава прим, автора) гарантує органам місцевого самоврядування доходну базу, достатню для забезпечення населення, послугами на рівні мінімальних соціальних потреб. У випадках, коли доходи від закріплення за місцевими бюджетами загальнодержавних податків та зборів перевищують мінімальний розмір місцевого бюджету, держава вилучає із місцевого бюджету до державного бюджету частину надлишку в порядку, встановленому законом про державний бюджет».

При ознакомлении с редакцией данного проекта возникает желание задать вопрос разработчикам этого закона, когда же мы перестанем ориентироваться на нищее общество (Держава гарантує соціальну базу на рівні мінімальних соціальних потреб).

В конце концов, устойчивость функционирования государства как социально-экономической системы определяет не беднейший слой общества, а благосостояние людей среднего класса.

Еще в III в. до н.э. Аристотель говорил, что фундаментальной основой устойчивости «правильной» демократии может служить «средний элемент», соединяющей в себе преимущества количественные с преимуществами качественными. Только средний класс в состоянии установить в полисе равновесие между противостоящими друг другу крайностями, и поэтому «только там, где в составе населения средние имеют перевес либо над обеими крайностями, либо над одной из них, государственный строй может рассчитывать на устойчивость» [9, с. 52-54]. Здесь под противостоящими друг другу крайностями подразумевается — демократия (неограниченное правление неимущего большинства в интересах исключительно его самого) и олигархия (правление немногих богатейших граждан ради собственного блага).

Следовательно, с учетом постоянного стремления к росту благосостояния населения Украины и демократизации общества, пункт 1 статьи 62, должен быть сформулирован следующим образом: «Законодательные акты гарантируют самодостаточным организациям местного самоуправления доходную базу, достаточную для обеспечения населения социальными благами на уровне 75% валовых доходов на душу населения, а несамодостаточными — на уровне минимальных социальных потребностей».

Если доходы превышают указанный размер местного бюджета, самодостаточных организациях часть из них, на базе установленных законодательством нормативов передается в государственный бюджет для создания резервов по покрытию бюджетного дефицита, финансового выравнивания и других нужд.

В таком же духе надо и исправлять редакцию пункта 2 статьи 62 где указать, что 75% наполнения местных бюджетов основываются на его нормативах, отражающих потребности населения с учетом социально-экономического, природного и экологического факторов соответствующих территорий.

Думаю, что нет надобности в пункте 5, статьи 63, так как распределение бюджетных средств на текущие нужды на перспективное развитие — это прерогатива органов местных администраций.

Однако если исходить из демократического принципа, что именно общины передают центру те полномочия, которые они сами выполнить не могут, ни каких делегированных центральной властью функций местному самоуправлению быть не должно, местное самоуправление просто не может их выполнять. А чтобы государственные чиновники активно не вмешивались в сферу полномочий местного самоуправления они (полномочия) должны быть закреплены конституцией и законом о местном самоуправлении как их собственные исключительные. То есть, за громадами местного самоуправления должно быть закреплено исключительное право самостоятельно решать все проблемы без их детализации в рамках конституции под собственную ответственность. В этом случае общины и объединения общин на своей территории будут являться носителями общественных функций.

Здесь детальную расшифровку функций надо заменить положением о том, что решения местных органов власти на своем уровне не должно противоречить общим функциям публичного управления на государственном уровне. Такой подход не ущемляет демократических принципов самоуправления, а подчеркивает системность в реализации управления социально-экономической системой под названием государство.

Кроме того, Закон о местном самоуправлении в Украине должен быть приведен в соответствие с Европейской Хартией о местном самоуправлении и сокращен по количеству статей.

Не совсем удачно сформулирован пункт 7 статьи 63. Здесь отсутствует главный элемент-механизм распределения бюджетных средств. Не четко сформулирован пункт 3 статьи 64 «Райони, обласні бюджети виконують місцеві державні адміністрації в цілях і обсягах, що затверджуються, відповідними радами». Из такой записи вытекает, что бюджет исполняют и местные и государственные администрации. Следовательно здесь надо исключить слово «державні».

Заменить в пункте 1 и 3 статьи 66 сочетания не ниже рівня мінімальних потреб... выражением... не ниже 75% валового дохода государства на душу населения...

Из него вытекает, что фактически государственные органы содержат (финансируют) низовые структуры, производящие жизненные блага для общества, а не наоборот: «Поэтому данный пункт должен быть сформулирован следующим образом «Государственные органы совместно с органами местного самоуправления устанавливает такие нормативы отчисления средств в бюджет, от «наработанных» последними жизненных благ, которые обеспечивают поступления в местный бюджет самодостаточных организованностей не ниже 75% валового дохода государства, приходящегося на душу населения».

Статья 72 «Підзвітність і підконтрольність місцевих державних адміністрацій районами, обласним радам», должна быть полностью исключена из закона, так как положения антидемократичны и не отвечают принципам местного самоуправления — органы местного самоуправления по вертикали не должны подчиняться друг другу. Здесь только государство следит за правильностью выполнения Конституции страны и Закона о самоуправлении.

Теперь подведем общие выводы по анализу существующего закона Украины «О местном самоуправлении»

Многие статьи закона принципам демократизации хозяйствования не отвечают, поэтому он должен быть переработан, в нем в первую очередь надо исходить из того, что местное самоуправление — это главное звено в развитии регионов в частности и страны в целом.

В тоже время в соответствии с указанным Законом о местном самоуправлении в Украине функционирует не местное самоуправление и даже не местное управление, где государство более активно вмешивается в сферу собственных полномочий местных органов, а государственное управление на местном уровне через предписанные центральной властью полномочий, которые местные органы обязаны строго выполнять.

Поэтому при переработке закона о местном самоуправлении надо учитывать то, что основными условиями смещения суррогатов местного управления к местному самоуправлению является: 1) отсутствие иерархии в управлении территориальными сообществами; 2) отсутствие постоянного контроля одного уровня власти над другим. То есть, все местные сообщества должны быть взаимонезависимыми юридически и подконтрольны в части соблюдения Конституции Украины в своих действиях, только государству. Ни одно из сообществ не может давать указания другому; 3) высокий уровень демократичности, местного самоуправления. Это, пожалуй, главный фактор функционирования и развития местного самоуправления. Однако о какой демократии может идти речь, если Закон состоит из восьмидесяти статей, через которые центральные органы так все зарегулировали, что местные органы самоуправления выступают, прежде всего, как исполнители государственной власти. А это значит, что Закон о местном самоуправлении не признает принципа общей компетенции местных властей сводя его на нет подробным регулированием большого объема делегированных центральной властью обязательных функций и полномочий.

Поэтому в новой редакции Закона о местном самоуправлении в Украине должно быть зафиксировано, что:

- все статьи, отражающие недемократические положения местного самоуправления должны быть изъяты, так как эффективность политики местного самоуправления в странах с высоким уровнем рыночных отношений определяется степенью его демократичности;

- необходимо снизить до минимума объемы предписанных полномочий;
- местное самоуправление должно характеризоваться широкой децентрализацией, достаточной независимостью от центрального правительства, отсутствием прямого подчинения органов местного самоуправления государственной власти;
- должна обеспечиваться достаточная финансовая самостоятельность за счет расширения доходов и налоговых источников, остающихся у местных органов самоуправления;
- должна быть снижена до минимума теснота привязки местных органов самоуправления к государственной власти через субсидии специального назначения;
- большинство отношений местного самоуправления с центральными органами власти должны строиться на нормативной базе, зафиксированной в Конституции Украины;
- необходимо свести до минимума правительственную регламентацию в вопросах структуры местного самоуправления. И хотя в этом случае появится разнообразие форм и структур, выигрывает творческий подход к их формированию самими общинами. А такой подход позволит создавать оптимальные структуры и обеспечивать их эффективное функционирование. Логика здесь в том, что, во-первых, местные общины более компетентны в тех особенностях, которые влияют на структуру органов местного самоуправления и, во-вторых, тем, что психология людей построена таким образом, что к своему творчеству они относятся более ответственно чем к навязанной сверху схеме;
- местные органы самоуправления должны контролировать деятельность промышленных и строительных организаций не коммунальной собственности по вопросам выброса в атмосферу пыли и других загрязняющих вредных веществ, загрязнения водоемов, уровня шума и санитарных условий на их территориях;
- со всего недвижимого и движимого имущества, находящегося в пределах территории общин, они должны осуществлять налоговые сборы независимо от того, у кого в подчинении находятся это имущество;
- главной целью местного самоуправления является повышение благосостояния людей на базе социально-экономической конкурентности регионов в Украине и Украины в мире. При этом конкурентность отдельных общин и регионов надо рассматривать, прежде всего, как способность региональных властей создавать условия для улучшения и повышения качества жизни людей. При этом надо помнить не только об увеличении производственного потенциала, но и о создании новых рабочих мест, повышении заработной платы, улучшении социальной ситуации, повышении качества хозяйствования.
- контроль за деятельностью органов местного самоуправления должен осуществляться по принципу: — «не существует общего постоянного контроля, а контроль может быть эпизодическим»;
- необходимо создать условия постепенного ухода от идеологии максимального потребительства и экстремизма в хозяйствовании за счет непоправимого жизнеобеспечивающих параметров (атмосферы, воды, земли) экосистемы. Нельзя экстремальное путать с рациональным, то есть с разумным;
- общины на своих территориях должны быть исключительными обладателями всех полномочий местного самоуправления, осуществляемого на основе собственной ответственности. Общинные органы власти должны формироваться на выборной основе — прямые, равные и всеобщие. В малых сельских общинах роль представительного органа может выполнять собрание всех жителей. Обязательным условием существования общин должно быть раздельное существование представительных и исполнительных органов власти;
- на всей территории государства должен быть законодательно установлен принцип, согласно которому уровень общих социальных услуг (здравоохранение образование газо- водоснабжение) должен быть одинаков, а уровень специфических услуг должен быть дифференцирован в зависимости от условий деятельности трудящихся (шахтеры, металлурги) и вредного здоровью населения измененными жизнеобеспечивающими параметрами воздействия окружающей среды.

ВЫВОДЫ

Исходя из вышеизложенного можно сделать следующие выводы:

- фундаментом эффективного функционирования местного самоуправления, как главной составляющей демократизации общества, является право местных сообществ на самостоятельное формирование, владение и расходование местных бюджетов;
- необходимо коренным образом изменить подход к финансированию деятельности и развития муниципальных образований, т.е. перейти от принципа «государство отчисляет средства органам местного самоуправления» к принципу «муниципалитеты владеют и распоряжаются заработанными средствами», а часть их по договоренности с избранным правительством отчисляет в государственный бюджет для нужд общества;
- демократию и ответственность за результаты хозяйствования низового звена, производящего жизненные блага обществу, воспитать сверху нельзя, тем более в коррупционной среде. Надо воспитывать только снизу, передавая ответственность местным руководителям;
- в настоящее время мир вступает в эпоху нестабильности, где экономика и рынки постоянно меняются. В этих условиях чем ниже уровень и короче путь принятия решения, тем быстрее на них реагирует система;

• при централизации финансирования воспитывается абсолютный патернализм, при котором трудящиеся понимают, что у них нет возможности чем-то управлять, а то что им предлагают сверху — это чуждая система, не имеющая никакого отношения к личной жизни обычных людей. По этому трудно реализовать то, что при таком отношении к системе люди будут стремиться к достижению высокой эффективности хозяйствования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Конституция Украины. — Харьков: Одиссей, 2003. — С. 141-205.
2. Закон Украины «О местном самоуправлении». — Документ 280/97-вр последняя редакция от 11.06.09. — Страница «Законодавство України» Сайту Верховной Рады
3. Василенко И.А. Административно-государственное управление в странах Запада: США, Великобритания, Франция, Германия. / И.А. Василенко. — М.: Лагос, 2000.
4. Граверт Р. Финансовая автономия органов местного самоуправления в ФРГ / Р. Граверт // Государство и право. — 1992. — №10. — С. 96-107.
5. Евдокимов В.Б. Местное управление в зарубежных странах: правовые аспекты. / В. Евдокимов, Я. Старцев. — М.: Спарк, 2001.
6. Исаев М.А. Политическая система стран Скандинавии и Финляндии. / М.А. Исаев, А.Н. Чеканский, В.Н. Шишкин. — М.: РОССПЭН, 2000.
7. Местное управление и самоуправление во Франции — М.: Посольство Франции в Москве, 1993.
8. Оффердал О. Местное самоуправление в Скандинавии: достижения, перспективы / О. Оффердал. // Полис. — 1999. — №2. — С. 155-167
9. Политология. / Составление и редакция д.ф.н., проф., академик Укр. Академия политических наук Н.И. Сазонова. — Харьков: Фолио, 2001. — С. 52-54.
10. Реформы местного самоуправления в странах Западной Европы. — М.: ИНИОН, 1993.
11. Российский конкурс образовательных программ, образовательных технологий и методов для муниципальных служащих. // Режим доступа — <http://www.kazanfed.ru/akions/konfer/doklad> 7/

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ З НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Туманова О.А., к.е.н., доцент, НАПКБ

В статті розглянуто особливості діяльності з недержавного пенсійного страхування в Україні. Проаналізовано проблеми та перспективи впровадження даного виду пенсійного страхування.

Ключові слова: недержавні пенсійні фонди, пенсійне забезпечення, страхові компанії, банківські установи.

ВСТУП

Для економіки країни дуже важливою та корисною є накопичувальна система пенсійного страхування, тому що саме вона дозволяє акумулювати значні кошти, які можна інвестувати у будь-яку галузь національного господарства. А накопичувальна пенсійна система, яка є об'єктом розгляду у даній статті, ще й забезпечує значно вищий коефіцієнт заміщення заробітної плати громадян після виходу на пенсію, порівняно з солідарною системою державного пенсійного забезпечення.

Метою даної статті є визначення теоретичних аспектів впровадження діяльності з недержавного пенсійного страхування в Україні.

Питанням діяльності системи недержавного пенсійного страхування та її окремих елементів займалися та продовжують займатися багато вітчизняних науковців та практиків, зокрема, питання організації недержавного пенсійного страхування в Україні розкриваються в роботах В. Абрамова, Н. Ковальнової, О. Максимчука, А. Нечай, Н. Терemenko, О. Фролової, Б. Юровського тощо. Слід відмітити внесок в теорію та практику розвитку системи недержавного пенсійного страхування роботи російських авторів: В. Антропова, Н. Борисенко, Г. Дегтярьова, К. Добромислова, А. Майорової, В. Роїк, Ж. Соколової та інших.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Однак не всі проблеми розвитку та впровадження даної системи ще розкрити та розглянуто. Слід також відмітити, що більшість авторів розглядають систему недержавного пенсійного страхування з точки зору додаткового пенсійного забезпечення громадян, але мало уваги приділяють саме інвестиційної складової цієї системи. Також було б дуже цікаво розглянути впровадження даної системи в різних галузях економіки — промисловому секторі, аграрному секторі, банківському секторі та ін., цьому теж в літературі приділяється недостатньо уваги. Ці питання будуть розглянуті нами в інших роботах, в даній статті увагу приділимо основним питанням впровадження діяльності з недержавного пенсійного страхування в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ

Указом Президента України «Про основні напрямки реформування пенсійного забезпечення в Україні» від 13.04.1998 р. №291/98 [2] встановлено, що в процесі реформування пенсійного забезпечення повинен бути здійснений перехід системи пенсійного забезпечення на страхову основу з встановленням наступних видів пенсій:

- трудової, джерелом виплати якої є пенсійні збори;
- соціальної — за рахунок бюджетних коштів;
- додаткової — за рахунок коштів, сформованих системою недержавного пенсійного страхування.

У виконання цього Указу в 2003 році було прийнято Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення», що визначає правові, економічні та організаційні засади недержавного пенсійного забезпечення в Україні та регулює правовідносини, пов'язані з цим видом діяльності. Таким чином, було запроваджено третій рівень пенсійної системи України — недержавне пенсійне забезпечення, що базується на принципах страхування та накопичення коштів. Але сьогодні існує низка проблем, пов'язаних не лише з організацією діяльності окремих суб'єктів третього рівня пенсійної системи, а, навіть, із теоретичним обґрунтуванням та правовим підґрунтям певних аспектів цієї діяльності.

За роки реформування пенсійної системи України дещо змінилося ставлення до різних рівнів пенсійної системи. Якщо Указом Президента України «Про основні напрямки реформування пенсійного забезпечення в Україні» 1998 року основою пенсійної системи було визначено трудову пенсію, тобто перший рівень пенсійної системи — солідарне пенсійне забезпечення, то вже з прийняттям законів «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та «Про недержавне пенсійне забезпечення» на перший план виходять другий і третій — накопичувальні — рівні пенсійної системи.

Як відмічає С.І. Юрій [7, с. 388], недержавне пенсійне страхування в Україні повинно здійснюватися за наступними принципами: а) законодавчого визначення умов пенсійного забезпечення; б) зацікавленості фізичних осіб у страхуванні; в) добровільності створення різних пенсійних фондів; г) добровільності участі громадян в системі недержавного пенсійного страхування та вибору виду пенсійних виплат; д) рівноправності учасників пенсійного фонду; е) цільового використання коштів та ін.

Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» встановлено дещо ширший перелік принципів недержавного пенсійного забезпечення [1, стаття 4], серед яких найбільш суттєвими є:

а) державний нагляд за здійсненням недержавного пенсійного забезпечення; б) державне регулювання розміру тарифів на послуги з недержавного пенсійного страхування (це здебільшого стосується недержавних пенсійних фондів, адже діяльність банківських установ та страхових компаній, що здійснюють страхування життя, регулюється іншими законодавчими актами); в) економічна зацікавленість роботодавців у здійсненні пенсійних внесків на користь своїх працівників до системи недержавного пенсійного забезпечення.

Можна виділити наступних суб'єктів, що надають послуги з недержавного пенсійного страхування:

- недержавні пенсійні фонди — шляхом укладання пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів і вкладниками таких фондів;
- страхові компанії, що надають послуги зі страхування життя, шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті громадянина;
- банківські установи, що згідно Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» і законодавству про банківську діяльність надають послуги з відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень в межах суми, визначеної для відшкодування внесків Фондом гарантування внесків фізичних осіб [6, с. 55].

Окрім основних суб'єктів, в роботі добровільної накопичувальної пенсійної системи приймають участь також інші суб'єкти, що здійснюють управління та обслуговування основних суб'єктів, виконують контрольні та регулюючі функції, а також є користувачами їх послуг.

Організаційно-правові основи діяльності недержавних пенсійних фондів закріплені законодавством України. Згідно Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення», недержавний пенсійний фонд — це юридична особа, створена у відповідності до цього закону, що має статус неприбуткової організації та здійснює свою діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків в інтересах учасників пенсійного фонду з наступним управлінням пенсійними активами та здійсненням пенсійних виплат учасникам фонду.

Зацікавленість підприємств у розвитку недержавних пенсійних фондів, як відмічає С.С. Осадець [5, с. 212] пояснюється тим, що продумана пенсійна програма може сприяти зменшенню плинності найбільш кваліфікованих кадрів. Крім того, підприємство, яке робить внески на страхування пенсії своїх працівників, має пільги щодо сплати податків. Тож з точки зору підприємства, що утворює пенсійний фонд, такий фонд виконує ще й економічну функцію будучи генератором потужних інвестиційних ресурсів.

За своєю організаційною формою недержавні пенсійні фонди можуть бути корпоративними, професійними та відкритими.

З точки зору підприємства-засновника пенсійного фонду найбільш сприятливим для його діяльності є утворення пенсійних фондів корпоративного виду, адже участь у такому фонді закріплює працівників на підприємстві. При виході з підприємства, що утворило корпоративний пенсійний фонд, працівник виходить і з самого пенсійного фонду. При участі ж фізичної особи в пенсійному фонді професійного типу зміна місця роботи не впливає на право бути учасником НПФ. Але працівник має займатися тільки тим видом діяльності, що встановлений статутом фонду [4].

Таким чином, створення професійних пенсійних фондів стимулює закріплення працівників саме в певній галузі народного господарства.

Окрім поділу недержавних пенсійних фондів за їх засновниками та учасниками велике теоретичне й практичне значення має розмежування пенсійних фондів зі встановленими розмірами внесків та фондів зі встановленими розмірами виплат [5, с. 212]. Принципова різниця між наведеними фондами полягає у тому, що при встановленні певного розміру внеску учасник фонду регулярно (щомісячно або щорічно) сплачує до цього фонду однакові суми внесків, заздалегідь не знаючи розмір своєї майбутньої пенсії. Остаточна сума пенсії розраховується при виході громадянина на пенсію виходячи з суми коштів накопичених на його індивідуальному пенсійному рахунку.

Інша система полягає у встановленні суми майбутньої пенсії для фізичної особи і на основі встановленої суми здійснюється розрахунок необхідних страхових внесків. Використання останньої схеми не вигідно пенсійним фондам, оскільки вони при цьому беруть на себе зобов'язання виплатити учаснику встановлену суму пенсії не залежно від наявності на його індивідуальному рахунку пенсійних коштів [8].

Оскільки недержавний пенсійний фонд це неприбуткова організація, то основною його функцією є соціальна функція, тобто збільшення за рахунок інвестицій внесків учасників фонду та виплата учасникам пенсії в установленний період. Приватні пенсійні фонди мають значні кошти, які вони інвестують в акції, облігації, нерухомість і за рахунок цих вкладів поповнюють внески своїх вкладників. Саме внески вкладників, а не власний прибуток, як, наприклад, страхові компанії, що ставлять перед собою мету — отримання як можна більшого прибутку шляхом надання соціальних послуг з пенсійного страхування.

Тож недержавний пенсійний фонд представляє інтереси, в першу чергу, своїх учасників. Але в ринковій економіці найбільшим стимулом є отримання власного прибутку. Тому більш ефективними в плані інвестування акумульованих коштів будуть саме страхові компанії, які керуються, в першу чергу, власними мотивами. Крім того купівля страхового полісу страхової компанії має певні перева-

ги, оскільки страхова компанія виконує всі функції, притаманні пенсійним фондам, і, одночасно, забезпечує страховий захист страхувальника від нещасних випадків в період дії договору.

Сукупність страхових послуг, що їх надають страхові компанії багатогранна і класифікуються вони за багатьма ознаками залежно від цілей класифікації. Найважливішим і загальноприйнятим в світовій практиці є поділ страхування на страхування життя та ризикові види страхування в залежності від спеціалізації страховиків. Така класифікація має величезне значення для організації фінансів страхової компанії, особливо з точки зору формування і розміщення страхових резервів і оподаткування доходів від страхової діяльності.

Світова страхова практика поділяє страхування життя на страхування капіталів та страхування ренти [5, с. 200]. В теорії дуже часто страхування пенсій розглядається в контексті так званого страхування рент. Страхування рент передбачає що певна частка сформованої страхової суми виплачується страхувальникові (застрахованому) у вигляді регулярних періодичних виплат, а загальна сума останніх залежить від тривалості життя страхувальника. Страхування рент здійснюється з метою отримання додаткового доходу в обумовлені терміни або довічно шляхом виплати відсотків на накопичену суму. Пенсійне ж страхування як різновид страхування рент проводиться з метою забезпечення людей похилого віку додатковим доходом при виході на пенсію.

Слід зазначити, що перелік об'єктів, куди можуть вкладатися кошти недержавних пенсійних фондів, та кількісні обмеження щодо належної диверсифікації інвестиційного портфеля цих фондів чітко встановлено законодавством [3]. Перелік же видів інвестування резервів зі страхування життя, що створюються страховими компаніями є більш широким і встановлюється Законом України «Про страхування» (до напрямків використання коштів належать, навіть, інвестиції в економіку країни, кредити страхувальникам під залог накопиченої суми).

Перелік об'єктів інвестування та розміщення резервів страхових компаній значно ширший, ніж це дозволено недержавним пенсійним фондам. Це зумовлено низкою причин. По-перше, страхові компанії, як відмічалось вище, самі зацікавлені в отриманні як можна більшої суми прибутку, пенсійні ж фонди такої мотивації не мають. По-друге, на даному етапі розвитку страхового ринку страхові компанії мають більше адміністративного досвіду для інвестування, пенсійні ж фонди лише почали утворюватися в Україні і не мають досвіду в роботі на фондовому ринку.

Слід зазначити, що суттєвою перевагою страхових компаній перед недержавними пенсійними фондами є виплата за страховими полісами довічної пенсії. Пенсійні ж фонди мають право здійснювати лише виплату пенсії на визначений термін та одноразові пенсійні виплати. Для отримання ж громадянином довічної пенсії за рахунок суми накопиченої на пенсійному рахунку в НПФ учасник фонду повинен перерахувати цю суму до страхової компанії, що здійснює страхування життя (за вибором). Тож, навіть при формуванні в Україні пенсійної системи, в якій головне місце займатимуть недержавні пенсійні фонди, страхові компанії все ж будуть відігравати важливу роль в такій системі.

Основним же недоліком страхування додаткової пенсії в страховій організації є те, що цей вид страхування є одним з найдорожчих видів особистого страхування, а тому більша частина населення України не має можливості користуватись ним.

Інші учасники недержавної пенсійної системи — банківські установи, які відкривають для громадян пенсійні накопичувальні рахунки, принципово відрізняються від попередніх суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення за характером здійснюваних операцій. Якщо фонди страхових компаній чи недержавних пенсійних фондів формуються на колективних принципах внесками страхувальників чи учасників, що дає змогу віднести ці фонди до страхових, то внески громадян до банківських установ мають суто індивідуальний характер і, відповідно, не є страховими. Також сьогодні банківські установи мають нормативні обмеження щодо заснування та ведення пенсійних рахунків. Так Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» містить норму, згідно з якою банківські установи можуть відкривати банківські пенсійні вклади лише в розмірі фонду гарантування вкладів фізичних осіб. [1, ст. 2]. В таких умовах банківські пенсійні рахунки не мають змоги задовольнити потреби вкладників в диференційованому пенсійному забезпеченні в залежності від рівня внесків. Банкам, в свою чергу, невігідно розвивати напрям пенсійного страхування.

ВИСНОВКИ

1. Накопичувальна пенсійна система забезпечує значно вищий коефіцієнт заміщення заробітної плати громадян після виходу на пенсію, порівняно з системою державного пенсійного забезпечення, та є системою акумулювання значних коштів для інвестування в деякі сектори економіки.

2. В Україні суб'єктами недержавного пенсійного забезпечення є недержавні пенсійні фонди, страхові компанії та комерційні банки. Пенсійне страхування розглядається як різновид страхування ренти, яке полягає у внесенні певних сум до страхової компанії та виплаті страхової суми частками на протязі певного періоду. Крім того, існують риси пенсійного страхування, що дозволяють його віднести і до страхування капіталів: формування нового капіталу на пенсійних рахунках за допомогою інвестування пенсійних активів та низка страхових випадків, настання яких приводить до одноразової виплати страхової суми.

3. Кожен суб'єкт недержавного пенсійного забезпечення має як позитивні сторони, так і деякі недоліки. Так, основними недоліками у страховій компанії є: пенсійне страхування — це дуже дорогий вид страхових послуг; недержавні пенсійні фонди виплачують пенсії лише на визначений термін та здійснюють одноразові пенсійні виплати; а банківські установи мають нормативні обмеження щодо заснування та ведення пенсійних рахунків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верховна Рада України. / Закон України. Про недержавне пенсійне забезпечення, № 1057-IV від 09.07.2003 р. // [Електронний ресурс]. Режим доступу — <http://zakon.nau.ua>.

2. Президент України. / Указ. Про основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні, № 291/98 від 13.04.1998 р. // [Електронний ресурс]. Режим доступу — <http://zakon.nau.ua>.

3. Максимчук, В. Новый закон — новые пенсии. Как будем пересчитывать? / В. Максимчук // Бухгалтерия. Право. Налоги. Консультации: газета украинской буржуазии. — 2003. — № 43(27). — С. 78-82.

4. Нечай А.А. Актуальні питання фінансового права: правові основи публічних накопичувальних фондів / А.А. Нечай. — Чернівці: «Рута», 2004. — 376 с.

5. Страхування: Підручник — 2-ге вид., перероб і доп. / За ред. С.С. Осадець. — К.: КНЕУ, 2002. — 599 с.

6. Терemenko Н. Особенности и порядок функционирования новой системы негосударственного пенсионного обеспечения / Н. Терemenko. // Бухгалтерский учет и аудит. — 2003. — № 11. — С. 55-58.

7. Юрій С.І. Соціальне страхування: Підручник. / С.І. Юрій, М.П. Шаварина, Н.В. Шаманська. — К.: Кондор, 2004. — 464 с.

8. Юровский Б. Пенсионная реформа в Украине. Анализ нового пенсионного законодательства. / Б. Юровский — Х., 2003. — 298 с.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПРИРОДА БЮДЖЕТА

Усков И.В., к.э.н., НАПКС

В статье исследуются основные взгляды ученых на понимание сущности бюджета и его функций. Определяется авторский подход в понимании бюджета как сложной многоаспектной экономической категории, уточняются функции выполняемые бюджетом.

Ключевые слова: бюджет, функции бюджета, бюджетные средства, органы государственной и местной власти.

ВВЕДЕНИЕ

Бюджет является важнейшей финансовой категорией, неотъемлемой частью государственных финансов. Именно бюджет выступает макроэкономическим орудием в решении социальных и экономических задач в границах государства, обеспечения эффективного и инновационного развития экономики, пропорционального и обоснованного развития всех регионов страны.

В любой стране бюджет — это ключевое звено финансовой системы. Бюджет есть единство основных финансовых категорий (налогов, государственного кредита, государственных расходов) в их действии, то есть через бюджет осуществляется мобилизация ресурсов и их расходование.

С помощью бюджета в руках государства аккумулируется значительная часть созданного в стране ВВП, распределяемого и перераспределяемого для решения тактических и стратегических задач по обеспечению экономического роста, развитию производительных сил, регулированию темпов и пропорций развития производственного и научного потенциалов в регионах страны, удовлетворения социальных потребностей населения и повышения его уровня жизни.

Бюджет, выступая основным денежным фондом государства обеспечивает перераспределения средств между отраслями народного хозяйства, различными слоями населения, что определяет масштабы и действенность влияния бюджетных рычагов на социально-экономические процессы в пределах государства.

Для государственного бюджета как основного финансового плана государства, характерны следующие признаки: во-первых, бюджет является универсальным, финансовым планом в том смысле, что его показатели охватывают фактически все области и сферы экономического и социального развития. Во-вторых, бюджет по отношению к другим финансовым планам является координирующим. Координация осуществляется через взаимосвязь показателей бюджета с показателями других финансовых планов.

В бюджете отражается циклический характер развития общества и его диалектика, когда старое не отрицается абсолютно, а все положительное в нем воспринимается и ассимилируется на новом витке развития, что и является ключевым моментом в рассмотрении роли и значения бюджета.

Определению сущности и роли бюджета посвящены работы К.В. Павлюк [1], В.М. Опарина [2], Ю.В. Пасечника [3], О.П. Кириленко [4] и других.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧИ

Несмотря на значительные научные работы в области бюджета, требуются дальнейшие исследования, направленные на определения экономической сущности и функций бюджета в условиях трансформации экономики Украины.

Целью статьи является обобщения теоретических взглядов на понимание сущности бюджета и его функций и формирования собственного научного подхода к пониманию его природы и функций в условиях реформирования экономики Украины.

РЕЗУЛЬТАТЫ

Значительное влияние на формирование системы бюджетов и межбюджетных отношений оказали научные труды отечественных и зарубежных ученых, изучавших на протяжении длительного периода времени сущность и значение этой системы в соответствии с потребностями общества. Без анализа их фундаментальных работ невозможно понять современные проблемы бюджета в Украине.

Труды ученых древности в области доходов и расходов казны были известны еще с момента зарождения первых государств. Так, Ю.В. Пасечник, анализируя работы Ксенофонта (430-335 или 354 гг. до н.э.) и Марка Тулия Цицерона (106-43 гг. до н.э.), приходит к выводу, что данные ученые внесли заметный вклад в становление и развитие учения о доходах и расходах Древних государств (Греции и Рима) [3, с. 46]. Названные авторы рассматривают проблему доходов и расходов казны в соответствии с тем историческим этапом развития общества и государства, которое было достигнуто к этому времени.

XVII-XVIII ст., по мнению О.П. Кириленко, наиболее значительный вклад в теорию формирования казны внесли английские ученые: Т. Мен, Дж. Локк, Т. Гоббс, среди немецких ученых необходимо выделить Л. Фон Секендорфа, С. Пуфендорфа, И. Юсти [4, с. 43]. В данных трудах в основном исследуются общие проблемы теории казны, затрагиваются отдельные аспекты в области доходов

государства за счет системы налогов, однако названные авторы больше внимания уделяли проблемам налогообложения, а не доходам и расходам государства.

В конце XVIII ст. и первой половины XIX ст. появляются довольно фундаментальные исследования в области бюджета и налогообложения. Основные научные взгляды ученых этого периода на проблемы бюджета и налогообложения представлены в табл. 1.

Таблица 1

Систематизация взглядов ведущих экономистов-теоретиков XVIII-XIX ст. на сущность бюджета *

Ученые	Основной научный тезис	Критические замечания
Смит А. [5]	В своих трудах детально раскрывает понятия доходов и расходов государя. Он утверждал, что фонды или источники доходов, которые могут принадлежать государю, или государству, должны состоять или в капиталах или в земле. Государь подобно всякому другому владельцу капитала, может получать от него доход, или пользуясь им самим, или сужая его. Его доход в первом случае прибыль, во втором — проценты.	Вместе с тем, А. Смит в своих исследованиях не сформулировал основные положения, касающиеся сущности бюджета, его экономического, социального и правового значения в государстве.
Риккардо Д. [6]	В основном занимался проблемами налоговых поступлений государства. Его больше интересовали источники финансовых средств, необходимых для функционирования государства.	При этом он мало внимания уделял непосредственно казне государства, как особого специфического образования общественного хозяйства.
Милль Д. [7]	В основном продолжает разработку проблем, начатую А. Смитом и Д. Риккардо. Поэтому в его работах налогообложение занимает существенное место, а вопросы функционирования казны находятся на втором месте.	Однако он, также как и его предшественники, мало внимания уделяет сути доходов и расходов государства, как специфической категории финансовой науки.
Сей Ж.Б. [8]	Впервые определяет бюджет как равновесие между государственными потребностями и средствами, которые может привлечь государство для выполнения своих функций, цели существования и реализации текущих задач.	Также как и его предшественники, не углубляется в сущность понятия бюджета. Он рассматривает его всего лишь как средство удовлетворения потребностей государства.
Маркс К. [9, 10]	Бюджет по К. Марксу есть не что иное, как роспись предполагаемых доходов и расходов государства на текущий год, которая основывается на финансовом опыте, а именно, на балансе истекшего года. В своих исследованиях он придерживается точки зрения, что основные проблемы в области бюджета (увеличения его задолженности) обусловлены неэффективностью государственного управления. По К. Марксу, для уменьшения задолженностей государства необходимо ограничить его расходы или для достижения равновесия бюджета необходимо возложить на плечи состоятельных классов чрезвычайные налоги.	Для К. Маркса было характерно: революционность и критичность взглядов относительно доходных и расходных возможностей бюджета, причин и путей уменьшения государственного дефицита бюджета, государственных займов, что не способствовало формированию объективного представления о значении бюджета в экономике рыночного хозяйства.

* Составлено автором на основе изучения научной литературы

Проблемами бюджета, помимо рассмотренных ученых в XVIII-XIX ст., также занимались Жозеф Гарнье, Павло Буато, Жак Неккер [4, с. 42]. Однако они в основном исследовали практическую направленность бюджета и не касались его экономической природы. Их исследования можно считать в определенной степени поверхностными в сравнении с последователями.

В дореволюционной России и западных странах существовали разнообразные взгляды на понимание сущности бюджета. Основные научные взгляды на бюджет российских и западных ученых представлены в табл. 2.

В Советский период времени (1922-1991 гг.) экономическая природа бюджета рассматривалась через интересы государства, государственной собственности, планового хозяйства. Бюджет в этот период является главным инструментом реализации государственной, идеологической политики Советской власти. Среди советских ученых государственный бюджет рассматривался, прежде всего, как: а) централизованный фонд денежных средств; б) центральное звено финансовой системы; в) экономическая категория; г) финансовый план государства.

Различные взгляды советских ученых на сущность бюджета были обусловлены следующими положениями: во-первых, в стране доминировала классовая марксистско-ленинская идеология, исходя

Таблица 2

Систематизация взглядов ведущих ученых на бюджет конца XIX начала XX ст.*

Ученые	Основной научный тезис	Критические замечания
Штурм Р. [11]	С точки зрения Р. Штурма, государственный бюджет — есть акт, содержащий предварительное одобрение доходов и расходов.	Его взгляды имели большое значение в развитии концепции бюджета. Однако его общее понимание многогранности бюджета было ограниченным.
Рау К. [12]	Бюджет — это начисление, ожидаемое за определенный период (год) доходов и одновременно будущих расходов. По содержанию такой бюджет (государственная смета) отличается от фактического счета, а именно: 1) относительно тех доходов и расходов, размер которых предварительно может быть определен, бюджет приводит их объемы, назначенные верховной властью.	Разработки Рау в области бюджета имели непреходящее значение для построения концепции государственного бюджета последующими исследователями. Однако, как и его предшественники, он не в полной мере раскрывает все стороны бюджета.
Косса Л. [13]	По мнению Л. Косса, бюджет — это прогноз дальнейшего определения доходов и расходов, выраженный в цифрах в определенном порядке и с определенной системой.	Л. Косса, как и другие финансисты, больше внимания уделяет практической стороне бюджета: формированию доходов и расходов бюджета.
Нитти Ф. [14]	Данный ученый рассматривает бюджет — как подтверждающий документ, роспись предусмотренных доходов и разрешенных государству расходов, как акт, который включает предыдущее одобрение государственных доходов и расходов.	Ф. Нитти, как и Л. Косса, рассматривает бюджет, как механизм удовлетворения интересов государства, поэтому на первое место он ставит бюджет как документ особого рода.
Озеров И.Х. [15]	В своем труде он отмечает, что бюджет — это план ведения государственного хозяйства на определенный промежуток времени. А роспись — это цифровое выражение плана ведения хозяйства, который рассматривается законодательными учреждениями и утверждается законодательной властью.	По сравнению с предшественниками, И.Озеров делает существенный шаг в понимании более глубокой сущности бюджета, чем просто документа или росписи доходов и расходов. Однако он мало внимания уделяет правовой стороне бюджета.
Боголепов Д.И. [16]	По его мнению, бюджет — совокупность доходов и расходов; бюджет — выраженный в цифрах план ведения государственного хозяйства; бюджет — закон, на основании которого собираются доходы и осуществляются расходы.	Д. Боголепов — один из немногих ученых, который рассматривает бюджет с позиции экономики, с позиции финансов и юридической стороны проблемы. Однако, даже у него бюджет не представляет целостного, системного явления.
Кулишер И.М. [17]	Данный ученый под бюджетом понимал выражение или отображение всего государственного хозяйства или финансов государства.	Его обобщение сущности бюджета представляет несколько оторванный от тех реалий, которые соответствуют экономической природе бюджета. Автор наделяет бюджет гораздо более широкими функциями, нежели он имеет на самом деле.
Митилино М.И. [18]	Характеризует бюджет как план ведения государственного хозяйства, заданием которого является сбалансирования расходов и доходов государственного хозяйства, построение такой системы доходов на покрытие расходов, которая бы обеспечивала их равновесие.	В трактовке бюджет представлен как план ведения государственного хозяйства, т.е автор наделяет бюджет достаточно большими возможностями с позиции хозяйственного управления, и тем самым расширяет границы воздействия государства на экономику.

* Составлено автором на основе изучения научной литературы

из которой бюджет — всего лишь инструмент реализации целей Советского государства. Во-вторых, по мере развития Советского государства возникло понимание, что бюджет — это более сложное экономическое явление, которое не только оказывает воздействие на социально-экономическое развитие страны, но и сам находится в постоянном движении, то есть саморазвивается. В-третьих, по-

ступательное развитие бюджетной системы привело к пониманию, что бюджет во многом зависит от состояния производительных сил общества.

После распада СССР и образования в 1991 году Украины как самостоятельного государства произошло становление бюджетной системы страны и в связи с этим стали формироваться отечественные научные школы, занимающиеся проблемами бюджета (табл. 3).

Таблица 3

Систематизация взглядов ведущих ученых на бюджет конца XX начала XXI ст.*

Ученые	Основной научный тезис	Критические замечания
Василик О.Д. [19]	В своих работах он рассматривает бюджет, как сложную систему, включающую ряд составных частей: а) как экономическую категорию; б) как план финансирования государственных потребностей; в) как правовой акт, реализованный в виде государственного закона.	Раскрывая суть бюджета, О.Д. Василик особое внимание уделяет субъективной стороне проблемы, т.е. законодательным основам бюджета, что несколько снижает объективную составляющую природы бюджета.
Лунина И.О. [20]	Внесла весомый вклад в развитие теории бюджета. Она обращала внимания на то, что он должен служить основным инструментом реализации экономической политики правительства.	Рассматривая бюджет, автор больше всего внимания уделяла межбюджетным отношениям как важнейшему условию эффективности бюджетной системы государства.
Пасечник Ю.В. [3]	Определяет бюджет как самостоятельную экономическую категорию, которая является формой существования реальных, объективных и обусловленных распределительных отношений, выполняющих специфическое предназначение удовлетворения потребности общества.	Внес существенный вклад в развитие теории бюджета в условиях функционирования рыночной экономики в Украине. Доказал особую роль бюджета в обеспечении экономического роста в современной экономике Украины.
Опарин В.М. [2]	По мнению В.М. Опарина, бюджет государства является совокупностью законодательно регламентированных отношений между государством и юридическими и физическими лицами в распределении и перераспределении ВВП, а в определенных условиях — и национального богатства.	Рассматривая государственные финансы, он значительную роль уделяет бюджету и, в частности, государственному бюджету, формированию его доходов и расходов, влиянию бюджета на стимулирование инвестиционной деятельности и реализации социальных программ.
Юрий С.И., Федосов В.М. [21]	По их мнению бюджет государства — объективная экономическая категория — совокупность денежных отношений, связанная с распределением и перераспределением ВВП и национального богатства с целью формирования и использования основного централизованного фонда денежных средств, предназначенного для выполнения государством функций.	Данные авторы являются ведущими современными финансистами Украины, рассматривающими бюджет, как сложную систему экономических, распределительных, перераспределительных отношений, влияющих на социально-экономическое положение страны.
Кириленко О.П. [4]	Является одним из ведущих финансистов, специализирующейся на проблемах местных финансов и бюджетов. Обосновала концептуальные положения по роли местных бюджетов в бюджетной системе страны. Раскрыла значения формирования местных бюджетов для реализации концепции финансовой самостоятельности местных органов власти.	Уделяя значительное внимание местным бюджетам, в меньшей степени, рассматривает проблемы бюджета в целом, как системы распределительных, перераспределительных отношений всей социально-экономической системы государства.
Павлюк К.В. [1, 19]	Существенный вклад внесла в развитие теории и практики бюджета и бюджетного процесса в условиях транзитивной экономики Украины. Она показала не только природу бюджета и его механизм реализации в социально-экономической системе государства, но и обосновала концептуальные положения по реализации бюджета на макро и микро уровнях.	Рассматривала бюджет как инструмент регулирования социально-экономического развития государства. Показала взаимосвязь государственного и местного бюджета. В то же время недостаточно внимания уделяла концепции межбюджетных отношений.

* Составлено автором на основе изучения научной литературы

Анализ научных работ по проблеме бюджета позволило автору установить, что в современных условиях, бюджет надо рассматривать как сложную категорию. Бюджет это сложная многоаспектная категория: а) с позиции финансовой науки — часть стоимости созданного в стране ВВП, распре-

деляемого и перераспределяемого центральными или местными органами власти для удовлетворения экономических и социальных потребностей общества; с позиции экономической теории — система экономических отношений связанная с формированием и использованием бюджетных средств, для выполнения центральными и местными органами власти возложенных на них функций и задач по обеспечению обоснованного и эффективного развития административно-территориальных единиц; с правовых позиций — основной финансовый план страны или отдельной административно-территориальной единицы, принимающий форму закона, на основании которого происходит мобилизация и использования финансовых ресурсов; с позиции организации и управления — основной макроэкономический рычаг по обеспечению эффективного и пропорционального распределения ограниченных бюджетных средств между различными территориями, отраслями экономики, субъектами хозяйствования и населением для обеспечения прогрессивного развития экономики страны. Различные взгляды ученых на понимание сущности бюджета предопределяет выделение ими различных функций выполняемых бюджетом (табл. 4).

Таблица 4

Группирование функций бюджета в соответствии с взглядами ученых различных экономических школ *

Ученые	Наименование функции
Украинские ученые	
Павлюк К.В. [1, с. 35]	Фискальную функцию, использования бюджетного фонда
Пасечник Ю.В. [3, с. 272]	Распределительную, контрольную
Булгакова С.О. [22, с.35]	Распределительную, контрольную, функцию обеспечения существования государства
Розпутенко И.В. [24, с. 83]	Распределительную, контрольную
Деркач М.И., Гордеева Л.П. [25, с. 18, 20]	Распределительную, контрольную, функцию обеспечения существования государства
Российские ученые	
Грицюк Т.В. [25, с. 16]	Бюджетного регулирования, контрольную, фискальную
Поляк Г.Б. [26, с. 7]	Распределительная, государственного регулирования и стимулирования экономики, финансового обеспечения бюджетной сферы и осуществления социальной политики государства, контроль за образованием и использованием централизованного фонда денежных средств
Романовский М.В. [28, с. 15]	Образования денежного фонда, использования бюджетного фонда контрольная
Родионова В.М. [28, с. 235]	Распределительная, контрольная.
Артемьева С.С. [29, с. 5]	Перераспределительная и контрольная.

* Составлено автором на основе изучения научной литературы

Основываясь на научных исследованиях ряда известных отечественных и российских ученых автор считает, что бюджет выполняет следующие функции: фискальную, распределительную, стимулирующую и контрольную.

Благодаря действию фискальной функции бюджета происходит аккумулирование бюджетных средств как на государственном, так и на местном уровне для обеспечения органов власти достаточными ресурсами для выполнения возложенных на них функций и задач. Аккумулированные финансовые ресурсы позволяют органам власти различных уровней финансировать приоритетные направления в области образования, здравоохранения, социальной защиты и социального обеспечения населения, реализовывать инвестиционные проекты на подведомственной территории.

Содержание распределительной функции бюджета предусматривает распределения финансовых ресурсов по уровням государственной и местной власти, административно-территориальным единицам, хозяйствующим субъектам, отраслям экономики, социальной сферы с целью обеспечения экономического роста и устранения негативных диспропорций в социально-экономическом развитии регионов страны.

Действие стимулирующей функции бюджета направлено на стимулирования центральных и местных органов власти в увеличении объема их налоговых и неналоговых поступлений через создания адекватных условий и бюджетно-налоговых механизмов по поддержке отдельных отраслей экономики на уровне регионов.

Контрольная функция бюджета направлена на эффективное регулирование процессов формирования и использования бюджетных средств на государственном и местном уровнях. Контрольная функция бюджета позволяет выявлять рациональность и эффективность формирования бюджетных средств их использования, основные диспропорции в бюджетном финансировании, резервы повышения доходных возможностей бюджетов при оптимизации расходов и в совокупности позволяет осуществлять эффективное влияние на экономические процессы на уровне регионов страны.

ВЫВОДЫ

Предложенное определение сущности бюджета позволяет комплексно подойти к теоретическому осмыслению предназначения бюджета в решении социально-экономических задач на уровне отдельного региона и страны в целом. Основываясь на выделенных функциях бюджет выступает основным звеном финансовой системы государства, обеспечивая макроэкономическое регулирование пропорционального и эффективного формирования и использования бюджетных средств, осуществления своевременного контроля за целевым и обоснованным использованием ограниченных финансовых ресурсов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Павлюк К.В. Місцеві бюджети і міжбюджетні відносини / К.В. Павлюк // Фінанси України. — 1996. — № 6. — С. 24 — 37.
2. Опарін В.М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): монографія. / В.М. Опарін. — К.: КНЕУ, 2005. — 240 с.
3. Пасічник Ю.В. Бюджетний потенціал економічного зростання в Україні: монографія. / Ю.В. Пасічник. — Донецьк: ТОВ «Юго-восток, Лтд», 2005. — 642с.
4. Кириленко О.П. Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика) / О.П. Кириленко. — К.: НІОС, 2000. — 384 с.
5. Смит А. Исследования о природе и причинах богатства народов / Адам Смит.— М.: Соцэкгиз, 1962. — 684с.
6. Рикардо Д. Сочинения. Т. 1: Начало политической экономии и налогообложения / Д. Рикардо. — М.: Госполитиздат, 1941. — 288 с.
7. Милль Д.С. Основы политической экономии / Д.С. Милль; пер. с англ. — М.: Прогресс, 1980. — 495 с. — (Сочинение в 3-х т. / Д.С. Милль; т. 3).
8. Сей Ж.Б. Трактат «О государственных имуществах и налогах» / Жан Батист Сей. — М., 1816. — 96 с.
9. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии: в 3-х т. / К. Маркс.— М.: Политиздат, 1958. — Т. 2, Кн. 2: Процесс обращения капитала. — 1958. — 648 с.
10. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии: в 3-х т. / К. Маркс. — М.: Политиздат, 1958. — Т. 3, Кн. 3: Процесс капиталистического производства.. — Ч.2. — 1958. — 825 с.
11. Штурм Р. Бюджет / Рене Штурм. — СПб.: Типография т-ва «Общественная польза», 1907. — 598 с.
12. Рау К.Г. Основные начала финансовой науки. Перевод с пятого немецкого издания / К.Г. Рау. — СПб.: Типография Майкова, 1868. — 561 с.
13. Косса Л. Основы финансовой науки / Л. Косса. — М.: Типо-литография Товарищество И.Н. Кушнерев и К, 1990. — 185 с.
14. Нитти Ф. Основные начала финансовой науки / Ф. Нитти; пер. с итал. — М.: Издание М. и С. Сабашниковых, 1904. — 623 с.
15. Озеров И.Х. Основы финансовой науки / И.Х. Озеров. — М.: Типография т-ва И.Д. Сытина, 1914. — 364 с.
16. Боголепов Д. Краткий курс финансовой науки / Д. Боголепов. — М.: Пролетарий, 1925. — 281 с.
17. Кулишер И.М. Очерки финансовой науки / И.М. Кулишер. — Вып. 1. — Петроград: Наука и школа, 1919. — 252 с.
18. Мітіліно Н.І. Основи фінансової науки / Н.І. Мітіліно. — К.: Держ. вид-во України, 1999. — 389 с.
19. Василик О.Д. Бюджетна система України: підручник / О.Д. Василик, К.В. Павлюк. — К.: Центр навчальної літератури, 2004. — 544 с.
20. Луніна І.О. Державні фінанси України в перехідний період / І.О. Луніна, Б.Є. Кваснюк. — К.: Інститут економічного прогнозування НАН України, 2000. — 296 с.
21. Юрій С.І. Фінанси: підручник / С.І. Юрій, В.М. Федосов. К.: Знання, 2008. — 611 с.
22. Булгакова С.О. Бюджетна система України: навч. посібник / С.О. Булгакова. — К.: КНЕУ, 2002. — 288 с.
23. Розпутенко І. Державні видатки в перехідних економіках / І. Розпутенко. — К.: Укр. акад. держ. упр. при Президентіві України, 1998. — 242 с.
24. Деркач Н.И. Бюджет и бюджетный процесс в Украине / Н.И. Деркач, Л.П. Гордеева. — Д.: Пороги, 1995. — 256 с.
25. Грицюк Т.В. Фискальный федерализм и межбюджетные отношения / Т.В. Грицюк. — М.: Финансы и статистика, 2004. — 318 с.
26. Поляк Г.Б. Бюджетная система Российской Федерации: учеб. пособие / Г.Б. Поляк. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. — 340 с.
27. Романовский М.В. Бюджетная система Российской Федерации: учебник / М.В. Романовский, О.В. Врублевская. — М.: Юрайт, 1999. — 621 с.
28. Финансы / [Ю.Я. Вавилов, Л.И. Гончаренко и др.] под общ. ред. В.М. Родионовой. — М.: Финансы и статистика, 1993. — 400 с.
29. Артемьева С.С. Бюджетная система Российской Федерации: учеб. пособие / С.С. Артемьева. — Саранск: Изд-во Мордовского ун-та, 2001. — 116 с.

ТОЛЛИНГ КАК ИНСТРУМЕНТ УПРАВЛЕНИЯ ОБОРОТНЫМ КАПИТАЛОМ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Фролов В.И., к.э.н., доцент, НАПКС

Раскрыта сущность толлинга и возможности его применения в управлении оборотным капиталом аграрных предприятий. Сформированы алгоритмы использования толлинга для его заказчика (толлингера) и подрядчика (переработчика). Произведена апробация алгоритма толлингера для операции толлинга зерна.

Ключевые слова: толлинг, толлингер, переработчик, давальческое сырье, алгоритмы обоснования решений, толлинг зерна.

ВВЕДЕНИЕ

Сельское хозяйство Украины в последние годы демонстрировало неплохие темпы развития и результаты по сравнению с показателями 90-х начала 2000-х годов. Однако, говорить о полном выходе этой отрасли на должный уровень еще рано. Данные Министерства статистики Украины [2] свидетельствуют о том, что в кризисном 2009 году обычная деятельность сельскохозяйственных предприятий нерентабельна более чем у 30% хозяйств, а в предшествующие годы данный показатель был меньше всего на 1-2%. Средняя рентабельность операционной деятельности аграрных предприятий в 2009 году составила 3,4%. Соотношение текущих обязательств и оборотных активов в среднем 0,6, а отношение суммы текущих и долгосрочных обязательств к оборотным активам в среднем 0,9. Таким образом, состояние аграрных предприятий следует признать финансово зависимым, а эффективность их деятельности невысокой. В этих условиях полагаться на банковское кредитование (при нынешней его стоимости около 20%) как основной источник пополнения оборотного капитала, поддержания рациональной технологии производства и, в конечном итоге, роста эффективности деятельности не приходится. Кроме того, наличие широкого круга коммерческих структур-посредников на пути сельхозпродукции от производителя к потребителю и отсутствие справедливого ценообразования на большинство видов продукции сельского хозяйства значительно усложняет задачу достижения требуемого уровня эффективности деятельности в сельском хозяйстве.

Неприспособленность традиционных методических разработок в данной области [3, 4] к условиям сельского хозяйства делает актуальной проблему поиска новых инструментов аграрного финансового менеджмента в области управления оборотным капиталом. Одним из направлений увеличения доходности деятельности сельскохозяйственных предприятий, а вместе с этим и снижения их зависимости от заемных источников оборотного капитала, может стать толлинг.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧИ

Целью статьи является раскрыть сущность толлинга, возможности его использования аграрными предприятиями, а также разработать алгоритмы обоснования толлинговых операций как фактора повышения эффективности использования готовой продукции и дополнительного источника пополнения оборотного капитала в сельском хозяйстве.

РЕЗУЛЬТАТЫ

Одно из значений английского слова «tolling» можно определить как оплату за услуги по переработке давальческого сырья и материалов этими же материалами [1]. В более широком смысле «толлинг» и «толлинговые операции» обозначают способ организации переработки давальческого сырья и методов реализации продукции из переработанного сырья, а также расчетов за такую продукцию. Содержание данной операции в сельском хозяйстве заключается в передаче толлингером сельскохозяйственного сырья (зерно, семена подсолнечника, виноград, плоды, овощи, сахарная свекла, яйца и др.) заказчиком в промышленную переработку подрядчику для получения производной продукции (мука, крупы, масло, вино, соки и т.д.). Право собственности на сырье не переходит к подрядчику, он не производит готовую продукцию, а производит работы по переработке сырья. В качестве оплаты за услуги могут использоваться деньги или часть переданного сырья, либо часть полученной продукции.

Толлинг дает преимущества не только на уровне компаний, он выгоден на уровне экономики всего государства (региона). На макроэкономическом уровне толлинг позволяет загрузить мощности заводов (цехов), обеспечить текущие расходы предприятия, выплачивать зарплату сотрудникам, то есть обеспечивать гражданские права населения. Кроме того, при этом обеспечивается поступление налоговых платежей в бюджеты всех уровней. Толлинг расширяет рынок поставщиков и покупателей, усиливает конкуренцию. Толлинг позволяет нормально работать предприятиям, не обладающим свободными денежными средствами, с практически отсутствующими оборотными средствами, со значительными долгами.

К основным причинам, делающим толлинг привлекательным для сельхозпроизводителей относятся: отсутствия у производителей свободных денежных средств; ограниченный рынок сбыта некоторых видов продукции или, другими словами, их низкая ликвидность. В то же время, продукты дальнейшей переработки могут оказаться более ликвидными и могут быть быстро реализованы конечным потребителям.

Примерами этого могут стать, например, птицефабрики бройлерного направления, которые могут передавать живую птицу (низколиквидная продукция) с целью получения готового к продаже мяса (высоколиквидная продукция) сторонним предприятиям. Это может иметь место в случае отсутствия убойного цеха или недостаточных мощностей для переработки или вследствие улучшенной технологии стороннего убойного цеха, позволяющей производить принципиально новые виды продукции (куриные сосиски, куриную ветчину, полуфабрикаты) и т. д.; или примером оправданного применения толлинговых схем могут стать птицефабрики яичного направления, передающие технологические отходы (разбитое яйцо) на переработку в ликвидные виды продукции: яичный порошок на давальческих началах;

В качестве предприятий, на которых оправдано применение толлинговых схем могут выступать некоторые предприятия, производящие продукцию, не подлежащую длительному хранению без переработки. Например, производители сахарной свеклы, срок хранения которой составляет не более одного месяца. Сахар же имеет практически не ограниченный срок хранения. В то же время, он является более ликвидным продуктом.

По сути толлинговые операции представляют собой одну из разновидностей вертикальной (агропромышленной) интеграции, а значит, дают своим участникам целый ряд экономических преимуществ. К которым относятся: снижение уровня неопределенности в снабжении и сбыте, ограничение конкуренции, распространение достижений НТП, дополнительные источники финансирования и доходов. Особенно важно последнее обстоятельство в свете рассматриваемой нами проблемы. Следовательно, использование толлинга в качестве одного из инструментов управления оборотным капиталом является экономически целесообразным.

Аграрные предприятия могут выступать в этой операции как в роли заказчика (толлингера), так и, если есть возможность, в роли подрядчика (переработчика). Если сельскохозяйственное предприятие заказывает услуги по переработке своей продукции, то оно, в конечном итоге, рассчитывает на получение дополнительного дохода от продажи более дорогостоящей и ликвидной продукции, полученной из исходного сырья, которую ко всему прочему легче хранить. Если аграрное предприятие предоставляет услуги по переработке сельскохозяйственного сырья, то оно рассчитывает на получение дополнительного дохода от оказания данного вида услуг сразу в денежной форме, либо от продажи переработанной продукции или сырья оставленных в качестве компенсации за оказанные услуги. В обоих случаях правильная организация процесса переработки и расчетов может способствовать увеличению доходов участников операции и пополнению собственных оборотных средств.

В каждом конкретном случае определенный набор технико-экономических параметров, характеризующих операцию, дает возможность рассчитать и проанализировать ее эффективность для каждого из участников. Различие целей, преследуемых сторонами, определяет какие из этих параметров анализируются и, в случае необходимости, корректируются.

Целью заказчика в этой операции является получение большей прибыли за счет продажи не исходного сырья, а более дорогой продукции переработки. Следовательно, ему необходимо определить: выгоднее ли просто продать сырье или переработать его с последующей продажей производной продукции. Чтобы ответить на этот вопрос ему необходимо проанализировать уровень себестоимости сырья, рыночные цены на него, рыночные цены переработанной продукции, возможные их изменения в будущем, а также технико-экономические характеристики осуществления толлинга. Последние включают в себя, прежде всего, процент выхода готовой и побочной продукции, порядок распределения побочной продукции, условия расчетов за услуги, транспортировка и упаковка продукции. На основе этих параметров может быть определена себестоимость единицы переработанной продукции и сделан окончательный вывод о целесообразности осуществления толлинга (рис. 1).

Подрядчик в этой операции преследует цель получения прибыли за счет предоставления услуг по переработке сельскохозяйственного сырья. Значит он должен определить выгодно ли понести затраты по переработке давальческого сырья, принесет ли это ему прибыль. Для принятия решения необходимо рассмотреть все виды затрат по переработке сырья и вычислить себестоимость переработки единицы сырья. Далее следует проанализировать рыночные цены сырья и продукции его переработки, тенденции их изменения, а также возможные затраты по самостоятельной их реализации. На основе имеющейся информации формулируется форма и условия проведения расчетов по толлингу с заказчиками, дающие приемлемый уровень рентабельности операции и высокую конкурентоспособность на рынке толлинговых услуг (рис. 2).

Проиллюстрируем обоснование использования толлинга его заказчиком на примере одного из наиболее распространенных видов продукции сельского хозяйства — зерна пшеницы. Ежегодно аграрные предприятия практически всех регионов Украины сталкиваются с проблемой невозможности его реализации по приемлемой цене.

Наиболее распространенной схемой реализации данной операции в настоящее время является следующая: заказчик передает переработчику зерно и в качестве оплаты за него отдает 25% исходного сырья. При этом все побочные продукты переработки зерна (отруби и дерть) возвращаются заказчику вместе с мукой и, соответственно, снижают себестоимость основной продукции. С учетом те-

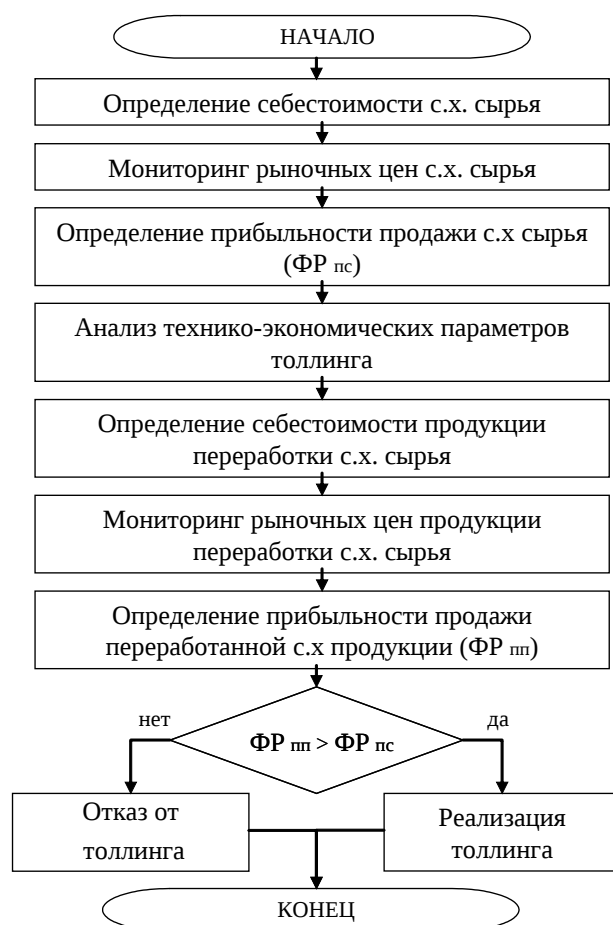

Рис. 1. Алгоритм обоснования использования толлинга для его заказчика (толлингера)

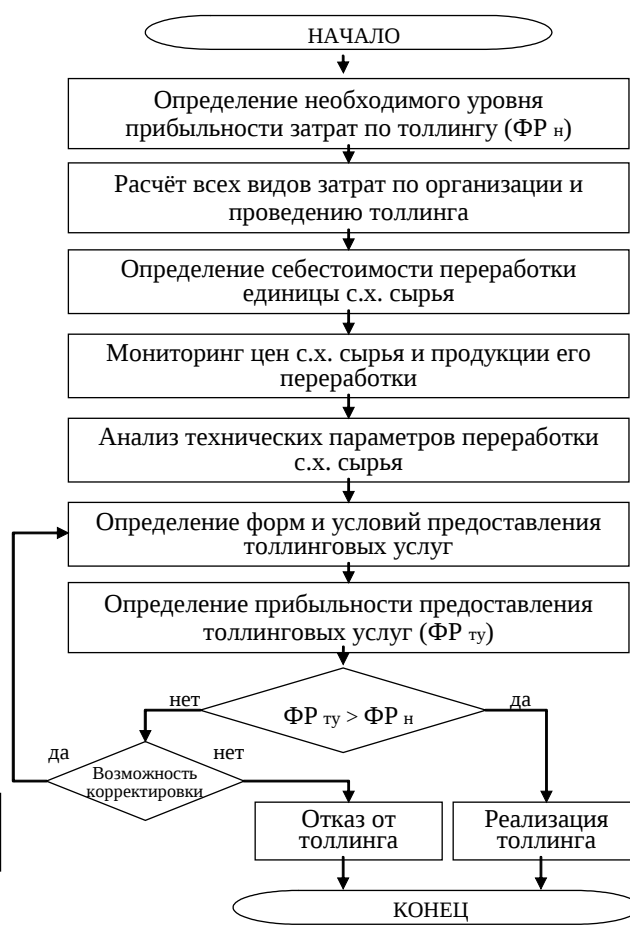

Рис. 2. Алгоритм обоснования использования толлинга для его подрядчика (переработчика)

кущей конъюнктуры зернового рынка и средних показателей деятельности аграрных предприятий расчет эффективности толлинга и его результаты будут выглядеть следующим образом (табл. 1).

Таблица 1

Обоснование использования толлинга зерна толлингером

№ п/п	Показатель	Формула	Значение
1	2	3	4
1	Количество перерабатываемого зерна, ц	X	100,0
Себестоимость сырья и цены его реализации			
2	Себестоимость 1 ц зерна, грн/ц	X	90,00
3	Рыночная цена зерна, грн/ц (с НДС)	X	135,0
Расчет рентабельности реализации сырья			
4	Себестоимость зерна — всего, грн	1×2	9000,0
5	Выручка от реализации зерна, грн	1×3	13500,0
6	в т.ч. НДС	$5 \times 16,67\%$	2250,5
7	Прибыль от реализации зерна, грн	$5 - 6 - 4$	2249,5
8	Рентабельность реализации зерна, %	$7 / 4 \times 100$	25,00
Технико-экономические параметры толлинга			
9	Процент зерна за толлинг подрядчику, %	X	25
10	Выход муки В/С из 1 ц зерна, %	X	45
11	Выход муки 1 сорта из 1 ц зерна, %	X	35
12	Выход отрубей и дерти из 1 ц зерна, %	X	17
Определение себестоимости продукции переработки сырья			
13	Зерно за услуги подрядчику, ц	1×9	25,0
14	Получено муки В/С, ц	1×10	33,8
15	Получено муки 1 сорт, ц	1×11	26,3

Продолжение табл. 1

1	2	3	4
16	Получено отрубей, дерти, ц	1×12	17,0
17	Рыночная цена отрубей и дерти, грн/ц (с НДС)	X	100
18	Себестоимость отрубей и дерти, грн	16×17	1700
19	Себестоимость муки, грн	$4 - 18$	7300,0
Расчет рентабельности реализации продукции переработки сырья			
20	Рыночная цена муки В/С, грн/ц (с НДС)	X	262,5
21	Рыночная цена муки 1 сорт, грн/ц (с НДС)	X	225,0
22	Выручка от реализации муки, грн	$14 \times 20 + 15 \times 21$	14765,6
23	в т.ч. НДС	$22 \times 16,67\%$	2461,4
24	Прибыль от реализации муки, грн	$22 - 23 - 19$	5004,2
25	Рентабельность толлинга, %	$24 / 19 \times 100$	68,55

В расчете были сопоставлены уровни рентабельности реализации зерна без переработки и реализации муки. Расчет показал, что использование толлинга принесет предприятию почти в три раза больше прибыли по сравнению с простой реализацией его на рынке. Важным фактором успешности таких решений является правильная организация хранения и сбыта полученной продукции переработки, однако, величина дополнительно зарабатываемой прибыли должна с избытком компенсировать затраты, связанные с этим.

ВЫВОДЫ

Таким образом, использование толлинга позволяет более эффективно распоряжаться продукцией сельского хозяйства, что должно положительно сказываться на финансовых результатах аграрных предприятий и через накопление прибыли снижать их зависимость от заемных источников финансирования оборотного капитала. Данный инструмент управления является доступным практически для любого сельхозпредприятия, независимо от его финансового состояния, которое занимается производством плодово-овощной продукции, зерна, винограда, продукции животноводства, но не имеет собственных мощностей по ее переработке. А также имеет в своем распоряжении недозагруженные мощности (цеха) по производству продуктов переработки сельскохозяйственного сырья (мельницы, пекарни, крупорушки, колбасные цеха и др.). Дальнейшие исследования могут быть направлены на детализацию параметров и алгоритмов использования толлинга определенных видов сельхозпродукции и конкретных видов перерабатывающих производств.

ЛИТЕРАТУРА

1. Белова И.А. Толлинг как экономическое явление / И. Белова // Менеджмент в России и за рубежом. — 2000. — № 3. — С. 35-40.
2. Державний комітет статистики України — Офіційний веб-сайт — [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Ковалев В.В. Финансовый анализ: Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности. / В.В. Ковалев. — М.: Финансы и статистика. — 2006 — 432 с.
4. Стоянова Е.С. Финансовый менеджмент. Теория и практика. / Е.С. Стоянова. — Учебник, 6-е издание. — М.: Изд-во «Перспектива», 2008. — 656 с.

ФИНАНСОВЫЕ РЕСУРСЫ ДОМОХОЗЯЙСТВ: СУЩНОСТЬ И КЛАССИФИКАЦИЯ

Ворошило В.В., ассистент, аспирант, НАПКС

В статье уточнены такие понятия как «финансовые ресурсы», «финансовые ресурсы домашних хозяйств». Рассмотрены источники формирования финансовых ресурсов. Выделены критерии и предложена классификация финансовых ресурсов домашних хозяйств.

Ключевые слова: финансовые ресурсы, финансовые ресурсы домашнего хозяйства, источники формирования, классификация финансовых ресурсов домохозяйства.

ВВЕДЕНИЕ

Деятельность домашнего хозяйства начинается с формирования ресурсов, которые являются необходимыми не только для удовлетворения жизненных потребностей, но и для ведения хозяйства, инвестиционной и предпринимательской деятельности. Финансовые ресурсы домашних хозяйств выступают составляющей ресурсного потенциала.

Поскольку финансовые ресурсы неразрывно связаны с такой категорией как финансы, то исследования финансовых ресурсов отечественных и зарубежных ученых проходили в рамках теории финансов. Среди них можно выделить Василюка О.Д. [2], Романенко О.Р [8], Поляка Г.Б. [12], Рогатенюк Э.В., Пожарицкая И.М. [7]. Однако, среди ученых до сих пор возникают дискуссии, касающиеся определения понятия «финансовые ресурсы». В своих исследованиях также не однозначны в определении категории «финансовые ресурсы домохозяйств» такие специалисты как Белозеров С.А. [1], Геронин Н.Н.[4], Янин О.Е. [13], Юрий С.И [9].

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧИ

На сегодняшний день актуально не только переосмыслить категорию «финансовые ресурсы», но и вытекающую из нее категорию «финансовые ресурсы домашних хозяйств».

Целью данной статьи является уточнить понятие «финансовые ресурсы», «финансовые ресурсы домашних хозяйств», определить источники формирования финансовых ресурсов домашних хозяйств и классифицировать их.

РЕЗУЛЬТАТЫ

Вся взаимосвязь и взаимозависимость отдельных сфер и звеньев финансовой системы происходит благодаря финансовым отношениям, которые возникают между ними.

Поляк Г.Б. выделяет следующие функции финансовых отношений:

- 1) осуществляют перераспределение валового внутреннего продукта и национального дохода;
- 2) участвуют в формировании фондов денежных средств и их использовании;
- 3) контролируют и регулируют распределительный процесс;
- 4) выступают преимущественно в денежной форме [12].

Условия функционирования рыночной экономики предполагают, что домашние хозяйства постоянно находятся в финансовых отношениях с другими сферами и звеньями финансовой системы. Финансовые отношения, возникающие у домашних хозяйств в процессе их деятельности, можно условно разделить на внутренние и внешние. Внутренние финансовые отношения возникают внутри самого домохозяйства между его членами (если таковы присутствуют). Ряд специалистов считают, что внешние финансовые отношения возникают при взаимодействии финансов домашних хозяйств с:

- другими домашними хозяйствами по поводу формирования и использования совместных денежных фондов (к ним не относятся отношения взаимного обмена, в которых также могут участвовать домашние хозяйства);
- субъектами хозяйствования по поводу распределения части произведенного валового внутреннего продукта в его стоимостной форме;
- финансовыми институтами по поводу привлечения потребительских кредитов, их погашения; по поводу размещения временно свободных денежных средств на банковские счета;
- государством в лице государственных учреждений и внебюджетных фондов по поводу образования и использования бюджетных и внебюджетных фондов;
- страховыми компаниями по поводу формирования и использования различного рода страховых фондов;
- другие участники отношений [5, 11, 13].

По мнению ряда ученых [7, 10] «материальными носителями финансовых отношений всегда выступают финансовые ресурсы».

В финансовой литературе нет единой трактовки категории «финансовые ресурсы» (табл. 1).

Исходя из рассмотренных научных подходов к определению финансовых ресурсов, нами предложено рассмотреть сущность финансовых ресурсов как совокупность средств в денежной форме,

Таблица 1

Существующие трактовки категории «финансовые ресурсы» *

Автор	Содержание категории
Левчаев П.А. [6]	Финансовые ресурсы — текущие и потенциально возможные средства, которые при необходимости могут быть приняты и использованы экономическими субъектами как знаки распределяемой стоимости с целью поддержания желаемых пропорций функционирования
Поляк Г.Б. [12]	Финансовые ресурсы — это совокупность фондов денежных средств, находящихся в распоряжении хозяйствующих субъектов, государства, домашних хозяйств, формируемые в результате экономической и финансовой деятельности.
Василик О.Д. [2]	Финансовые ресурсы — это денежные фонды, которые создаются в процессе распределения и перераспределения и использования валового внутреннего продукта, который создается на протяжении определенного времени в государстве.
Ковалев В.В. [11]	Совокупность денежных средств, находящихся в распоряжении населения, хозяйствующих субъектов, государства, органов местного самоуправления, представляют собой финансовые ресурсы.
Бланк И.А.	Совокупность аккумулированных собственных и заемных денежных средств и их эквивалентов в форме целевых денежных фондов, предназначенных для обеспечения его хозяйственной деятельности в предстоящем периоде.
Романенко О.Р. [8]	Под финансовыми ресурсами следует понимать аккумулированные предприятием денежные средства из разных источников, которые находятся в хозяйственном обращении и необходимы для покрытия его потребностей.
Родионова В.М. [10.]	Денежные доходы, накопления и поступления, формируемые в руках субъектов хозяйствования и государства и предназначенные на цели расширенного воспроизводства, материальное стимулирование работающих, удовлетворение социальных потребностей, нужд обороны и государственного управления.

* Составлено автором на основе изучения научной литературы

формирующихся у субъектов экономики за счет разных источников и могут быть ими использованы для удовлетворения экономических и социальных нужд.

Определение финансовых ресурсов домохозяйств должно раскрывать его сущность, основные источники формирования, направления использования. Ряд авторов рассматривают данное понятие с учетом критерия направления использования. Так Юрий С.И. считает: «Финансовые ресурсы домохозяйства — денежные средства (собственные и привлеченные), которые находятся в его распоряжении и предназначены для выполнения финансовых обязательств и осуществления разного рода затрат» [9]. Янин О.Е. рассматривает финансовые ресурсы домохозяйств как «совокупный фонд денежных средств, который находится в распоряжении семьи» [13]. Геронин Н.Н. же рассматривает данное определение с учетом их капиталовообразования: «Финансовые ресурсы домашних хозяйств выступают как суммарный результат текущего потока доходов и накоплений, полученных в процессе создания и перераспределения внутреннего валового продукта за определенный период (элемент оборота) и ранее накопленных доходов как денежной части состояния на дату (элемент запаса)» [4].

Сделаем уточнение данного определения с учетом всех критериев. *Финансовые ресурсы домохозяйства* представляют собой всю совокупность средств в денежной форме, которые поступают в его распоряжение за счет распределения и перераспределения валового внутреннего продукта, доля которого приходится на домохозяйства, а также за счет других источников, и использование которых направленно на выполнение обязательств и формирования сбережений.

По мнению Геронина Н.Н. специфическое содержание финансовых ресурсов домашних хозяйств достаточно полно определяется наличием следующих признаков:

- во-первых, это конечные доходы, т.е. денежные средства домашних хозяйств, предназначенные к обмену на товары и услуги;
- во-вторых, являясь конечным, финансовым результатом процесса воспроизводства, они используются и могут быть использованы не только на конечное потребление, но и на накопление (сбережение), подразумевающее возможности их дальнейшего инвестирования;
- в-третьих, конкретными носителями доходов могут выступать разнообразные финансовые (денежные) инструменты. В условиях существования денежного рынка это не только наличные деньги, но и другие финансовые инструменты, подтверждающие право их владельца на определенную часть общественного продукта (акции, облигации, векселя и т.д.);
- в-четвертых, в состав финансовых ресурсов включается кредит [4].

Исходя из раскрытого определения финансовых ресурсов определим источники их формирования.

Первым источником формирования выступают собственные средства домохозяйств. По мнению Янина О.Е. к этому виду источников относятся «заработанные каждым членом семьи — заработная плата, доходы от подсобного хозяйства, прибыль от предпринимательской деятельности» [13]. Однако данный автор такие виды доходов как пенсии, пособия не относит к собственным средствам, а

выделяет в отдельную группу средств, поступивших от социального обеспечения. Но, по нашему мнению, целесообразней включать их в состав собственных, поскольку они могут быть (в конкретных случаях) единственным источником их образования.

Вторым источником выступают заемные финансовые ресурсы, к которым относят: 1) средства, которые получены у кредитных организаций в форме займа; 2) ссуды из бюджета и внебюджетных социальных фондов [13]; 3) кредиты от других домохозяйств. Данный вид источников представляет собой обязательства домохозяйства.

Третьим источником являются финансовые ресурсы, которые нельзя отнести ни к первой, ни ко второй — дополнительные. Такими являются: 1) средства, которые мобилизованные на финансовом рынке (проценты, дивиденды) [13]; 2) средства от аренды имущества; 3) средства от страховых компаний (возмещения от ущерба).

Ряд специалистов считают, что в структуру финансовых ресурсов домохозяйств входят следующие средства:

1) денежные средства, предназначенные для текущих расходов — расходы на приобретение продуктов питания, непродовольственных товаров, используемых в течение относительно непродолжительного периода времени (обувь, одежда и т. п.), плата за периодически потребляемые услуги и др.;

2) денежные средства, предназначенные для капитальных расходов — приобретение непродовольственных товаров, используемых в течение достаточно длительных промежутков времени (мебель, жилье, транспортные средства и т. д.), оплата услуг, достаточно редко потребляемых участниками домашнего хозяйства (образование, медицинская операция, туристическая путевка);

3) денежные сбережения;

4) денежные средства, вложенные в движимое и недвижимое имущество [2, 5, 3].

Финансовые ресурсы домохозяйств формируют своеобразные обособленные фонды, имеющие целевое назначение. Выделяют два фонда: фонд потребления и фонд сбережения. Янин О.Е. так раскрывает сущность этих фондов: «Фонд потребления, который предназначен для удовлетворения личных потребностей данной семьи; фонд сбережений, который может быть использован в будущем либо для приобретения дорогостоящих товаров либо как капитал для получения прибыли» [13].

Юрий С.И., Федоров В.Н., исследуя проблемы финансовых ресурсов домохозяйств, выделяют два вида факторов, которые влияют на их формирование и использование: внутренние и внешние. По их мнению, «внешнее влияние на формирование ресурсов домохозяйств осуществляется государством и отдельными юридическими лицами через систему пенсионного обеспечения, выплату стипендий, бесплатное или льготное обучение, медицинское обслуживание, предоставление путевок и т.д.». Что касается внутренних факторов, то к ним относится «хозяйственная деятельность домохозяйств, которая включает выполнение домашней работы, работы в личном подсобном хозяйстве, работа вне границ домохозяйств и деятельность домохозяйства как самостоятельной единицы на рынке товаров и услуг» [9].

Исходя из рассмотренных критериев, можно классифицировать финансовые ресурсы домохозяйств таким образом:

1. В зависимости от источников формирования:

- собственные;
- заемные;
- дополнительные.

2. В зависимости от направлений использования:

- средства на текущее потребление;
- для капитальных расходов;
- вложенные в имущество;
- сбережения.

3. В зависимости от образования фондов целевого назначения:

- фонд потребления;
- фонд сбережения.

ВЫВОДЫ

В ходе нашего исследования было сделано следующее:

1. Выяснено, что сущность категории «финансовые ресурсы» не имеет единого мнения как среди отечественных, так и среди зарубежных ученых-финансистов.

2. Исследования сущности категории «финансовые ресурсы» с разных точек зрения позволило сформировать авторскую точку зрения на сущность данной категории.

3. Исследованы существующие трактовки категории «финансовые ресурсы домашних хозяйств», учтены все критерии и предложена авторская трактовка данного понятия.

4. Раскрыты основные источники формирования финансовых ресурсов домохозяйств и предложена их классификация.

ЛИТЕРАТУРА

1. Белозеров С.А. Финансы домашнего хозяйства: инвестиционный аспект. / С.А. Белозеров — СПб.: Изд-во С.-Петербург. Ун-та, 2006. — 194 с.

2. Василик О.Д. Теорія фінансів: Підручник. / О.Д. Василик — К.: НІОС, 2000. — С. 22
3. Витун С.Е. Практикум по курсу «Теория финансов» / С.Е. Витун, А.И. Чигрина. — Гродно: ГрГУ, 2008. — 111 с.
4. Геронин Н.Н. Финансы домашних хозяйств в развитии инвестиционного процесса в России Автореферат на соискание ученой степени канд. экон. наук: 08.00.10. / Н.Н. Геронин. — М., 2004.
5. Дмитриева Е.А. Финансы домохозяйств: Учебное пособие / Е.А. Дмитриева. (Магадан, ин-т экономики). — Магадан: Кордис, 2007.
6. Левчаев П.А. Обеспечение стоимостного прироста финансовых ресурсов экономических субъектов в условиях инновационной экономики: теория и методология исследования 08.00.10 Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук (Орел) / П.А. Левчаев — 2007.
7. Рогатенюк Э.В. Финансы: Учебное пособие. / Э.В. Рогатенюк, И.М. Пожарицкая. — 2-е изд. перераб. и доп. — Симферополь: «Национальная академия природоохранного и курортного строительства», 2007. — 208 с. — С. 14
8. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник. / О.Р. Романенко. — К: Центр навчальної літератури, 2004. — 312 с.
9. Фінанси: Підручник / за ред. С.І. Юрій, В.М. Федоров. — К.: Знання, 2008. — 611 с.
10. Финансы / Под ред. В.М. Родионовой. — М.: Финансы и статистика, 1995. — 432 с.
11. Финансы. Денежное обращение. Кредит / Под ред. А.П. Ковалева. — Ростов-на-Дону: Феникс, 2001. — С. 91
12. Финансы. Денежное обращение. Кредит: Учебник для вузов. — 2-е изд. / Под ред. проф. Г.Б. Поляка. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001.— 512 с. — С. 77
13. Янин О.Е. Финансы, денежное обращение и кредит: учеб. Для студ. проф. уч. заведений / О.Е. Янин. — 3-е изд. Стер. — М.: Издательский центр «Академия», 2006. — 192 с.

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ: СУТНІСТЬ ТА УМОВИ ВИНИКНЕННЯ

Демченко І.В., аспірант, ТДАУ

У статті з'ясовано теоретичні підходи до визначення категорії «фінансова безпека». Розкрито особливості такої категорії. Показаний зв'язок фінансового ризику та фінансової безпеки підприємства в сучасних умовах господарювання. Запропоновано поділ фінансової безпеки підприємства на дві підсистеми.

Ключові слова: фінансова безпека, фінансовий ризик, суб'єкт господарювання, фактор, умова.

ВСТУП

Українська економіка насамперед характеризується складністю умов господарювання, що викликане багатьма чинниками. Трансформаційні перетворення затягнуті, нормативні суперечності не владнані, а податкове навантаження залишається значним. В таких умовах край актуальним постає питання ведення господарства на раціональних засадах, що передбачає мінімізацію ризиків, втрат та максимізацію прибутку. Проте, таке ефективне використання наявних ресурсів можливе лише за чітким дотриманням фінансової безпеки суб'єкта господарювання.

Огляд наукових досліджень показав увагу провідних науковців до даної проблеми, що підтверджує її значення для суб'єктів підприємництва вітчизняної економіки. Корисні в процесі написання статті стали наукові надбання Є. Палиги, В. Гейця, М. Білик, О. Барановського, В. Третьяка та інших вчених.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Оскільки даний напрям дослідження порівняно нерозроблений належним чином, немає єдності у думках та поглядах щодо визначення категорії «фінансова безпека суб'єкта господарювання». З огляду на актуальність, це вимагає додаткової уваги.

Метою написання статті стала необхідність визначення категорії «фінансова безпека суб'єкта господарювання», з'ясування її сутності та умов реалізації.

РЕЗУЛЬТАТИ

Вчення про фінансову безпеку підприємства почало свій розвиток порівняно нещодавно, що стало реакцією на сучасні трансформації в економіці, що позначилися на умовах господарювання. В системі економічної безпеки підприємства виділяють фінансову. Сутність фінансової безпеки суб'єктів підприємництва вчені трактують неоднозначно, часто дотримуються точки зору, яка базується на визначенні фінансової безпеки держави та екстраполюють її на мікрорівень. М.Д. Білик наголошує на тому, що питання фінансової безпеки є системним, оскільки стосується і пов'язують окремі країни, регіони, господарюючі суб'єкти, економіку, фінанси тощо [2, с. 129]. Фінансова безпека охоплює фінансову безпеку окремого громадянина, домашніх господарств, населення в цілому, підприємців, підприємств, організацій, регіонів, окремих секторів економіки, держави та різноманітних міждержавних утворень, світового співтовариства в цілому. [4, с. 20]. Справді, всі елементи економічної системи є взаємопов'язаними; економічний добробут суспільства не може бути досягнутий без впровадження ефективного господарювання суб'єктів підприємництва. Останнє досягається шляхом проведення урядом виваженої фіскальної, грошово-кредитної, монетарної, зовнішньоекономічної політики тощо.

Так, фінансова безпека — такий стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової систем, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх та зовнішніх негативних впливів, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та її зростання [2, с. 129]. Дещо інший підхід можна помітити у Кульпінського. Так, фінансова безпека, чи під безпекою функціонування фінансової системи держави, пропонують розуміти цілеспрямований комплекс заходів фіскальної та монетарної політики з метою досягнення стабільності фінансової системи та створення сприятливого інвестиційного клімату [7, с. 24]. Такий підхід не відображає повою мірою значення категорії для суб'єктів господарювання, де створюється матеріальна основа національного багатства, а отже, і розвитку країни та її суспільства. Саме на мікрорівні формується матеріальна основа розвитку суспільства країни — ВВП. Саме підприємства не тільки сплачуючи належні податки та збори, формують дохідну частину бюджету, вони надають робочі місця, забезпечуючи населенню можливість мати стабільні доходи. Питання економіко-фінансової безпеки держави знаходяться у прямо пропорційній залежності від стану економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Умовами забезпечення фінансової безпеки підприємства є [5, с. 65]:

- високий рівень гармонізації, узгодження фінансових інтересів підприємства з інтересами оточуючого середовища;

- наявність на підприємстві стійкої до загроз фінансової системи, яка спроможна забезпечувати реалізацію фінансових інтересів, місії та завдань;
- збалансованість і комплексність фінансових інструментів, що використовуються на підприємстві;
- постійний розвиток фінансової системи суб'єкта господарювання.

Фінансова безпека підприємства — це захищеність його інтересів та пріоритетів; одночасно — це його забезпеченість повною мірою необхідною сумою фінансових ресурсів для провадження господарської діяльності суб'єкта господарювання, підтримання оптимальних обсягів виробництва та грошових надходжень. Проте, комплексний підхід до визначення даної категорії як у вітчизняній, так і у світовій науковій практиці знаходиться у стадії становлення. Дослідження вчених стосуються переважно забезпеченню економічної безпеки підприємства, визнаючи її фінансову складову як один з численних факторів, навіть другорядних, що впливають на фінансовий стан суб'єкта господарювання. Проте, саме фінансові ресурси підприємства, їх достатність, визначають характер діяльності роботи підприємства, обсяги його виробничо-господарської діяльності, пріоритетні напрямки розвитку, дотримання орієнтовної стратегії фірми тощо. Все це стає можливим лише за допомогою підтримання фінансової безпеки підприємства на належному рівні.

Серед багатоманітності визначень поняття фінансова безпека підприємства все ж простежуються спільні думки та підходи: відчуття захищеності підприємства від деструктивного впливу зовнішніх та внутрішніх загроз, ефективне використання корпоративних ресурсів, підтримання оптимального рівня стійкості та розвитку з поступовим досягненням мети фірми.

Слід відмітити, що положення стабільності в плані консерватизму діяльності підприємства є недоречним в сучасних умовах ведення справ. Мета створення кожного підприємства полягає у підвищенні добробуту його власників (засновників) та зростання ринкової вартості суб'єкта господарювання. Для того щоб впровадити це у життя, на кожному підприємстві впроваджується стратегія розвитку, що реалізується тільки при забезпеченні належного рівня фінансово-економічної безпеки. Тобто безперервне підтримування стабільності організаційно-господарської діяльності підприємства, надмірний консерватизм стає суттєвою перешкодою реалізації стратегій та задумів підприємства.

У цілому фінансову безпеку суб'єкта підприємництва вчені представляють як певний механізм, що, з певного боку, забезпечує стабільність господарського суб'єкта шляхом використання захисних господарських інструментів, а з іншого — забезпечує її ефективність шляхом організації раціонального використання фінансових ресурсів [2, с. 130].

З іншого боку, фінансова безпека підприємства — це фінансовий стан, який характеризується, по-перше, збалансованістю і якістю сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, котрі використовуються підприємством; по-друге, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз; по-третє, здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію власних фінансових інтересів, місії і завдань достатніми обсягами фінансових ресурсів; по-четверте — забезпечувати ефективний і сталий розвиток цієї фінансової системи. Інакше кажучи, фінансова безпека — багатогранне комплексне поняття, що забезпечує дотримання заданого режиму роботи підприємства серед численних ризиків господарювання.

Насправді, середовище, де функціонує підприємство, характеризується не тільки складністю, мінливістю зв'язків та домовленостей, невизначеністю; воно може навіть бути охарактеризоване як агресивне до суб'єкта господарювання. Адже, конкуренти, фінансові установи, навіть покупці та замовники будуть намагатися знайти власну вигоду, таким чином задовольняючи свої інтереси. Потрібно взяти до уваги всі можливі фактори зовнішнього та внутрішнього середовища при організації та плануванні виробничо-господарської діяльності. В іншому випадку, фінансові ризики сучасних умов господарювання призведуть до труднощів подальшого існування підприємства.

Графічно взаємозв'язок фінансового ризику та фінансової безпеки суб'єкта господарювання показано на рис. 1. Відповідно до рисунку, чим більший рівень ризику, тим меншою може бути фінансова безпека суб'єкта підприємництва. При нульовому рівні ризику, підприємство має найвищий ступінь фінансової безпеки (на рисунку — Φ_m), проте і порівняно менший рівень доходності. Якщо сукупний ризик (P_k) сягне критичного значення, підприємство може припинити існування за незадовільного рівня фінансової безпеки. Фінансовий ризик по відношенню до фінансової безпеки суб'єкта господарювання — явище первинне. Тобто на відповідь усвідомлення агресивності загроз середовища функціонування суб'єкта він намагається створити та забезпечити той рівень безпеки, що веде до реалізації поточних та стратегічних цілей.

Інакше кажучи, фінансова безпека — багатогранне комплексне поняття, що забезпечує дотримання заданого режиму роботи підприємства серед численних ризиків господарювання. Аналізуючи дійсні підходи до визначення категорії «фінансовий ризик», враховуючи характерні ознаки ризику та сучасні вимоги до господарювання, пропонуємо використовувати його визначення у такій редакції: «Фінансовий ризик — об'єктивно-суб'єктивна категорія, що відображає можливість недосагнення планових фінансових показників діяльності та зниження фінансової безпеки суб'єкта господарювання в умовах невизначеності і конфліктності конкурентного середовища підприємства».

Отже, можна виділити сутнісні ознаки категорії «фінансова безпека суб'єкта господарювання»:

- наявність достатньої кількості фінансових ресурсів;

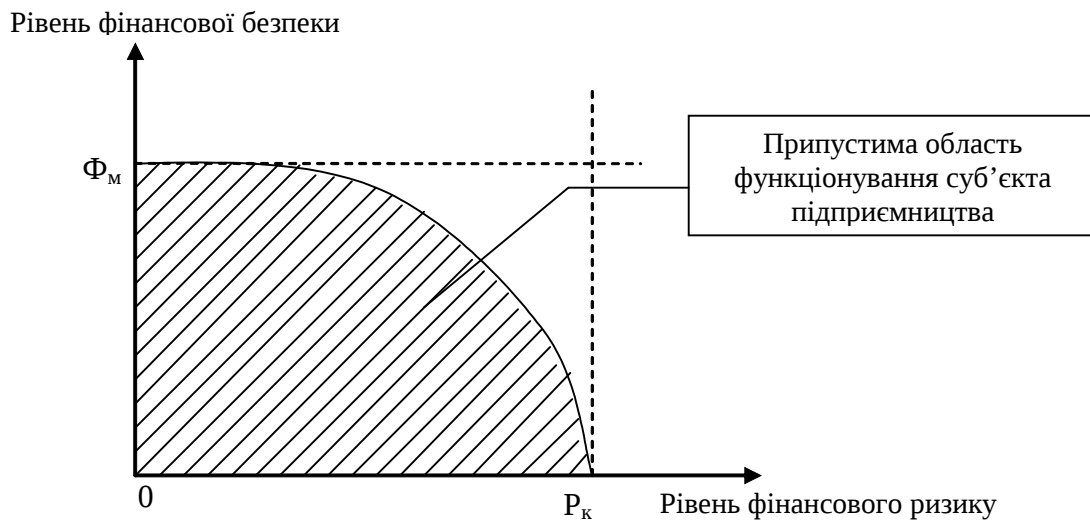

Рис. 1. Взаємозв'язок фінансової безпеки та фінансового ризику суб'єкта підприємництва

- захищеність фінансових інтересів підприємства;
- збалансованість та якість фінансово-господарської діяльності підприємства;
- стабільність прояву;
- об'єкт управління керівними відділами суб'єкт господарювання;
- динамічна протидія деструктивним факторам внутрішньої і зовнішньої природи прояву, а як наслідок:

- забезпечення досягнення стратегічних цілей підприємства.

В такому випадку, узагальнюючи та систематизуючи попередньо наведені аргументи, наведемо визначення категорії.

Фінансова безпека підприємства — стабільна та динамічна система забезпечення мікросистеми необхідним, раціонально сформованим обсягом фінансових ресурсів з метою попередження деструктивного впливу ризикових факторів внутрішньої і зовнішньої природи прояву та досягнення стратегічних цілей суб'єкта господарювання.

Доцільно виділяти два рівня фінансової безпеки, що характеризують джерела можливих загроз: зовнішню та внутрішню.

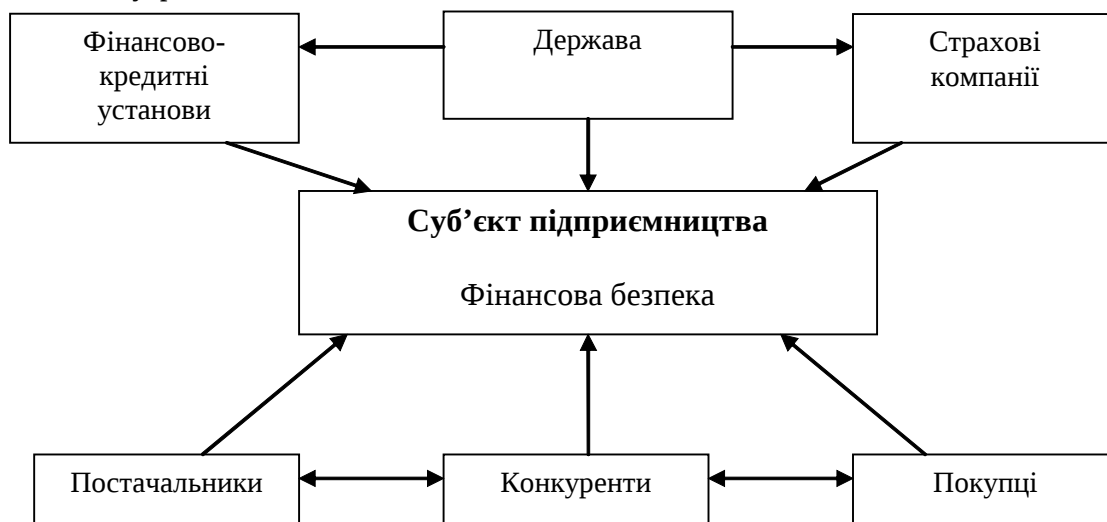

Рис. 2. Зовнішнє коло фінансової безпеки суб'єкта господарювання

На рис. 2 представлені суб'єкти, які несуть загрозу фінансовій безпеці підприємства ззовні. Суб'єкт господарювання діє в тому правовому-фіскальному режимі, що задає держава, яка так само регулює діяльність фінансово-кредитних установ, страхових організацій, інших підприємств і організацій. Від якості страхових послуг та фінансово-кредитних продуктів залежить фінансовий результат підприємства, а отже, і його фінансова безпека. З іншого боку, організуючи виробничо-господарську діяльність, суб'єкт господарювання ретельно обирає постачальників високоякісної сировини за доступними цінами; безперечно, вони конкурують між собою і зацікавлені продати ресурс по вигідній саме для них вартості. Так само діють і покупці кінцевого продукту суб'єкта: прагнучи максимізувати власну вигоду, вони зацікавлені сплатити якнайменшу ціну за продукцію, що створює некомфортну, а часто і погрозливу ситуацію для суб'єкта-продавця, знижуючи рівень його фінансової безпеки, зменшуючи імовірність досягнення бажаних цілей.

Інший, не менш важливий, рівень фінансової безпеки суб'єкта господарювання — внутрішній. Він поєднує в собі освітньо-кваліфікаційні якості персоналу, його компетентність, склад засновників та наявність серед них протиріч, рівень вмотивованості персоналу, наявність та стан взаємозв'язків між структурними підрозділами суб'єкту, стан забезпечення підприємства всіма видами ресурсів тощо (рис. 3).

Рис. 3. Внутрішнє коло фінансової безпеки суб'єкта господарювання

ВИСНОВКИ

1. Сучасні умови господарювання характеризуються своїми складністю, невизначеністю, мінливістю та агресивністю до суб'єктів. Це вимагає інших підходів до організації ведення справ.

2. З огляду на ризикові умови господарювання, що мають об'єктивний прояв, суб'єкти господарювання створюють систему захисту своїх фінансових інтересів — систему фінансової безпеки підприємства.

3. Доцільно віділити зовнішню та внутрішню підсистеми фінансової безпеки підприємства, що дозволить чітко реагувати на прояви деструктивних ризикових факторів.

4. Подальші наукові розробки спрямувати на формування методологічного апарату забезпечення фінансової безпеки суб'єкта господарювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про основи національної безпеки України» // Урядовий кур'єр. — 2003. — №139. — С. 20-21
2. Білик М.Д. Роль стабільної діяльності підприємств у їх фінансовій безпеці. / М.Д. Білик // Формування ринкових відносин в Україні, 2008. — №4 (83). — с. 129-133
3. Бланк І.А. Управління фінансовою безпекою підприємства / І.А. Бланк. — К.: Ельга, Ніка-Центр, 2004. — 784 с.
4. Барановський О.І. Фінансова безпека / О.І. Барановський. — К.: Фенікс. — 338 с.
5. Горячева К. Фінансова безпека підприємства. Сутність і місце в системі економічної безпеки / Кіра Горячева // Економіст. — 2003. — №8. — С. 65-67
6. Гринюк Н.А. Інноваційні підходи до вивчення стану фінансової безпеки підприємств України. / Н.А. Гринюк // Проблеми науки. — 2009. — №1. — С. 8-15.
7. Кульпінський С. Роль фінансової безпеки України в поглибленні інтеграційних стосунків з європейськими країнами. / С. Кульпінський // Фінансова консультація. — 2000. — №5. — С. 34
8. Палига Є.М., Штангрет А.М. Проблеми та пріоритети корпоративного управління економічною безпекою підприємств видавничо-поліграфічної галузі України. / Є.М. Палига, А.М. Штангрет. // Регіональна економіка. — 2009. — №1. — С. 138-145.

НЕОБХІДНІСТЬ ФІНАНСОВИХ ІНВЕСТИЦІЙ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Воробець Т.І., викладач, НАПКБ

У статті здійснюється теоретичне обґрунтування необхідності фінансових інвестицій у ринковій економіці. Наводиться правове твердження фінансових інвестицій. Розкривається сучасна інвестиційна ситуація в країні.

Ключові слова: інвестиції, фінансові інвестиції, капітал.

ВСТУП

Інвестиції становлять глибинну основу господарювання, визначаючи процес економічного зростання в цілому. На сьогодні інвестиції є важливим засобом забезпечення умов виходу з фінансово-економічної кризи, структурних перетворень в економіці, технічного розвитку, зростання якісних показників господарювання. Активізація інвестиційного процесу є одним з найбільш дієвих механізмів соціально-економічних перетворень.

Значний внесок в дослідження проблем інвестування зробила низка вчених, зокрема: У. Шарп [6], Ю. Бригхем [7], Р. Брейли [8], Дж. Ван Хорн [9], Г. Бирман, С. Шмидт [11]. Серед вітчизняних: Л.О. Бакаєв [12], А.А. Пересада [5], Б.М. Щукін [13], А. Мертенс [10].

Актуальним на сьогодні є поглиблене теоретичне дослідження ринкових форм та механізмів інвестиційної діяльності. Важливою проблемою є теоретичне обґрунтування критеріїв ефективності інвестиційних витрат, взаємозв'язку та взаємообумовленості капітальних вкладів і структурних зрушень в економіці, визначення пріоритетів у галузевій структурі інвестицій, а також серед основних господарських сфер: основного виробництва, промислової та соціальної інфраструктури. Вагоме значення також має дослідження джерел та засобів формування інвестиційних ресурсів в умовах сучасної ринкової економіки країни.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Економічна ситуація в Україні сьогодні, значно ускладнює інвестиційну діяльність: необхідно доопрацювати ринкові інвестиційні механізми, що гармонійно поєднують форми приватного та державного інвестування, оптимізувати взаємозв'язки різних суб'єктів інвестиційної діяльності, розробити відповідні законодавчо-нормативні документи та інші заходи, що регламентують інвестиційний процес, як на рівні окремих підприємств, регіонів, так і на рівні національної економіки у цілому.

Отже, метою статті є аналіз інвестиційного поля України та обґрунтування необхідності фінансових інвестицій в умовах ринкової економіки.

РЕЗУЛЬТАТИ

Формування ринкового типу господарювання, що ґрунтується на застосуванні товарно-грошових відносин, стало проблемою економічного розвитку України. Це спричинено домінуванням тривалий час на теренах СНД планової економіки. Перехід від якої до ринкових механізмів господарювання передбачає для держави докорінні зміни в інвестиційній політиці. Оскільки модифікуються функції інвесторів та учасників інвестиційного процесу, принципи їх діяльності, що базуються на свободному розміщенні фінансових ресурсів, майна, на наявності конкуренції, існуванні вільного фінансового ринку і т.д.

Ці та інші проблеми передбачають теоретичний аналіз основних категорій, що характерні для ринкових відносин, їх взаємодію та виконання ними певної ролі. Без цього не можливе створення дієвих ринкових регуляторів, до яких відносять механізми регулювання інвестиційною діяльністю [4].

Інвестиції досить складний інструмент як на мікрорівні, так і на макрорівні. Ця економічна категорія в українському законодавстві закріплена Законом України «Про інвестиційну діяльність» і трактується як: види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток або досягається соціальний ефект.

Такими цінностями можуть бути:

- кошти, цільові банківські вклади, паї, акції та інші цінні папери;
- рухоме та нерухоме майно (будинки, споруди, устаткування та інші матеріальні цінності);
- майнові права інтелектуальної власності;
- сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навиків та виробничого досвіду, необхідних для організації того чи іншого виду виробництва, але не запатентованих («ноу-хау»);
- права користування землею, водою, ресурсами, будинками, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права;
- інші цінності [1].

Одне з економічних тлумачень інвестицій визначає їх як сукупність витрат, що реалізуються в формі вкладів приватного чи державного капіталу в різноманітні галузі національної чи зарубіжної

економіки з метою отримання прибутку: грошових коштів, цільових банківських вкладів, акцій та інших цінних паперів, технологій, машин, устаткування, ліцензій, кредитів, будь яке інше майно чи майнові права, інтелектуальні цінності, вкладені в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності з метою отримання прибутку.

В окремих випадках розрізняють інвестування та заощадження. Оскільки заощадження визначають як тимчасово відкладене споживання. Самі ж інвестиції розподіляються на реальні та фінансові.

Реальні інвестиції (real investments) зазвичай поєднують у собі інвестиції у матеріальні активи, такі як земля, обладнання чи будівлі. Фінансові ж інвестиції (financial investments) це домовленості чи контракти записані на папері, такі, як акції, облігації тощо.

Згідно з П(С)БО 2 фінансові інвестиції — це активи, які утримуються підприємством з метою збільшення прибутку, зростання вартості капіталу або інших вигод для інвестора [3]. На рис. 1 наведена класифікація фінансових інвестицій.

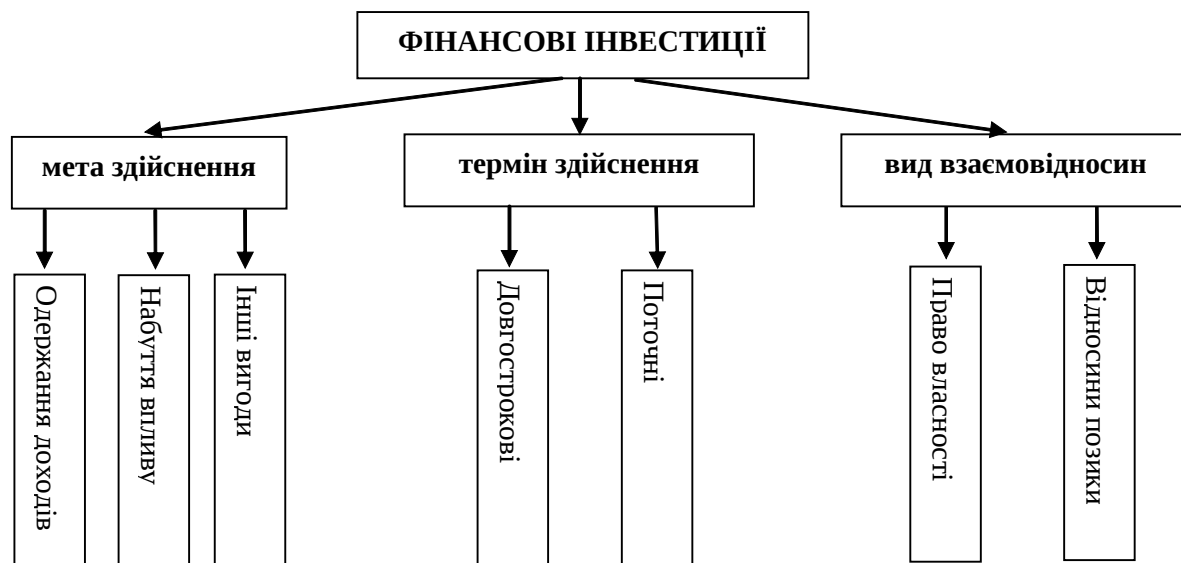

Рис. 1. Класифікація фінансових інвестицій

В сучасних розвинутих економіках більша частина належить фінансовим інвестиціям, про це можна судити з обсягів фондових торгів та надходження безпосередньо прямих інвестицій. А високий розвиток інститутів фінансового інвестування в значній мірі сприяє зростанню реальних інвестицій і зазвичай ці дві форми є взаємодоповнюючими, а не конкуруючими. В Україні ж склалася ситуація, коли реальні інвестиції дорівнюють фінансовим, а подекуди і переважають їх. Це є негативною ознакою для економіки в цілому, оскільки фінансове інвестування є засобом залучення додаткових коштів, що сприяють модернізації, переоснащенню виробництва, яке в свою чергу і приносить додаткові прибутки. Економічна сутність інвестицій виявляється в їх постійному русі, що складається з наступних перетворень: інвестиційні ресурси — вкладання інвестиційних ресурсів — прибуток від інвестиційної діяльності. Саме сукупність цих перетворень з практичної точки зору і становить сенс інвестиційної діяльності.

Фінансові інвестиції — це активна форма використання вільного капіталу підприємства, яка має особливості:

- здійснюється на більш пізніх стадіях розвитку підприємства, коли задоволені його потреби в реальних інвестиціях;
- дає можливість здійснювати зовнішнє інвестування в країні та за її межами;
- є незалежним видом господарської діяльності для підприємств реального сектора економіки, оскільки стратегічні завдання їхнього розвитку можуть вирішуватися тільки вкладеннями капіталу в статутні фонди та придбанням контрольних пакетів акцій інших підприємств;
- дає змогу підприємству реалізувати окремі стратегічні цілі свого розвитку швидше та дешевше;
- підприємство має можливість вкладати кошти як у безризикові інструменти, так і в спекулятивні, і, отже, здійснювати свою інвестиційну політику як консервативний або агресивний інвестор;
- потребує мало часу для прийняття управлінських рішень порівняно з реальними інвестиціями (проектами);
- виникає необхідність активного моніторингу й оперативності в прийнятті рішень за здійснення фінансових інвестицій, оскільки фінансовий ринок має високі коливання кон'юнктури;
- залежно від мети інвестування, терміну перебування й ліквідності, фінансові інвестиції поділяють на довгострокові та поточні (рис. 2).

Довгостроковими фінансовими інвестиціями є фінансові інвестиції на період понад один рік, а також усі інвестиції, що не можуть бути вільно реалізовані в будь-який момент.

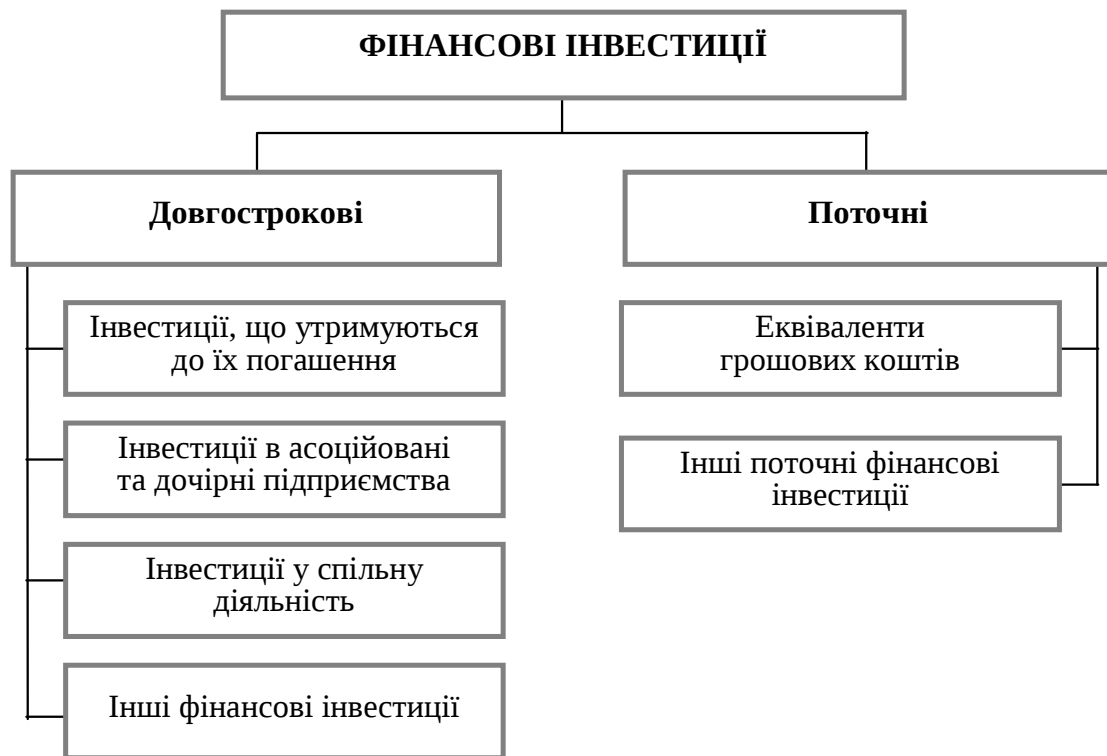

Рис. 2. Види фінансових інвестицій

Поточні інвестиції — це фінансові інвестиції терміном, що не перевищує одного року, які можуть бути вільно реалізовані в будь-який момент (окрім інвестицій, які є еквівалентами грошових коштів). Інвестиції можуть класифікуватися як еквіваленти, якщо вони:

- вільно конвертуються у відому суму грошових коштів;
- характеризуються незначним ризиком зміни вартості;
- мають короткий строк погашення, наприклад три місяці.

Залежно від придбаних паперів фінансові інвестиції заведено поділяти на пайові та боргові.

Пайові фінансові інвестиції характеризуються такими ознаками:

- засвідчують право власності підприємства на частку в статутному капіталі емітента корпоративних прав;
- виступають у вигляді пайових цінних паперів (акцій) або внесків до статутного капіталу інших підприємств;
- мають необмежений термін обігу;
- утримуються підприємством для одержання доходу за рахунок дивідендів або придбані для перепродажу чи отримання доходу за рахунок зростання ринкової вартості інвестицій. На відміну від пайових, боргові фінансові інвестиції не надають права власності. До них відносять інвестиції, які:

- 1) виступають як боргові цінні папери (облігації);
- 2) мають боргову природу;
- 3) мають установлений термін обігу;
- 4) утримуються підприємством до їх погашення для одержання доходу у вигляді процентів або придбані для перепродажу й отримання доходу за рахунок зростання ринкової вартості інвестицій.

Про стан справ в економіці країни досить впевнено можна судити з характеру процесів, що відбуваються у інвестиційній сфері. Вона є індикатором, що вказує на загальне положення всередині країни, розмір національного доходу, привабливість для інвестування іншими країнами. Вагома роль інвестицій у розвитку економіки країни визначається тим, що завдяки їм здійснюється накопичення капіталу підприємств, створення бази задля розширення виробничих можливостей країни та економічного зростання.

Для прикладу можна переглянути порівняльну характеристику темпів зростання показників: ВВП, індексу промислового виробництва та інвестицій в основний капітал. Дані приведені у таблиці 1, а також на рис.3.

Згідно статистичним даним, можна констатувати падіння інвестиційної активності у цілому в Україні. Щоб змінити ситуацію на краще не достатньо декларувати процес ринкових перетворень, а необхідно залучати активно державне регулювання інвестиційного процесу, що враховує особливості нашої пострадянської економічної системи, стимулювання інвестиційної активності підприємницьких структур. Оскільки підприємницькі структури ще не готові перейняти в повній мірі частину інвестиційного регулювання, керуючись ринковими механізмами, як це практикується на кордоном.

Таблиця 1

Темп зростання ВВП, індексу промислового виробництва та інвестицій в основний капітал

Рік	Темп зростання, зменшення (%) до відповідного періоду попереднього року		
	Валовий внутрішній продукт	Індекс промислового виробництва	Інвестиції у основний капітал
2001	109,1	116,4	120,8
2002	103,2	119,5	108,9
2003	107,7	101,7	131,3
2004	109	111,6	128
2005	106,5	108,4	101,9
2006	100,9	97,1	119
2007	109,3	115,8	129,8
2008	104,9	105,7	97,4
2009	84,1	65,9	56,3

Джерело: з сайту Державного комітету статистики України

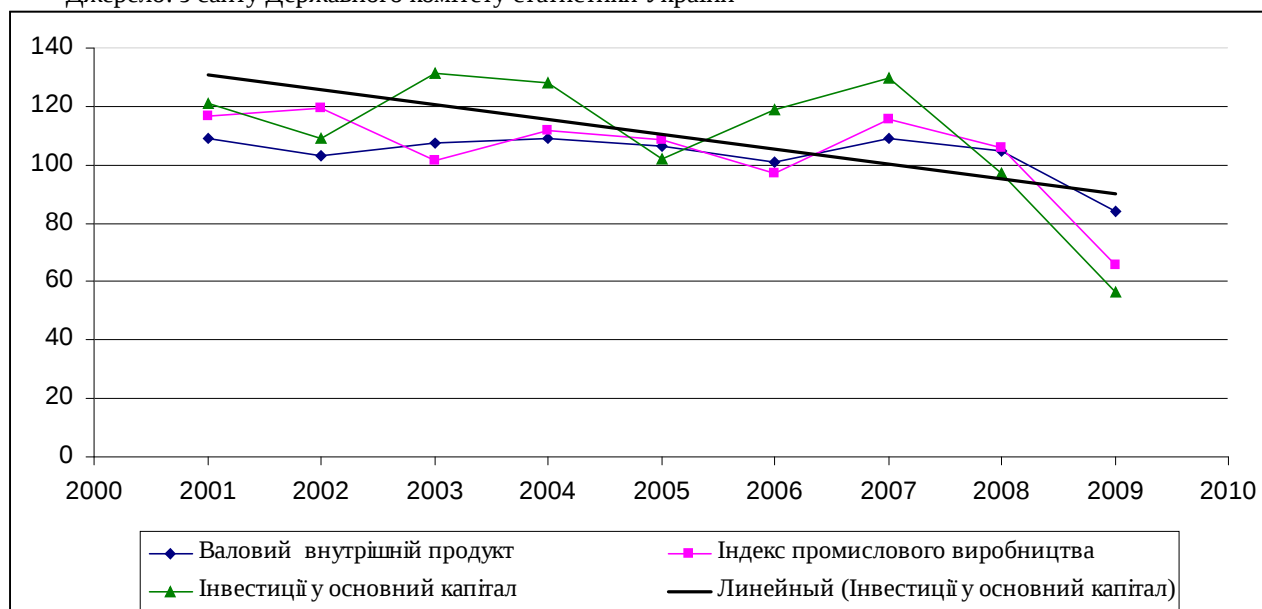

Рис. 3. Темп зміни ВВП, індексу промислового виробництва, та інвестицій у основний капітал

Відповідно за для активізації інвестиційного процесу необхідно використовувати не тільки економічні та фінансові засоби, але й відповідні елементи адміністративної системи, оскільки в умовах нестабільної економіки фінансово-економічні засоби не дадуть довгоочікуваних результатів, а свобідні фінансові результати направляються не в інвестиції, а вивозяться за межі України, як це чітко спостерігається у випадку залучення іноземних прямих інвестицій, а не їх портфельного варіанту. В такому разі натомість щоб проводити модернізацію підприємств та галузей у своїй державі, наші фінансові кошти направляються до країн з більш стабільною економікою та підвищують їх рівень прибутковості, збільшують їх рівень інвестиційного капіталу.

ВИСНОВКИ

1. Отже слід зазначити, що в сучасних умовах фінансові інвестиції мають важливе значення для розвитку економіки нашої держави. Вони виступають найважливішими засобом забезпечення умов виходу зі сформованої економічної кризи, структурних зрушень у народному господарстві, забезпечення технічного прогресу, підвищення якісних показників господарської діяльності;

2. Активізація інвестиційного процесу є одним з найбільш діючих механізмів соціально-економічних перетворень.

3. Про те інвестиційний клімат в Україні залишається несприятливим, що призводить до гострої нестачі інвестиційних ресурсів для структурної перебудови економіки регіонів та значних диспропорцій у рівні. Тобто, в Україні політика сприяння інвестиційним процесам ще не досягла належного рівня.

4. За для покращення ситуації доцільно перейти від проголошення переходу на ринкові механізми, до їх теоретичного аналізу, а в дечому і розробки, оскільки наша економіка має свої характерні риси, які потребують ретельного дослідження.

5. Не варто забувати і про не тривалий час, становлення ринкових механізмів на теренах нашої держави, що звісно обумовлює брак досвіду. Тому є доцільним аналіз світової практики, що сприятиме якісним перетворенням в нашій економіці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України. Про інвестиційну діяльність від 16.06.91 р.
2. Закон України. Про режим іноземного інвестування від 19.03.96 р.
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Баланс».
4. Воробьева Е.И. Экономические основы инвестиционной деятельности.
5. Пересада А.А. Інвестиційний процес в Україні. / А.А. Пересада. — К.: «Лібра», 1998.
6. Шарп У. Инвестиции. / У. Шарп. — М.: ИНФРА-М, 2001. — 1028 с.
7. Бригхем Ю. Финансовый менеджмент. / Ю. Бригхем. — в 2-х т. — С-Пб.: Экономическая школа, 1997. — 497 с.
8. Брейли Р. Принципы корпоративных финансов. / Р. Брейли. — М.: Олимп-Бизнес, 1997. — 1120 с.
9. Ван Хорн Дж. Основы финансового менеджмента. / Дж. Ван Хорн. — «И.Д. Вильямс», 2008 — 1232 с.
10. Мертенс А. Инвестиции. / А. Мертенс — К.: Киевское инвестиционное агентство, 1997. — 416 с.
11. Бирман Г. Капиталовложения. Экономический анализ инвестиционных проектов. / Г. Бирман, С. Шмидт. — М.: Юнити, 2003. — 632 с.
12. Бакаев Л.О. Кількісні методи в управлінні інвестиціями» навчальний посібник. / Л.О. Бакаєв. — К.: КНЕУ, 2000. — 151 с.
13. Щукін Б.М. Інвестування: курс лекцій. / Б.М. Щукін. — К.: МАУП, 2004. — 216 с.
14. Державний комітет статистики України. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

ПОДАТКОВА СИСТЕМА ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Сітшаєва Л.З., викладач, НАПКБ

У статті розкриті проблеми сучасного стану та шляхи реформування податкової системи України в контексті забезпечення економічного розвитку її регіонів. Здійснено аналіз проекту Податкового кодексу України з точки зору впливу податкових реформ на економічний стан регіонів.

Ключові слова: регіональний розвиток, державна регіональна політика, податкова система, Податковий кодекс.

ВСТУП

Сталий розвиток України як суверенної держави з конкурентоспроможною економікою неможливий без стабільного розвитку кожного її регіону. Ні для кого не є таємницею, що не всі регіони України є однаково потужними за економічними, соціальними, природно-ресурсними показниками. Отже, і не всі регіони мають однакові темпи соціально-економічного розвитку. Це явище є характерним не тільки для нашої країни. Уряди багатьох країн вже впродовж тривалого часу намагаються посилити міжрегіональні економічні зв'язки, усунути диспропорції в розвитку регіонів, усвідомлюючи роль регіонального розвитку в контексті економічного розвитку всієї країни.

Уперше за 19 років незалежності в Україні на розсуд громадськості був запропонований проект Закону України «Про основи державної регіональної політики» [1], який визначає в законодавчому порядку мету, принципи здійснення, пріоритети, засоби та інструменти реалізації державної регіональної політики. Саме завдяки цьому законодавчому акту стає можливим створення виваженої концепції регіональної економічної політики, яка б враховувала останні реформи в податковій системі України.

Слід зазначити, що реформуванню податкової системи в контексті розвитку економіки регіонів недостатньо приділяється уваги з точки зору теоретичного, методичного та практичного висвітлення цього питання.

Окремі аспекти вдосконалення системи оподаткування в своїх працях висвітлювали В. Вишневський [2], А. Соколовська [3], В. Геєць [4], В. Федосов [5], В. Опарін [5], В. Суторміна [6], Л. Шабліста [7], П. Мельник [8], О. Василик [9], С. Юрій [10].

Теоретичні засади регіонального розвитку та регіональної політики відображено у наукових дослідженнях багатьох вітчизняних вчених, зокрема З. Варналія [11], О. Паламарчука [12], О. Шаблія [13], С. Писаренко [14], Ф. Заставного [15], Є. Бойка [16], В. Поповкіна [17].

Але взаємозв'язок податкових та економічних процесів на регіональному рівні, тобто вплив податків на економічний розвиток регіону висвітлено лише в роботах кількох вчених — В. Кравченка [18], Л. Тарангул [19], С. Джигалова [20] — що свідчить про необхідність подальшого дослідження цієї науково-теоретичної проблеми.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Розробка цілісної концепції регіональної економічної політики України повинна базуватися на теоретичних положеннях і практичних рекомендаціях реформування податкової системи як складової економічного розвитку регіонів. Метою цієї статті є визначення місця і ролі системи оподаткування в розвитку економіки регіонів, виявлення особливостей та факторів впливу системи оподаткування на економічний розвиток регіонів у світлі останніх подій в законодавчому та політичному просторі.

РЕЗУЛЬТАТИ

Термін «регіональний розвиток» як засіб розвитку всієї країни почав формуватися в двадцятому сторіччі, коли уряди соціалістичних та капіталістичних країн розглядали розвиток країни та всіх її регіонів з точки зору галузевого підходу. Але з часом такий підхід зазнавав змін. Тому що окремі галузі господарства в 1950-1960-х роках опинилися в кризовому стані (вугледобувна, металургійна, автомобільна) і їм була потрібна фінансова підтримка. Наприкінці двадцятого сторіччя ця політика довела свою неефективність і на зміну їй з'явився підхід, орієнтований на «регіональний розвиток». Суть цього підходу полягала у формуванні сприятливих умов для розвитку регіону, та не окремих галузей господарства.

За своєю суттю термін «регіональний розвиток» є концепцією більш економічною, ніж адміністративною чи політичною. В розділі загальних положень проекту Закону України «Про основи державної регіональної політики» дається наступне визначення цього поняття: регіональний розвиток — процес соціальних, економічних, екологічних, гуманітарних та інших змін у регіонах.

Протягом багатьох років є загальновідомим той факт, що деякі регіони України мають значно повільніший економічний розвиток, ніж інші. Показники економічного розвитку регіонів України є цьому підтвердженням.

Наприклад, серед регіонів найбільший приріст промислового виробництва відбувся у Закарпатській (38,7%), Дніпропетровській (25,4%), Полтавській (23,1%), Волинській (21,6%), Кіровоградській (16,6%), Донецькій (15,5%) областях, у той час, як цей показник для всієї України складає 12%. Разом з тим, у кількох областях України цей показник не тільки не досяг загального рівня країни, але і навіть зменшився у порівнянні з його значенням у відповідному періоді 2009 року: Івано-Франківська (-13,5%), Сумська (-9,7%), Чернівецька (-5,9%), Вінницька (-4,4%), Херсонська (-2,6%) [21].

Приріст виробництва валової продукції сільськогосподарства у січні-червні 2010 року по всій Україні складає 3,4%, проте лише шість областей мають найвищі показники приросту: Черкаська (30,7%), Донецька (10,2%), Дніпропетровська (5,7%), Харківська (5,2%), Запорізька (4,2%) області. Тринадцять областей не досягли загальноукраїнського рівня та ще шість мають негативні темпи зростання [21].

Існує також велика різниця в інвестиційній привабливості регіонів для іноземних інвестицій. Найвищий інвестиційний рейтинг протягом багатьох років має м. Київ (на 1 квітня 2010 року прямі іноземні інвестиції на одну особу склали 7096,8 дол. США, приріст до початку року склав 187,1 млн. дол. США), а також Дніпропетровська, Вінницька, Волинська, Миколаївська області. Водночас питома вага у загальному обсязі іноземних інвестицій 6 регіонів становить менше 1% [21].

Якщо аналізувати показники сфери зовнішньоекономічної діяльності, можна також виділити низку потужних областей України. Наприклад, за коефіцієнтом покриття експортом імпорту у січні-травні 2010 року безумовним лідером є Донецька область з найбільшим значенням показнику — 4,89. Приблизно однаковий рівень за цим показником мають такі області, як Луганська (2,78), Полтавська (2,75), Запорізька (2,51), АР Крим (2,23), Херсонська (2,16), Миколаївська (1,91), Вінницька (1,86), Сумська (1,84), Кіровоградська (1,81), Дніпропетровська (1,48), Черкаська (1,29). Дев'ять областей навіть не досягли загального показнику в Україні — 0,9 [21].

Таким чином, аналіз наведених вище показників дозволяє зробити наступні висновки щодо економічного розвитку регіонів:

- 1) більшість регіонів України мають низький рівень конкурентоспроможності й привабливості для іноземних інвестицій;

- 2) наявні значні регіональні диспропорції, які стримують економічне зростання всієї країни;

- 3) помітне значне послаблення міжрегіональних економічних зв'язків;

- 4) деякі регіони мають дуже складні економічні проблеми.

Вирішення всіх цих проблем потребує нової державної регіональної політики, відповідних змін у нормативно-правовому полі, але також чіткого розмежування повноважень бюджетів: державного і місцевих.

Головною метою державної регіональної політики є забезпечення високого рівня якості життя людини незалежно від місця її проживання, через забезпечення територіально цілісного та збалансованого розвитку України, інтеграції регіонів в єдиному політичному, правовому, інформаційному та культурному просторі, максимально повного використання їх потенціалу з урахуванням природних, економічних, історичних, культурних, соціальних та інших особливостей, підвищення конкурентоспроможності регіонів та територіальних громад [22].

В розділі 8 «Ресурсне забезпечення реалізації державної регіональної політики» Концепції державної регіональної політики одним з пунктів фінансового забезпечення реалізації державної регіональної політики є: удосконалення податкової системи держави, для забезпечення прогнозованого та стабільного фінансування адміністративно-територіальних одиниць усіх рівнів адміністративно-територіального устрою [22].

Отже, ключовим завданням державної регіональної політики на сучасному етапі має бути подолання регіонального дисбалансу, економічних проблем розвитку регіонів завдяки ефективному використанню податкового механізму.

Безперечно подальший економічний розвиток України та всіх її регіонів можливий за умови розбудови прогнозованої, ефективної та дієвої податкової системи. Тільки збалансована система оподаткування є одним із ключових факторів зростання виробництва, інвестиційної активності та зайнятості.

На сьогоднішній день, вітчизняна система оподаткування має дуже багато проблем та суперечностей функціонування.

Українська податкова система була всесвітньо визнана як одна з найбільш складних і найменш ефективних не тільки серед країн європейського регіону.

У рейтингу податкових систем Paying Taxes 2010, підготовленому Світовим банком спільно з PriceWaterhouseCoopers, Україна посіла 181 місце зі 183 досліджуваних країн [23]. За даними дослідження, середньостатистичне українське підприємство протягом року сплачує 147 податків та платежів, що є найгіршим показником у світі — 183 місце (табл. 1).

Ці показники свідчать про те, що український уряд в реалізації системи оподаткування віддає перевагу фіскальній функції податків, ніж стимулюючій.

Саме тому в 2009 році значно зменшився рівень ділової активності в Україні та окремих її регіонів, разом з цим і погіршилася динаміка обсягів виробництва промислової та сільськогосподарської продукції, інвестицій, експорту товарів.

Отже, усвідомлюючи нагальність і необхідність проведення податкової реформи, Президент України поставив перед Урядом завдання розробити та подати до парламенту проект Податкового кодексу України, що було зроблено в першій половині червня. Є очевидним, що без наявності такого базового нормативно-правового акта вітчизняна податкова система й надалі характеризуватиметься нестабільністю та численними законодавчими суперечностями, що гальмує її фіскальну та регуляторну функції.

Проект Податкового кодексу України [24] містить у собі кілька пунктів, реалізація яких може дуже вплинути на економічний розвиток регіонів України.

Таблиця 1

Сприятливість податкових систем країн світу

Країна	Кількість платежів	Затрачений час, год.	Навантаження на прибуток, %	Рейтинг
Данія	9	135	29,2	13
Канада	9	119	43,6	28
Швеція	2	122	54,6	42
Латвія	7	279	33	45
Франція	7	132	65,8	59
США	10	187	46,3	61
Грузія	18	387	15,3	64
Німеччина	16	196	44,9	71
Греція	10	224	47,4	76
Болгарія	17	616	31,4	95
Росія	11	320	48,3	103
Азербайджан	22	376	40,9	108
Чехія	12	613	47,2	121
Угорщина	14	330	57,5	122
Японія	13	355	55,7	123
Китай	7	504	63,8	125
Аргентина	9	453	108,1	142
Румунія	113	202	44,6	149
Бразилія	10	2600	69,2	150
Польща	40	395	42,5	151
Індія	59	271	64,7	169
Україна	147	736	57,2	181
Білорусь	107	900	99,7	183

Джерело: Paying Taxes 2010: The global picture / PricewaterhouseCoopers, World Bank Group. — Washington, D.C., 2009. — Р. 77-88.

Зокрема, місцевим органам влади надаватиметься право встановлювати додаткову ставку до основної ставки податку на прибуток, що може створити ризик зниження надходжень даного податку до місцевих бюджетів та викликати внутрішню податкову конкуренцію між регіонами України [25].

Також в проекті Податкового кодексу фіскальна ефективність єдиного податку суттєво знижується через звільнення від оподаткування та зниження ставок єдиного податку для юридичних осіб.

Сьогодні фінансовою базою місцевих бюджетів відповідно до Бюджетного кодексу України [26] є три групи податків:

1) загальнодержавні податки місцевих бюджетів (закріплені податки) — податок з доходів фізичних осіб, єдиний податок та інші;

2) загальнодержавні податки (власні податки) — плата за землю, податок із власників транспортних засобів та інші;

3) місцеві (ексклюзивні) податки — місцеві податки та збори.

Таким чином, єдиний податок є закріпленим податком доходної частини бюджетів місцевого самоврядування, отже рішення про звільнення від оподаткування та зниження ставок єдиного податку для юридичних осіб додатково зменшить фінансове забезпечення окремих регіонів.

Чинна система бюджетно-податкових відносин в Україні має цілу низку недоліків, на подолання яких і мають бути спрямовані реформи уряду.

По-перше, це низька зацікавленість органів місцевої влади у формуванні сприятливого підприємницького середовища. Серед вагомих загальнодержавних податків, закріплених за місцевими бюджетами, є лише податок з доходів фізичних осіб (77,2 % у структурі доходів місцевих бюджетів за підсумками 2009 року) та єдиний податок СПД, що обрали спрощену систему оподаткування, обліку та звітності (3,1 %). Обидва вони належать до доходів, що враховуються при визначенні розміру міжбюджет-

жетних трансфертів, згідно пункту 1 статті 64 Бюджетного кодексу України [26]. Отже, місцеві органи влади не мають стимулів для формування сприятливого інвестиційного клімату, активізації економічної діяльності на їх території, створення нових робочих місць, оскільки збільшення доходів від сплати податку на доходи фізичних осіб чи єдиного податку буде наслідком зменшення міжбюджетного трансферту і не вплине на обсяг фінансових ресурсів відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Що стосується доходів від сплати податку на прибуток підприємств, вони не пов'язані з місцевими бюджетами, отже органи місцевої влади також не мають стимулів для розвитку середнього та великого бізнесу і сприяння в підвищенні його рентабельності.

По-друге, це відсутність в органів місцевої влади стимулів до активної реалізації фіскального потенціалу відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Це пов'язано з тим, що підвищення фіскальної ефективності загальнодержавних податків суттєво не впливає на доходи місцевих бюджетів. Місцеві органи влади не мають зацікавленості в стимулюванні податкового потенціалу регіону.

По-третє, це відсутність на місцевому рівні податків, збір яких би відчутно впливав на дохідну частину бюджету адміністративно-територіальної одиниці. Органи місцевого самоврядування мають право встановлювати місцеві податки і збори, але вони характеризуються незначним обсягом надходжень. До місцевих податків і зборів, згідно чинному податковому законодавству, належать податки (комунальний, рекламний) і 12 зборів. В структурі надходжень від місцевих податків і зборів найбільшу частку мають ринковий збір і комунальний податок (табл. 2).

Таблиця 2

Структура надходжень від місцевих податків і зборів в Україні в 2007-2009 роках, %

Назва місцевого податку (збору)	Частка місцевого податку (збору) у їх загальному обсязі, %		
	2007	2008	2009
Ринковий збір	59,9	60,4	63,3
Комунальний податок	23	21	19,3
Податок з реклами	7,1	8	6,2
Збір за паркування автотранспорту	3,5	4,9	3,7
Збір за видачу дозволу на розміщення об'єкта торгівлі та сфери послуг	3,8	3,6	3,5
Збір за право використання місцевої символіки	2,3	2,7	2,6
Інші податки і збори	0,4	0,4	0,4
Усього	100	100	100

Джерело: Дані Державної податкової адміністрації України. — [Електронний ресурс]. — Спосіб доступу — <http://www.sta.gov.ua>

Витрати на адміністрування деяких місцевих податків перевищують надходження (збір за участь у бігах на іподромі, збір за виграш на бігах, збір з осіб, які беруть участь у грі на тоталізаторі на іподромі, збір за право проведення кіно- і телезйомок, збір з власників собак), збереження інших економічно не обґрунтованих (збір за видачу ордеру на квартиру), а окремі потребують реформування з метою оптимізації податкової бази (курортний збір, збір за проведення місцевих аукціонів, конкурсного розпродажу і лотерей, збір за право використання місцевої символіки).

В розділі XII. «Місцеві податки і збори» проекту Податкового кодексу України [24] пропонується запровадити замість 14 лише 5 місцевих обов'язкових платежів: одного податку (податку з реклами) та чотирьох зборів (збору за здійснення деяких видів підприємницької діяльності, туристичного збору, збору за місця для паркування транспортних засобів та ринкового збору). Два останні діятимуть до 31 грудня 2013 року і рішення щодо їх встановлення прийматиметься місцевою радою.

Введення податку на нерухомість є досить раціональним заходом в підвищенні обсягів надходжень до податкової системи місцевого рівня. Податок на нерухомість існує в більшості країн Європейського союзу та в Росії.

Наприклад, у Польщі податок на нерухомість щороку визначається міністром фінансів і затверджуються місцевими органами влади. Річні ставки різняться за типом нерухомості (жила, торгівельна нерухомість чи земельні ділянки під торгівлю об'єкти).

Власник нерухомості, наприклад у Франції, сплачує податок на проживання і податок на майно. Обидва вони належать до місцевих податків. Податками обкладаються як фізичні, так і юридичні особи. Тому місцеві органи влади так само мають сплачувати за приміщення підприємства, де вони знаходяться, територіальний економічний податок. Податок на проживання сплачується у тому випадку, коли власник постійно проживає у своєму будинку. Прибуток особи, яка володіє майном, впливає на суму податку, що сплачують. Податок на проживання сплачується щорічно, якщо людина постійно мешкає у будинку на період 1 січня (кожного року). Податок на майно відраховується у випадку, коли особа володіє майном на суму від € 790 000 (сума встановлена з 1 січня 2010 року). У відсотках сума податку на майно коливається від 0% (якщо майно на суму, меншу за 790 000 євро) до 1,8% (якщо майно на суму більшу, ніж 16.540 мільйони євро). Фіскальна ефективність цього податку є

дуже високою при низьких ставках та незначному податковому тиску на платників. Франція — єдина країна (у межах Європейського Союзу), в якій існує податок на майно.

У Норвегії та Ліхтенштейні введений схожий вид податку, але він відрізняється від французького. У Швейцарії обкладають податком на рівні кантонів (до складу федеральної держави Швейцарія входять 26 кантонів — адміністративно-територіальних одиниць), але він є меншим, у порівнянні з французьким.

Введення в дію податку на нерухоме майно в Україні мало би стати важливим засобом зміцнення бази власних доходів місцевих бюджетів усіх рівнів. Закріплення податку на нерухомість за місцевими органами самоврядування, як свідчить зарубіжний досвід, могло би створити додаткове джерело податкових надходжень до місцевих бюджетів. Але з остаточного варіанта проекту Податкового кодексу його було виключено.

Перерозподіл деяких податків на користь місцевих бюджетів навіть у середньостроковій перспективі є майже неможливим. Раціональним, як вважають більшість економістів і фахівців в сфері оподаткування, видається перехід на зв'язану модель податкової системи [25]. Сутність цієї моделі полягає в закріпленні за місцевими бюджетами частки загального обсягу національних податків, яка не буде враховуватися при розрахунку міжбюджетних трансфертів.

Податки, на збір яких місцеві органи самоврядування здійснюють дуже слабкий вплив (наприклад, податок з доданої вартості), мають залишатися виключно «централізованими» податками.

На наш погляд, найефективнішим заходом для стимулювання діяльності органів місцевої влади в підтримці податкового потенціалу відповідної адміністративно-територіальної одиниці, є закріплення за місцевими бюджетами 50 % податку на прибуток підприємств. Це рішення сприятиме зростанню надходжень даного податку та покращення податкового середовища для ведення бізнесу.

Також значний вплив на інтерес місцевих органів влади в розвитку малого підприємництва мало би виключення єдиного податку з доходів, що враховуються при розрахунку трансфертів.

Реалізація таких заходів в процесі реформування системи оподаткування на місцевому рівні дозволить сформувати належну фінансову базу для соціально-економічного розвитку регіонів. Як результат, між активністю місцевих органів влади у фіскальній ефективності податків та інвестиційною привабливістю окремих територіальних одиниць виникне пряма залежність, яка і забезпечить високі показники податкового потенціалу регіону.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз дозволяє зробити такі висновки.

Враховуючи наявність значних диспропорцій в соціально-економічного розвитку регіонів України, можна визначити ключовий пріоритет в діяльності уряду країни, це вирівнювання економічного розвитку регіонів через ефективне використання податкового механізму, яке дозволить подолати не лише економічний розрив, але і політичну дезінтеграцію в державі.

В рамках цього дослідження були виявлені недоліки чинного податкового законодавства та проблеми в функціонуванні податкової системи України, що дає змогу сформулювати можливі підходи до розв'язання двох взаємопов'язаних проблем: фіскальної ефективності місцевих і загальнодержавних податків та зменшення рівня ділової активності й інвестиційної привабливості окремих регіонів.

Аналітичний огляд розділів проекту Податкового кодексу, які стосуються податків, що забезпечують дохідну частину місцевих бюджетів, не тільки показав наявність суттєвих недоліків податкової реформи, яка може відбутися з прийняттям поточної редакції Податкового кодексу, але і дає змогу визначити пріоритетні цілі в її проведенні.

По-перше, це створення стимулів для місцевих органів самоврядування щодо посилення фіскальної ефективності місцевих і загальнодержавних податків (наприклад, в вигляді 50 % податку на прибуток підприємств на користь місцевого бюджету), з метою збільшення податкових надходжень до бюджетів місцевого рівня та, як результат, посилення економічної потужності регіонів.

По-друге, це зміцнення фінансової потужності регіонів за рахунок реформування системи оподаткування через впровадження нових податків та зборів або оптимізації механізму оподаткування чинних податкових платежів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Проект Закону України «Про основи державної регіональної політики». — [Електронний ресурс]. — Спосіб доступу — <http://www.minregionbud.gov.ua>.
2. Налогообложение: теории, проблемы, решения / В.П. Вишнеvский, А.С. Веткин, Е.Н. Вишнеvская и др.; под общ. ред. В.П. Вишнеvского. — Донецк: ДонНТУ, ИЭП НАН Украины, 2006. — 504 с.
3. Соколовська А.М. Податкова система України: теорія та практика становлення. — К.: НДФІ, 2001. — 372 с.
4. Кризові явища у світовій економіці та антикризова політика України / В.М. Геєць, О.І. Барановський, Ю.В. Василенко, Т.П. Вахненко, С.О. Кораблін; НАН України. Ін-т екон. прогнозування. — К., 2002. — 76 с.
5. Податкова система України. / В.М. Федосов, В.М. Опарін, Г.О. П'ятаченко та ін.; за ред. В.М. Федосова. — К.: Либідь, 1994. — 464 с.
6. Суторміна В.М., Федосов В.М. Держава — податки — бізнес. — К.: Либідь, 1998. — 235 с.

7. Шаблиста Л.М. Податки як засіб структурної перебудови економіки. — К.: Ін-т економіки НАНУ, 2000. — 219 с.
8. Мельник П.В. Податкова система України: Практикум. — Ірпінь: Академія ДПС України, 2005 — 256 с.
9. Василик О.Д. Податкова система України: Навч. пос. — К.: ВАТ «Поліграфкнига», 2004. — 93 с.
10. Фінанси: підручник / С.І. Юрій, В.М. Федосов, Л.М. Алексєнко, І.В. Зятковський, О.П. Кириленко. — К.: Знання, 2008. — 611 с.
11. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: Монографія. / За ред. З.С. Варналія. — К.: НІСД, 2007. — 820 с.
12. Кластеризація економіки як чинник підвищення регіональної конкурентоспроможності / О.М. Паламарчук, Г.М. Паламарчук // Вісн. ін-ту економіки та прогнозування. — 2007. — №1. — С. 59-60.
13. Актуальні питання методології і теорії макрорегіоналізації України / О.І. Шаблій // Укр. геогр. журн. — 1999. — №1. — с. 15-18.
14. Регіональна політика в період ринкової трансформації / С.М. Писаренко // Соц.-екон. дослідж. в перехід. період. Україна в ХХІ ст.: концеп. та моделі екон. розв.: Щорічник наук. пр. — 2001. — Вип. 23. — С. 351-359.
15. Проблеми депресивності в Україні (соціально-економічної, екологічної, демографічної): Моногр. / Ф. Заставний; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. — Л., 2006. — 348 с.
16. Бойко Є.І. Організаційно-економічне та фінансове забезпечення структурних реформувань промисловості регіону / Є.І. Бойко, В.Б. Войцеховський, М.П. Горин, В.С. Коломийчук. — К.: Укр-медкнига, 2000. — 34 с.
17. Поповкін В.А. Регіонально-цілісний підхід в економіці. / В.А. Поповкін. — К.: Наук. думка, 1993. — 219 с.
18. Макогон Ю.В., Ляшенко В.І., Кравченко В.О. Регіональні економічні зв'язки і вільні економічні зони. / Макогон Ю.В., Ляшенко В.І., Кравченко В.О. — Донецьк, 2004. — 512 с.
19. Оподаткування та регіональний розвиток (теорія і практика) : монографія / Л.Л. Тарангул; Держ. податк. адміністрація України. Акад. держ. податк. служби України. — Ірпінь: [б. и.], 2003. — 284 с.
20. Система оподаткування та її вплив на соціально-економічний розвиток і фінансове забезпечення регіону : автореф. дис. канд. екон. наук. 08.04.01 / С.О. Джигалов; Нац. акад. держ. податкової служби України. — Ірпінь, 2006. — 19 с.
21. Соціально-економічний розвиток України (регіональний розріз) за січень-червень 2010 року. — [Електронний ресурс]. — Спосіб доступу — <http://www.ukrstat.gov.ua>.
22. Концепція державної регіональної політики. — [Електронний ресурс]. — Спосіб доступу — <http://www.minregionbud.gov.ua>.
23. Paying Taxes 2010: The global picture / PricewaterhouseCoopers, World Bank Group. — [Електронний ресурс]. — Спосіб доступу — <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/download-order.jhtml>.
24. Текст проекту Податкового кодексу України від 15.06.2010/Офіційний веб-сайт Верховної Ради України, Законопроекти. — [Електронний ресурс]. — Спосіб доступу — http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4.
25. Пріоритети реформування податкової політики України: як перейти від фіскалізму до стимулювання ділової активності? — К.: НІСД, 2010. — 80 с.
26. Текст Бюджетного кодексу України від 21.06.2001 № 2542-III/Офіційний веб-сайт Верховної Ради України, Законопроекти. — [Електронний ресурс]. — Спосіб доступу — <http://zakon.rada.gov.ua>.

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Воробйова О.І., к.е.н., доцент, НАПКБ,
докторант ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

У статті досліджено становлення та розвиток банківського кредитування в Україні. Розкрито основні особливості становлення банківського кредитування. Виявлено особливості розвитку кредитування в останні роки, які підвищили можливості українських банків.

Ключові слова: становлення та розвиток банківського кредитування

ВСТУП

Фінансово-економічна криза 2008-2009 рр. переконливо довела, що банківське кредитування має велике значення для розвитку економіки країни. Зменшення, а потім і повне припинення кредитування фізичних і юридичних осіб, суттєво позначилось на їх фінансових можливостях, перспективах розвитку більшості підприємств промисловості, будівництва, торгівлі тощо. Припинення кредитування у восени 2008 року населення скоротило попит на значну частину споживчих товарів, особливо довгострокового використання, та товарів, що входять до групи дорогих — побутова техніка, меблі, автомобілі тощо. Це негативно відбилося на обсягах оптового та роздрібного товарообороту, зменшило обсяги імпорту товарів із-за кордону. З листопада 2008 року банки практично повністю припиняють іпотечне кредитування населення та юридичних осіб, що призводить до значного падіння ділової активності в будівництві. В Україні практично за 2-3 місяця встають до 60-70% усіх будівельних майданчиків. Обсяги будівництва скорочуються на 65-75%. Банківське кредитування в умовах ринкового способу господарювання є важливою складовою системи фінансового забезпечення, без якої неможливі суттєві економічні досягнення. Банківське кредитування є обов'язковою умовою для розігріву будь-якої економіки, зокрема і української.

Однак історично склалося так, що в Україні банківське кредитування мало свої періоди, етапи та особливості, що пов'язано з розвитком української державності, її входження до Російської держави на протязі більше як 335 років.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Дослідженню питань становлення та розвитку банківського кредитування в Україні було присвячено чимало наукових праць. Зокрема можливо виділити Васюренко О.В. [1], Єпіфанова А.О., Маслак Н.Г., Сало І.В. [2], Лагутіна В.Д. [3], Мороза А.М., Савлука М.І., Пуховкиної М.Ф. [4] та інших. Проте не всі питання цієї проблеми були з'ясовані та знайшли своє наукове вирішення. Тому метою статті є визначення особливостей становлення та розвитку банківського кредитування в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ

Виходячи із досліджень ряду авторів [5, 6, 7] можливо стверджувати, що банківське кредитування в Україні за своїми періодами становлення можливо поділити на такі основні періоди: а) період царської Росії, коли Україна входила до її складу, де банківське кредитування розвивалось за законами, що були притаманні з початку феодальній, а потім капіталістичній системі; б) період революції в Росії, Громадянської війни, спроби створення самостійної української держави; в) період Радянського Союзу; г) період після розпаду СРСР та отримання незалежності та створення України, як самостійної держави.

Для сучасного розуміння стану та перспектив банківського кредитування в Україні найбільше значення має останній період, тобто період з 1992 року. Проте необхідно мати на увазі, що з самого початку самостійного розвитку вітчизняної банківської системи правила, схеми, способи банківського кредитування були запозичені ще з радянських часів.

За період 1992-2010 рр. існування самостійної банківської системи України можливо виділити наступні особливості становлення банківського кредитування.

Перша особливість банківського кредитування в Україні полягає в тому, що воно виникло на теренах радянської банківської системи і тривалий час суттєво впливало на механізми, схеми, способи організації взаємодії банків з юридичними та фізичними особами в процесі надання грошових коштів у позику.

Для банківської системи Радянського Союзу було характерним централізація та концентрація кредитних вкладень, досить жорстка система адміністрування взаємодії між позичальником і державними банківськими установами, відсутність гнучкої кредитної політики щодо фізичних та юридичних осіб. При банківському кредитуванні за радянських часів використовувалися стабільні кре-

дитні ставки, стабільні умови надання кредитів, чітко було визначено, що можливо надати юридичній чи фізичній особі в якості застави, тобто ті матеріальні цінності, які могли слугувати в якості забезпечення за банківським кредитом. Це було з одного боку позитивним явищем через стабільність та прогнозованість, а з другого боку — не давало позичальникам і банкам свободу вибору, можливості оцінки привабливості банківського кредитування, розробки більш ефективних схем фінансування операційної й інвестиційної діяльності.

Головною проблемою банківського кредитування за радянських часів було то, що у юридичних осіб не було власного майна, не було власної землі, а отже фактично для застави були відсутні матеріальні цінності. Але у зв'язку з тим, що банки були державними, юридичні особи практично також були всі державними це суттєво поліпшувало завдання щодо матеріального забезпечення банківських позик. Фактично зобов'язання за банківськими кредитами несло не підприємство, а держава через загальнодержавний механізм перерозподілу фінансових ресурсів, грошових потоків, кредитних ресурсів.

Для фізичних осіб проблемою банківського кредитування за радянських часів була також реальна відсутність заставного майна через практичну відсутність власності в абсолютній більшості населення. Вихід з цієї проблеми було знайдено через застосування механізму погашення за рахунок заробітної плати. За радянських часів практично всі фізичні особи повинні були працювати на державних підприємствах, а тому фактично держава гарантувала виплату заробітної плати і, тим самим, вона ж гарантувала і погашення заборгованості за банківськими позиками.

Друга особливість становлення банківського кредитування полягає в тому, що з самого початку створення самостійної держави Україна, тобто з 1992 року, активно почали створюватися нові банківські установи комерційного типу, які за своїми матеріальними, технічними, інформаційними, кадровими, фінансовими можливостями не завжди відповідали загально прийнятому поняттю «універсальний комерційний банк».

Проблема створення комерційних банків в країні полягала в тому, що банки з'являлися швидше аніж держава могла розробити необхідні власні законодавчі, нормативні, технічні, інформаційні, кадрові умови та правила діяльності для банківських установ. У більшості випадків такі комерційні банки слугували інтересам окремих груп фізичних осіб або промислових об'єднань (монополій), котрі фактично контролювали всю економіку України за радянських часів. За таких обставин у більшості банків були обмежені можливості щодо залучення вільних коштів, та вони не мали можливості вільно надавати кредитні ресурси у позику за своїм бажанням.

Третя особливість становлення банківського кредитування в Україні полягає в тому, що банківська система країни фактично почала створюватися в умовах руйнування адміністративно-командної економіки, яка була абсолютною за радянських часів. Руйнування економіки країни суттєво відбилося на фінансових можливостях як юридичних, так і фізичних осіб. В країні почалася низка значних подій, а саме: а) масштабна приватизація державного майна і створення приватної власності; б) руйнування державних підприємств; в) зубожіння великої кількості населення, які завжди виступають як головні постачальники банківських ресурсів для банківських установ; г) втрата фінансової підтримки з боку держави, що було завжди за радянські часи; д) відсутність фінансового ринку, де можливо запозичити необхідні грошові ресурси; е) криміналізація економічних стосунків, розквіт тіньової діяльності, до якої активно почали залучати новостворені комерційні банки.

В умовах економічної розрухи 90-х років банківське кредитування було обмежене як за своїми обсягами вкладених кредитних ресурсів, так і за напрямками вкладання коштів. У більшості випадків нові комерційні банки, які складали понад 98% всіх банків країни початку 90-х років, кредитували лише тих юридичних осіб, що були пов'язані з банками через фінансові та інші стосунки, а також підприємства, що фактично займалися комерційною діяльністю, тобто торгівлею або будівництвом комерційної нерухомості. Кредитування фізичних осіб було обмежене особами, що мали великий тіньовий капітал або були пов'язані з новими комерційними банками, зокрема власники, керівництво та працівники таких банків, їх родичі тощо.

Четверта особливість становлення банківського кредитування в Україні полягає в тому, що українські банки мали значні проблеми з формуванням власного капіталу. Створення українських банків здійснювалося в період, коли фінансові та матеріальні можливості абсолютної більшості українських власників (фізичних та юридичних осіб) були обмежені. Внаслідок чого практично всі нові комерційні банки формували невеликі обсяги власного капіталу, що самим негативним чином відбивалося на можливостях таких банків здійснювати свої активні операції, зокрема з банківського кредитування. Нестача власних ресурсів стримувала можливості банків щодо залучення коштів за рахунок депозитів та фінансових позик, що в кінцевому підсумку не дозволяло банкам виконувати в повній мірі свої функції.

П'ята особливість становлення банківського кредитування в Україні полягає в тому, що вітчизняні комерційні банки з самого початку існування мали значні проблеми з формуванням ресурсної бази. Ще за радянських часів державні банки формували свою ресурсну базу двома шляхами: а) за рахунок депозитів населення та державних підприємств; б) за рахунок коштів, що надавала держава

для фінансування господарської діяльності. Пропорції щодо використання цих двох напрямів формування ресурсної бази залежали від конкретної ситуації в країні. При зростанні добробуту населення в країні частка депозитів фізичних і юридичних осіб у ресурсній базі банків поступово зростала. Проте перед розвалом Радянського Союзу значення депозитів населення й юридичних осіб помітно скоротилося через великі фінансові проблеми, які охопили в ті часи країну. Отже головним джерелом фінансових ресурсів для банківського кредитування в останні роки радянської держави були кошти, що надавала держава банкам для їх господарської діяльності.

Шоста особливість становлення банківського кредитування в Україні пов'язана з недостатньою кількістю кваліфікованих кредитних спеціалістів. За радянські часи підготовка спеціалістів банківської сфери, кредитної діяльності була суттєво обмежена, що не давало змоги забезпечити нові комерційні банки фахівцями відповідного рівня. Внаслідок чого у більшості комерційних банків на посадах кредитних менеджерів були фахівці, що не мали не тільки фінансової, але й будь-якої економічної освіти. Це негативно позначалось на результатах кредитної діяльності, вели до значних втрат банківських ресурсів, що не поверталися від позичальників. Відсутність кваліфікованих кадрів сприяло розквіту шахрайства у банківській сфері, що вимусило НБУ прийняти відповідні заходи з метою запобігання некваліфікованих дій банківськими працівниками. НБУ встановив вимоги до всіх банків, щоб їх працівники мали економічну, а ще краще фінансову освіту. Але підготовка таких фахівців суттєво відставала від потреб самих банків через те, що спеціаліст готується від 2,5 років (при перекваліфікації) до 5 років при отриманні першої освіти.

Сьома особливість становлення банківського кредитування в Україні зв'язана з великою інфляцією, яка дуже негативно позначалась на кредитній діяльності, постійному зростанні вартості кредитних ресурсів, постійній зміні кредитних ставок, які значно перевищували реальні фінансові можливості як населення, так і більшості підприємств промисловості, сільського господарства, будівництва, транспорту, торгівлі тощо. Через шалені стрибки вартості кредитних ресурсів значна частина підприємств України фактично повністю відмовилась від кредитування, а частина підприємств фактично збанкрутіла.

Восьма особливість становлення банківського кредитування пов'язана з відсутністю на початковому етапі розвитку банківської системи нових правил, схем, умов кредитування, що негативно позначалось на кредитній діяльності банків. Одні банки використовували старі, що радянські схеми, правила, умови, інші розробляли власні, які на думку банківських фахівців більш точно відповідали тим умовам, в яких існували самі банки та позичальники. Внаслідок реалізації на практиці такої особливості частина банків при кредитуванні почала активно використовувати тіньові схеми, використовували різні кредитні ставки для різних клієнтів, що складало десятки, а інколи і сотні відсотків річних. За таких умов одні клієнти отримували великі переваги понад іншими клієнтами банків.

Виявлені особливості становлення банківського кредитування в Україні неоднаково позначились на можливостях банків здійснювати кредитну діяльність (табл. 1).

Період становлення банківського кредитування в Україні характеризувався наступними обсягами наданих кредитів (рис. 1).

За період з 1992 року по 2000 рік обсяги наданих кредитів комерційними банками країни постійно зростали. Причому темпи зростання кредитів за вказаний період суттєво коливались. Так, у 1993 в порівнянні з 1992 роком обсяги наданих кредитів зросли майже в 15 раз. У 1994 році в порівнянні з 1993 обсяги кредитів зросли в 3,8 разів. У 1995 році в порівнянні з 1994 роком обсяги кредитів зросли на 2,6 рази. Після 1995 року темпи зростання банківських кредитів помітно зменшуються. Чому в перші роки так значно зростали кредити, що були надані банками суб'єктам підприємництва і населенню? Це пов'язано з наступними чинниками:

- 1) в перші роки незалежності темпи зростання обсягів банківських кредитів були обумовлені гіперінфляцією. Кошти знецінювались практично кожного тижня, що змушувало банки постійно підіймати відсоткові ставки та нові кредити видавались за сумою, що включала знецінені гроші, тобто гроші, які збільшились за рахунок інфляційної складової;

- 2) окремі підприємства і частково населення з метою уникнути більш дорогих грошей намагалися взяти суму банківської позики як можливо більшу;

- 3) зростає кількість банків, які намагаються за рахунок надання кредитів формувати власні доходи, зокрема процентні доходи;

- 4) у зв'язку з великим знеціненням грошей банківські кредити для окремої частини бізнесменів та населення стають вигіднішим способом зменшення впливу інфляції;

- 5) в умовах нестабільної економіки, кризового її стану, гіперінфляції збільшуються масштаби шахрайства з банківськими кредитами. Тобто позичальники беруть кредити, але не повертають їх. Крім того, частина кредитів використовувалась кримінальними структурами, при цьому позики фактично не повертались, а завдяки інфляційним процесам їх могли списати як безнадійні.

Отже абсолютне зростання сум наданих банківських кредитів у перші роки формування української банківської системи фактично не значило, що дійсно зростають кредитні вкладання в економіку. Це підтверджується обсягами наданих кредитів, що були видані у 1996 році, коли суттєво зменшилась інфляція і була здійсненна грошова реформа.

Вплив особливостей становлення банківської системи на можливості банків здійснювати кредитну діяльність *

Особливості	Позитивний вплив	Негативний вплив
1. Виникнення на теренах радянської банківської системи	Тривалий досвід надання кредитів; відпрацьовані механізми та умови кредитування; розроблені норми, розраховані обсяги надання кредитів; визначені рівні кредитного ризику	Відсутність гнучкості при наданні кредитів; жорстка система адміністрування кредитних операцій; відсутність власного майна; неможливість оцінки привабливості банківського кредитування
2. Поява нових комерційних банків при відсутності необхідних матеріальних, технічних, інформаційних, кадрових і фінансових можливостей	Формування нових умов господарської діяльності; поява можливості для більш гнучкого підходу до вибору позичальника; поява можливості пропонувати більш привабливі умови кредитування; поява можливості акумулювання більших сум грошей за рахунок встановлення гнучких депозитних програм; формування власної клієнтської бази	Комерційні банки з'являлися швидше, ніж держава могла розробити необхідні законодавчі, нормативні, технічні, інформаційні, кадрові умови банківської діяльності; у більшості банків були обмежені можливості щодо залучення вільних коштів, а звідси, виникали проблеми щодо надання банківських ресурсів у позику
3. Створення банківської системи країни за умов фактичного руйнування адміністративної економіки	Масштабна приватизація державного майна і створення приватної власності, що обумовило появу клієнтів нових комерційних банків, зокрема тих, що мали намір здійснювати банківське кредитування	Зубожіння великої кількості населення; руйнування державних підприємств; втрата фінансової підтримки з боку держави; відсутність фінансового ринку, де можливо було знайти необхідні грошові ресурси
4. Проблеми з формуванням власного капіталу більшості нових комерційних банків	Стимулювання банків до пошуків нових інвесторів, які мали можливості підвищити капіталізацію банків	Стримували можливості банків щодо залучення грошових коштів; не давало змоги підвищити довіру населення до нових комерційних банків
5. Проблеми з формуванням ресурсної бази нових комерційних банків	Стимулювання банків до більш гнучкої депозитної політики; пошуки нових інвесторів; пошуки юридичних осіб, які мали можливості підтримати банки за рахунок своїх фінансових ресурсів тощо	Стримували активну діяльність банків щодо здійснення кредитно-інвестиційної діяльності; банки зосереджувалися на валютно-комісійних операціях; були поширені серед нових банків значні спекулятивні операції
6. Недостатня кількість кваліфікованих кредитних спеціалістів та відсутність можливостей їх швидкої підготовки	Стимулювання банків щодо підготовки власних кадрів за рахунок створення спеціальних навчальних закладів вищої освіти; перепідготовка кадрів з фінансів та банківської справи	Відсутність кваліфікованих кадрів негативно позначалось на кредитній діяльності; зростали кредитні ризики; відсутність кадрів сприяло розквіту шахрайства у банківській сфері
7. Зростання інфляції за умови масштабного економічного спаду та постійного зростання вартості вільних грошових коштів	Формуються принципово нові умови господарювання; банки і підприємства змушені постійно здійснювати економічні підрахунки щодо доцільності використання кредитів; постійно ураховуються інфляційні ризики	Постійно зростає вартість вільних грошових коштів; зростають кредитні ставки; збільшується кредитні ризики; збільшується частка підприємств, що відмовляється від кредитів або потрапляє до фінансової кризи
8. Відсутність на початковому етапі нових правил, схем, умов кредитування	Впровадження в кредитну діяльність банків гнучких схем, правил, кредитних ставок, що мало велике значення для взаємодії з різними клієнтами	Впровадження в практику нових комерційних банків тіньових схем, зрошення частини банківських працівників з кримінальними структурами

* Складено автором статті

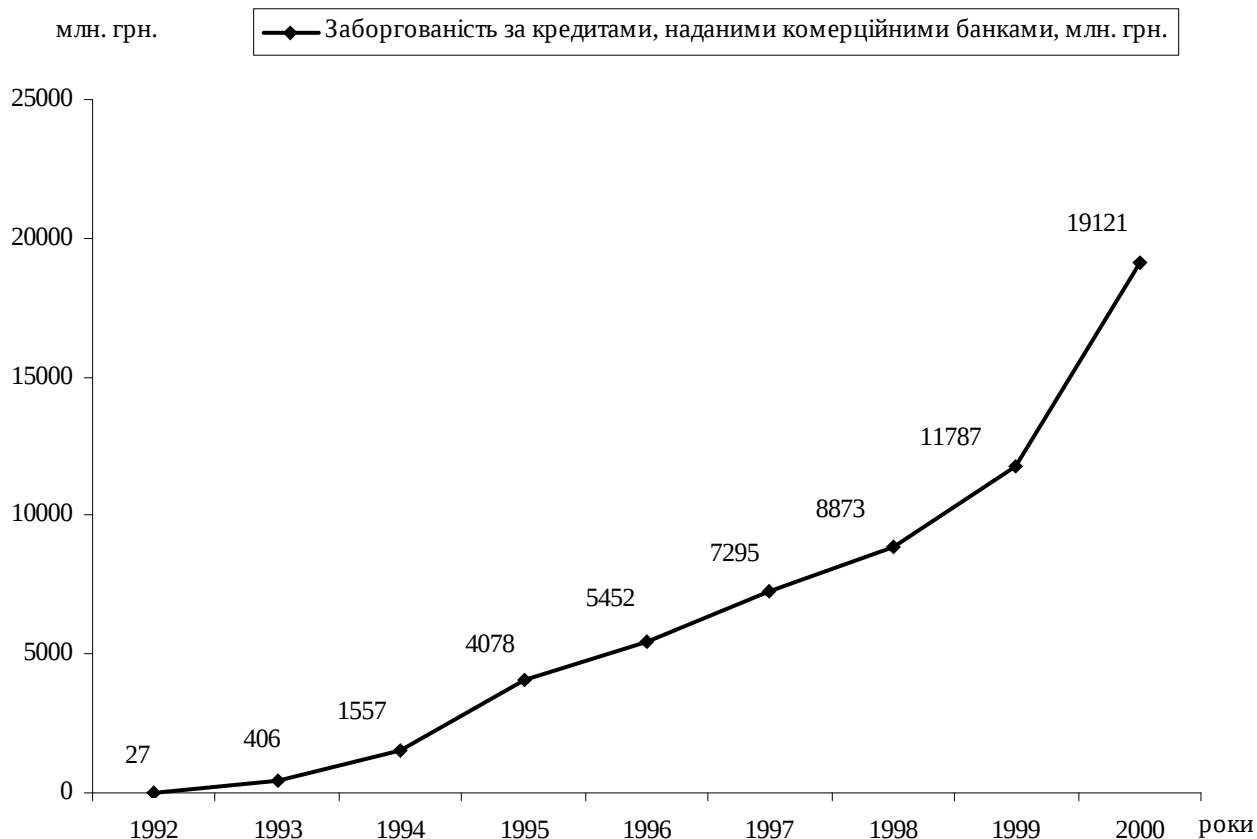

Рис. 1. Динаміка заборгованості за кредитами, наданими комерційними банками України (за 1992-2000 рр.) (Складено за даними НБУ)

При співставленні обсягів кредитів з кількістю банків маємо наступні дані (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка заборгованості за кредитами, що були надані комерційними банками в розрахунку на один банк *

Роки	Сума наданих кредитів, млн. грн.	Кількість банків	Сума кредитів у розрахунку на один банк, млн. грн.
1992	27	133	0,203
1993	406	211	1,924
1994	1557	228	6,829
1995	4078	230	17,730
1996	5452	229	23,808
1997	7295	227	32,137
1998	8873	214	41,463
1999	11787	203	58,064
2000	19121	195	98,056

* Розраховано за даними НБУ

У 1992 році на один український банк було надано всього 0,203 млн. грн. банківських кредитів. У 1993 році було вже видано 1,924 млн. грн. банківських позик. У 1995 році в середньому кожний український банк видавав по 17,730 млн. грн. Помітне зростання обсягів наданих кредитів на один банк почалося з 1996 року, коли державі вдалося стабілізувати інфляційні процеси та ввести в обіг власну національну валюту — гривню. Вже у 1997 році обсяги кредитів на один банк зросли до 32,137 млн. грн. і досягли у 2000 році 98,056 млн. грн.

Співставлення сум банківських кредитів з кількістю банківських установ в Україні не дає точної оцінки вкладання позикових коштів в економіку. Середні показники мають деяке значення, але на практиці одні банки дають значні суми позик, а інші банки фактично не кредитують економіку.

Серед українських банків більше всього було таких, що фактично не кредитували економіку. Основні суми банківських кредитів, що були надані підприємствам і населенню видавали такі банки: Промінвестбанк, банк «Україна», Укрсоцбанк, Ощадбанк, Укрексімбанк, банк «Аваль» та ще кілька банків. Інші банки фактично кредитували лише окремі бізнес-групи, які створили для себе ці комерційні банки. Частина зареєстрованих українських банків фактично не отримала ліцензію НБУ на здійснення банківського кредитування.

Для оцінки впливу банківського кредитування на економіку країни вважаємо доцільним визначити співвідношення суми банківських кредитів до обсягів ВВП (табл. 3).

Таблиця 3

Співвідношення суми банківських кредитів до обсягу ВВП *

Роки	Сума наданих кредитів, млн. грн.	Обсяги ВВП, млн. грн.	Співвідношення суми банківських кредитів до обсягу ВВП
1992	27	503	0,054
1993	406	6548	0,062
1994	1557	24328	0,064
1995	4078	62738	0,065
1996	5452	81519	0,067
1997	7295	93365	0,078
1998	8873	102593	0,087
1999	11787	130442	0,090
2000	19121	170070	0,112

* Розраховано за даними Держкомстату України та НБУ

Розраховані дані свідчать, що незважаючи на недостатні обсяги кредитування економіки у перший період незалежності банківські кредити все більше і більше відігравали позитивну роль у створенні валового внутрішнього продукту. Якщо у 1992 році за рахунок банківських кредитів створювалось приблизно 5,4% ВВП, то вже у 1996 році цей показник досяг 6,7%, а з 1997 року він почав суттєво зростати і у 2000 році досяг 11,2%. Отже зростання банківських кредитів позитивно впливало на збільшення ВВП країни, особливо після стабілізації економічної ситуації в Україні, подолання гіперінфляції та проведення грошової реформи.

Незначна частка кредитів у ВВП країни свідчить, що вітчизняні підприємства вирішували питання фінансового забезпечення господарської діяльності перш за все за рахунок власних фінансових ресурсів, частка яких у фінансуванні підприємств спочатку 90-х років досягла 85-95%. Крім того, вітчизняні підприємства у зв'язку з гіперінфляцією, змінами підходів держави до фінансування господарської діяльності практично припинили інвестиційну діяльність. Фінансові ресурси витрачались для здійснення поточної діяльності, а виробництво функціонувало за рахунок раніше створеного матеріально-технічного потенціалу. Із-за гіперінфляції використання кредитів для значної частини підприємств стає практично неможливим через велику їх вартість і постійного її зростання. Відсотки за кредитами в 90-х роках ХХ ст. в десятки разів перевищували суми одержаних кредитів. Високі відсотки за кредити не може витримати не одне виробництво. Такі відсотки лише по силам спекулятивному капіталу, тобто комерційній торговій діяльності.

На першому етапі розвитку української держави, тобто 1992-1998 рр., роль ринкового механізму господарювання необґрунтовано перебільшувалась, а роль державних регуляторів навпаки зменшувалась. Вважалося, що ринковий механізм може в короткий термін змінити чинну практику інвестиційної діяльності і поліпшити її результати. Проте розвиток подій в Україні повністю спростував такі помилкові погляди вчених і політичних діячів. Ці помилки негативно вплинули на всі сфери економіки країни і призвели до значних економічних прорахунків, що відбилося і на обсягах інвестицій в основний капітал українських підприємств різних видів економічної діяльності (табл. 4).

Таблиця 4

Обсяги інвестицій в основний капітал у порівнянні з сумами кредитів, що надані банками України *

Роки	Сума наданих кредитів, млрд. грн.	Інвестиції в основний капітал, млрд. грн.	Співвідношення сум кредитів і обсягів інвестицій
1992	0,027	31,7	0,001
1994	1,557	21,8	0,071
1996	5,452	12,5	0,436
1998	8,873	12,1	0,733
1999	11,787	12,2	0,966
2000	19,121	13,9	1,376

* Розраховано за даними Держкомстату та НБУ

Якщо на початку самостійного розвитку країни співвідношення між сумою кредитів, наданих в економіку, і обсягами інвестицій не перевищували 0,1%, то у 2000 році цей показник досяг 137,6%. Однак в реальності, незважаючи на те, що суми банківських кредитів, що були надані в економіку, перевищили обсяги інвестицій, у більшості випадків інвестування капіталу підприємства здійснювали за власні фінансові ресурси, зокрема амортизаційні відрахування, і чистий прибуток. Кредити використовували лише незначна частка бізнес-груп та окремих підприємств, які були пов'язані або з

комерційною, тобто з торгівельною діяльністю, або з фінансово-кредитною діяльністю. Як правило, промислові, аграрні та будівельні підприємства практично не мали можливості в ті роки використовувати банківські кредити через високі відсотки, низькі власні доходи та гіперінфляцію, яка постійно знецінювала обігові кошти юридичних осіб, не залишаючи фінансових ресурсів для інвестиційної діяльності.

Підприємствам виробничої сфери діяльності кредити банків були дуже потрібні, але на інших умовах та під інший відсоток. Крім того, банки у більшості випадків надавали кредити на короткий термін від одного місяця до максимум одного року. В більшості випадків банки видавали позики на термін 3-6 місяців, що було обумовлено гіперінфляцією, економічною не вигідністю інших термінів кредитування.

Зростання сум кредитів свідчить про бажання банків активізувати свою участь в господарській діяльності підприємств, але реальна практика доводить, що банки вкладали кошти у спекулятивну діяльність. Спекулятивні операції були найбільш прибутковими в перші 5-7 років становлення економіки України, а тому і банки в перші роки орієнтувались на таких підприємців, що займалися комерційною та спекулятивною діяльністю.

Нові банківські установи, що створювались з 1992 по 2000 рік, не мали можливості заробити значні суми на кредитуванні реального сектору економіки. Отже банки вкладали вільні кошти в валютні операції, комерційну нерухомість, активно фінансували операції щодо приватизації державного майна тощо. Тобто банки не виконували ті завдання, які на них поклала держава.

З ринковою перебудовою економіки держава вимагала від банків наступних дій.

По-перше, комерційні банки повинні були забезпечити економічно виправданий перерозподіл грошових коштів між галузями економіки і регіонами країни, створити необхідні умови для формування грошових коштів з метою ефективного фінансування реального сектору. Однак це перше завдання банки виконували не дуже добре. Перерозподіл коштів в масштабах країни відбувався не за бажанням і необхідністю держави, а виходячи з фінансових інтересів різних бізнес-груп та самих банків. Завдяки банкам у період з 1992 по 1999 рр. грошові потоки змінили рух, основна їх частина почала концентруватись в м. Києві, частина коштів була переведена в тіньовий сектор, а також спрямована за кордон. Частка комерційних банків працювала на вирішення завдань, що ставили кримінальні бізнес-структури, що не відповідало інтересам ані держави, ані суспільства. Через деякий час в Україні зрозуміли, що банки — це комерційні структури, які діють виключно із інтересів створення прибутку, а тому їх діяльність необхідно жорстко контролювати, впроваджувати через НБУ такий механізм діяльності, щоб банки відповідали інтересам держави і суспільства, а не лише власним фінансовим інтересам. У зв'язку з цим НБУ все більше і більше зусиль покладав на розробку і впровадження в практику комерційних банків правил, схем, методів, за якими вони становились більш контрольованими.

По-друге, комерційні банки повинні були стимулювати появу конкурентоспроможного національного товаровиробника, укріплення його позицій на внутрішньому і зовнішньому ринках. Це завдання банки вирішували виходячи з власних інтересів у зв'язку з тим, що вони були фінансово чи організаційно пов'язані з відповідними підприємствами, бізнес-групами, політичними колами тощо. Звідси, для одних підприємств банки намагались створити більш-менш привабливі умови господарювання, стимулювати їх діяльність за рахунок кредитування під менший відсоток, здійснюючи необхідні валютні операції, обслуговуючи рух грошових потоків та цінних паперів. Для інших підприємств банки створювали деякі припони через більш високі відсотки, менші обсяги і терміни кредитів, не забезпечували потреби в валютних коштах. Тобто в умовах українських реалій банківський сектор був налаштований не забезпечувати інтереси всіх підприємств, а виключено тільки окремих, тісно пов'язаних з конкретним банком підприємницьких структур. Крім того, частина банків, особливо державних та банків з часткою державного капіталу, виконувала різні фінансові доручення державних органів з пільгового кредитування підприємств, які за своїм станом не мали можливості отримати кредити на загальних умовах. Особливо це відносилось до банку «Україна», який постійно виконував доручення керівництва країни щодо кредитування аграрного сектору, що в кінцевому підсумку і привело цей банк до банкрутства.

По-третє, банківські установи повинні підтримувати в стабільному стані грошово-кредитну систему, у тому числі створюючи припони для безконтрольного зростання інфляції. Це завдання, яке на банки з самого початку їх створення покладало НБУ. Однак практика довела, що комерційні банки не завжди зацікавлені в реалізації цих завдань. Обумовлено це тим, що частина банків за рахунок змін в грошово-кредитній системі, а також при відповідній інфляції мали можливості додатково формувати свої доходи. Водночас для більшості банків стабільна грошово-кредитна система та низький рівень інфляції забагато кращі аніж постійні зміни і коливання, необхідність ураховувати інфляційні процеси при кредитуванні, пошуку фінансових ресурсів, страхуванні ризиків тощо. Отже це завдання більшість банків намагалось виконувати, але тільки після відповідного тиску з боку НБУ.

По-четверте, створення умов для ефективної зовнішньоекономічної діяльності, забезпечуючи обслуговування міжнародного руху товарів, капіталів, прямих і портфельних інвестицій. Це завдання вітчизняні банки намагались виконувати з самого початку свого створення. Доступ до валютних

операцій, які необхідні для надійної зовнішньоекономічної діяльності, намагались одержати практично усі банки. Проте дійсно масштабні зовнішньоекономічні операції, у т.ч. з іноземними капіталами та інвестиціями, виконували не більше десяти українських банків, серед яких можливо виділити: Укрексімбанк, Промінвестбанк, Укрсоцбанк, банк «Україна», банк «Аваль», Приватбанк та ще кілька банків. Значна частина великих українських підприємств, що мали зовнішньоекономічні зв'язки та валютні операції, здійснювали їх через Укрексімбанк і Промінвестбанк, котрі були найбільш надійними банками.

По-п'яте, банківські установи повинні не тільки самі дотримуватись фінансової дисципліни, але й вимагати цього від своїх клієнтів (фізичних і юридичних осіб), вчити їх бути відповідальними в процесі здійснення грошових розрахунків, виконання фінансових зобов'язань перед банком, партнерами по бізнесу, державою. Це завдання банки виконували частково. Вони були зацікавлені лише в тому, щоб клієнти виконували свої зобов'язання перед банківськими установами. Відносно зобов'язань перед державою, то банки вважали, що це відноситься до компетенції інших установ, зокрема податкової служби, контрольно-ревізійного управління, Фонду держмайна тощо. А тому їх участь у виконанні обов'язків перед державою зводилась до перерахування відповідних сум грошей, якщо такі перерахування здійснювали фізичні або юридичні особи. Банки розглядали взаємодію з державою через призму власних інтересів, а ні як не інтересів держави. Поступово п'яте завдання було скориговане таким чином, що банки забезпечували чітке перерахування коштів, самі дотримувались фінансової дисципліни по відношенню до своїх клієнтів і держави.

Діяльність банків України з 1992 по 2000 рік можливо характеризувати наступними показниками (табл. 5).

Таблиця 5

Показники діяльності банків України (за 1992-2000 рр.) *

Показники	Роки								
	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Грошова маса (МЗ), млн. грн.	25	482	3216	6930	9364	12541	15705	22070	32087
Норматив обов'язкового резервування коштів банків у НБУ на кінець періоду, %	13	25	15	15	15	15	16,5	17	15
Облікова ставка НБУ — фактична, %	—	68,5	124,9	82,1	51,8	25,2	52,7	44,0	29,6
Відсоткові ставки банків у нац. валюті, %									
за кредитами	76	221,1	201,7	107,1	77	49,1	54,5	53,4	40,3
за депозитами	68	187,3	171	62,2	34,3	18,2	22,3	20,7	13,5
Кошти підприємств, організацій та населення в банках, млн. грн.	20	353	2422	4287	5145	6357	8278	12156	18585
Вклади населення, млн. грн.									
у нац. валюті	2,5	30	214	504	951	1612	1824	2167	3315
у іноземній валюті	—	—	—	111	276	685	1265	2115	3266
Фінансовий результат діяльності, млн. грн.									
чистий прибуток	—	—	632	1134	1076	1114	449	513	
(-збиток)	—	—							-30

* Складено за даними НБУ

Наведені дані дають можливість сформулювати наступні висновки:

По-перше, з 1992 по 2000 рік стабільно зростає грошова маса (МЗ). Однак це зростання було обумовлено на початку 90-х років гіперінфляцією, що змушувало уряд України і НБУ скорочувати пропозицію грошей в обігу, а це в свою чергу негативно впливало на економічну ситуацію в країні. Підприємства залишались без обігових коштів, а населення без заробітних плат. Від нехватки грошей страждали і підприємства, і громадяни.

По-друге, норматив обов'язкового резервування коштів банків у НБУ був на протязі всього періоду достатньо високий, що відволікало кошти банків від активних операцій. Однак це була вимушена міра через великі ризики, на які йшли банківські установи у той час.

По-третє, облікова ставка НБУ була за надто великою, але вона була адекватною ризику, інфляції і економічному становищу в країні. Облікова ставка була найменшою лише у 1997 році, коли Україна почала рік з новою власною валютою і інфляція була найменша за період, що досліджується.

По-четверте, відсотки за кредитами значно перевищували відсотки за депозитами. Отже за таких умов населення не дуже бажало вкладати свої кошти в банківські установи, що підтверджується фактичними вкладами населення у національній валюті. З 1995 року банки активно почали залучати валютні депозити. У 2000 році депозити у національній валюті та в іноземній валюті практично зрівнялись, що показує, в чому населення зберігає свій капітал.

По-п'яте, основні кошти, якими розпоряджались українські банки, були кошти підприємств, організацій і установ. Так, у 1992 році з 20 млн. грн. залучених коштів, якими розпоряджались банки, 2,5 млн. грн. були вклади населення. Тобто вклади населення складали лише 12,5% залучених коштів банками. У 1994 році загальна сума залучених коштів підприємств, організацій, установ і населення складала 2422 млн. грн., а вклади населення становили 214 млн. грн. або 8,8%. З 1995 року частка вкладів населення в банках України поступово зростала: 1995 р. — 12,01%, 1996 р. — 23,85%, 1997 р. — 36,13%, 1998 р. — 37,32%. У 1999 і 2000 роках питома вага вкладів населення в загальній сумі коштів, залучених банками становила 35,23% і 35,41%, що дещо нижче ніж у 1998 році. Це обумовлено зростанням суми коштів підприємств, організацій і установ в банківських інститутах, а отже поступовим виходом вітчизняних товаровиробників із системного занепаду, який був характерний в 1992-1998 рр.

По-шосте, незважаючи на фінансові проблеми вітчизняної економіки, фактичного занепаду багатьох підприємств, організацій і установ різних сфер діяльності, банки з 1994 по 1999 рік стабільно одержували прибутки. Лише у 2000 році вітчизняні банки в сукупності отримали збитки. Тобто можливо стверджувати, що вітчизняна банківська система на протязі практично всіх 90-х років функціонувала за своїм сценарієм, який суттєво відрізнявся від інших сфер економіки. Звідси, в банківській сфері працівники мали можливість на пільгових умовах одержати кредити, заробітки банківських працівників, особливо керівництва банків, у багато разів перевищували доходи інших громадян України.

Таким чином, банки України в 90-х роках ХХ ст. функціонували на свої інтереси, практично не стимулювали економічний розвиток за рахунок кредитів.

Банк є комерційною структурою, яка орієнтується на формування прибутку в процесі здійснення кредитування суб'єктів підприємництва і населення. В ринковій економіці, як правило, існує жорстка конкуренція між банками за клієнтів при наданні довгострокових чи короткострокових банківських кредитів. В результаті такої конкуренції виграє позичальник, який в деякій мірі може диктувати свої умови щодо розміру кредиту, строку його функціонування, величини процентних ставок. Інша ситуація склалась в Україні в 90-х роках, яка здійснювала трансформацію своєї економіки з адміністративно-командної у ринкову. В цих умовах банки мали більше можливостей диктувати свої умови ніж інші учасники кредитної угоди. Кредитна політика комерційних банків того періоду знаходить своє відображення в структурі кредитного портфеля (табл. 6).

Таблиця 6

Структура кредитного портфеля комерційних банків України
(за 1992-2000 рр.) * (у %)

Роки	Короткострокові кредити			Довгострокові кредити			Всього
	Разом	у т.ч.		Разом	у т.ч.		
		у нац. валюті	в ін. валюті		у нац. валюті	в ін. валюті	
1992	96,3	85,2	11,1	3,7	3,7	0,0	100,0
1993	97,5	92,3	5,2	2,5	2,5	0,0	100,0
1994	88,6	67,8	20,8	11,4	9,2	2,2	100,0
1995	89,3	66,7	22,6	10,6	7,2	3,4	100,0
1996	88,9	68,6	20,3	11,1	6,6	4,5	100,0
1997	89,4	67,4	22,0	10,6	3,8	6,8	100,0
1998	81,6	50,0	31,6	18,4	7,6	10,8	100,0
1999	77,6	40,0	37,6	22,4	8,5	13,9	100,0
2000	82,1	45,1	37,0	17,9	8,4	9,5	100,0

* Складено за даними НБУ

Структура кредитного портфеля комерційних банків країни у 1992-2000 роках дозволяє зробити деякі висновки відносно кредитної політики, яку тоді проводили практично всі вітчизняні банківські інститути.

По-перше, у той час банки надавали своїм клієнтам в основному короткострокові кредити. У 1992 році 96,3% всіх кредитів, що надані в економіку, були короткостроковими. При цьому 85,2% кредитів надавались у національній валюті, а 11,1% в іноземній валюті. На довгострокові кредити припадало всього 3,7%. Тенденція до зменшення частки короткострокових кредитів почала просліджуватися з 1994 року, коли питома вага довгострокових кредитів збільшилась до 11,4%.

По-друге, починаючи з 1994 року суттєво зростає питома вага кредитів в іноземній валюті. Це особливо простежується з 1995 року. Зростання частки кредитів в іноземній валюті свідчить, що як

самі банки, так і їх клієнти, особливо суб'єкти підприємництва та більша частина населення, що використовувала кредити, більше довіряли іноземній валюті, зокрема долару США.

По-третє, основна сума кредитів в іноземній валюті надавалась на короткостроковий термін.

По-четверте, структура кредитного портфелю свідчить, що банки орієнтуються на свої власні поточні інтереси. Вони практично не зацікавлені в довгостроковому вкладанні коштів у національну економіку. Тому є причини, які пов'язані з кризовою ситуацією, високими ризиками, недовірою до підприємств і населення як позичальників.

Починаючи з 1999 року банківська система країни входить до нового етапу свого існування. Цей етап можливо характеризувати як завершення становлення української банківської системи та перехід до її поступового розвитку. Одночасно цей етап можливо характеризувати як період суттєвого зростання обсягів банківського кредитування. Якщо на початку 90-х років комерційні банки країни лише напрацьовували механізми кредитної діяльності в нових умовах господарювання, здійснювали заходи щодо зміцнення власного фінансового стану, пошуків джерел формування власного капіталу та банківських ресурсів, підвищення платоспроможності та ліквідності, підготовки банківських працівників, забезпечення власної клієнтської бази, то в кінці 90-х років українські банки стали більш активно кредитувати економіку, поступово переходити від короткострокових до довгострокових кредитів, зокрема інвестиційних кредитів на термін від 2 до 5 і більше років. Отже, новий етап існування банківської системи України можливо характеризувати як початок економічного розвитку, що було пов'язано з розвитком кредитної діяльності.

Період розвитку банківського кредитування в Україні становить від 1999 до другої половини 2008 року, коли почалась фінансово-економічна криза. Цей період характеризувався наступними особливостями.

Перша особливість пов'язана з тим, що більшість банків країни сформувала свій економічний потенціал, зокрема кредитний. Банки помітно збільшили власний капітал та ресурсну базу. Це дало можливість перейти від короткострокового кредитування економіки до збільшення обсягів довгострокового кредитування. Зростання обсягів довгострокового кредитування забезпечило умови для підйому не лише комерційної діяльності, а й прискорило розвиток промисловості, транспорту, будівництва, аграрної сфери тощо.

Друга особливість полягала в тому, що самі банки поступово змінювались як суб'єкти господарювання. Такі зміни були пов'язані як з внутрішніми змінами в самих банках, так і змінами зовнішнього середовища. Банки стають більш надійними партнерами як держави, так і юридичних і фізичних осіб. Це дало значний поштовх для підвищення рівня довіри до банків з боку населення. А це є головною умовою для розвитку банківського інституту і банківської системи взагалі.

Третя, особливість полягає в тому, що економіка країни виходить із занепаду. Все більше підприємств нарощують свій економічний потенціал, збільшують обсяги позикових фінансових ресурсів, які вони одержують від банківських установ. Зростають макро- і мікроекономічні показники розвитку України, підвищується рівень довіри країни з боку іноземних інвесторів.

Четверта особливість полягає в тому, що почав зростати добробут населення, збільшувались їх доходи та витрати. Відповідна частина людей отримала можливість свої вільні кошти розміщувати на банківських депозитах, а ще одна частина домогосподарств стають активними учасниками кредитних програм банківських інститутів, зокрема програм кредитування придбання житла та автомобілів.

П'ята особливість полягає в зменшенні рівня інфляції і кредитних ризиків, що дало змогу банкам довести кредитні і депозитні ставки до більш приємного рівня. Особливо це зацікавило фізичних осіб, які за період 2003-2008 років суттєво збільшили обсяги отриманих кредитів.

Шоста особливість пов'язана із зростанням обсягу іноземного капіталу в українській банківській системі. Частина українських банків була перекуплена іноземними фінансово-кредитними установами. Банки з іноземним капіталом поступово завоюють найвищі рейтинги в банківській системі країни. При цьому українські доньки іноземних фінансово-кредитних установ фактично не змінюють правила гри на кредитному ринку. Вартість кредитних ресурсів залишається достатньо високою в порівнянні з країнами Європи.

Сьома особливість полягає в тому, що частина українських банків виходить на зовнішній фінансовий ринок і за рахунок цінних паперів здійснює залучення значних обсягів більш дешевих фінансових ресурсів, що дає змогу таким банкам додатково одержувати прибутки при кредитуванні.

Восьма особливість пов'язана з тим, що з 2004 роки українські банки починають активно реалізовувати програми іпотечного кредитування. Це дало змогу хоча б невеликій частині населення отримати житло у свою власність.

Дев'ята особливість полягає в тому, що за період 2000-2008 років збільшилась кількість банківських послуг, які пропонуються вітчизняним підприємствам і населенню. Банки стали все активніше впроваджувати безготівкові розрахунки серед населення. У великих містах підприємства, організації та установи повністю перешли на видачу заробітної плати через банківські картки, що помітно зменшило готівковий обіг в Україні.

Десята особливість пов'язана зі створенням Фонду гарантування вкладів населення, що зіграло позитивну роль при підвищенні довіри населення до банківської системи в цілому. Дієздатність Фонду

гарантування вкладів було доведено в умовах фінансово-економічної кризи, коли частина банків була визнана банкрутами і ліквідована за рішенням НБУ.

Одинадцята особливість полягає в тому, що українські банки стали менше залежить від політичної кон'юнктури в країні, що обумовлено наявністю значної кількості банків з іноземним капіталом. Однак як і раніше частина вітчизняних банків орієнтуються на відповідні політичні структури, що негативно впливає на їх ефективність.

Дванадцята особливість зв'язана з підвищенням рівня керованості банків з боку регулятора, тобто НБУ, що дало змогу підвищити рівень надійності та ефективності всієї банківської системи. Впровадження більш дієвого контролю з боку НБУ забезпечило виконання практично всіма банками вимог законодавства щодо обсягів регуляторного капіталу, формування резервів за ризиками, дотримання встановлених економічних нормативів.

Виявлені особливості розвитку банківського кредитування в Україні неоднаково позначились на можливостях банків здійснювати кредитну діяльність (табл. 7).

Таблиця 7

Вплив особливостей розвитку банківської системи
на можливості банків здійснювати кредитну діяльність *

Особливості	Позитивний вплив	Негативний вплив
1	2	3
1. Банки сформували свій економічний потенціал, у т.ч. кредитний	Це дає можливість покращити умови кредитування, збільшити обсяги кредитних ресурсів, які банки надають своїм клієнтам в позики	Керівництво частини банків вважає, що сформований економічний потенціал достатній і зменшує зусилля щодо його нарощування
2. Банки зазнали значних змін як суб'єкти господарювання	Зростає довіра до банків з боку як населення, так і юридичних осіб. Банки стають більш надійними партнерами у бізнесі. Покращуються взаємовідносини між банками і державою. Банки активізують свою участь в підйомі економіки шляхом збільшення обсягів акумулювання вільних коштів і кредитування населення та реального сектору	Частина банків залишається не дуже привабливими як для населення, так і для юридичних осіб. Внутрішні зміни не завжди спрямовані на покращення умов для конкретного позичальника чи вкладника. Реклама банку превалює над його дійсним відношенням до своїх клієнтів. Банки перш за все змінюються під тиском конкурентів та вимогами НБУ
3. Економіка України виходить із занепаду	Зростає обсяги створеного ВВП країни, зростає промислове виробництво, збільшуються обсяги аграрного виробництва, особливо зерна, зростають масштаби будівництва, у т.ч. житла, що суттєво позначається на збільшенні обсягів вільних коштів в країні та потребах у фінансових ресурсах для реального сектору економіки і населення	Економічне зростання в Україні має досить специфічний характер. ВВП країни, промислове виробництво зростає за рахунок підйому металургії та хімічної промисловості, а також частково машинобудуванню. Країна в основному працює на експорт, що негативно впливає на реформування економіки, робить її залежною від міжнародних товарних ринків
4. Зростає добробут населення	Населення має можливість частину своїх доходів розміщувати на депозитах в банках. Зростання доходів дає змогу перейти до більшого використання позиковими коштами, зокрема споживчими банківськими кредитами	Добробут населення зростає не однаково по регіонах країни. У значній частині регіонів України рівень добробуту на багато нижчий ніж в м. Києві. Це стримує збільшення обсягів банківських депозитів і споживчого кредитування
5. Зменшується рівень інфляції, ризиків, депозитні і кредитні ставки банків	Зменшення інфляції, ризиків дає змогу банкам знизити депозитні і кредитні ставки, що позитивно позначалось на обсягах кредитування	Однак рівень ризику кредитування в Україні залишається занадто високим, що не дає змогу зменшити кредитні ставки до 7-10%
6. Зростають обсяги іноземного капіталу в українській банківській системі	Приплив іноземного капіталу в українську банківську систему підвищує рівень конкуренції між банками за клієнтів, що позитивно впливає на обсяги кредитування	Зростання іноземного капіталу суттєво не вплинуло на вартість кредитів, які пропанують українські «доньки» іноземних банків, що є не позитивним в їх діяльності

1	2	3
7. Частина банків виходить на зовнішній фінансовий ринок як позичальники фінансових ресурсів	Залучення фінансових ресурсів на зовнішньому ринку має перспективи щодо зменшення залежності українських банків від дорогих коштів, що пропонуються на внутрішньому ринку	Залучення фінансових ресурсів на зовнішньому фінансовому ринку здійснюється в іноземній валюті. Отже, є великий ризик щодо зміни курсу (його збільшення), за яким банки позичали кошти.
8. Активно впроваджуються програми іпотечного кредитування	Впровадження в практику кредитування іпотеки дає змогу збільшити обсяги та напрями банківського кредитування, активно впливати на розвиток промисловості, будівництва, підвищення добробуту населення	Програми іпотечного кредитування впроваджувались дуже повільно. Банки не мали досвіду іпотечного кредитування. Крім того, іпотечне кредитування вимагає наявності у банків дешевих довгострокових фінансових ресурсів, яких фактично не було, що стримувало більш активне впровадження іпотеки
9. Зростає кількість банківських послуг, що пропонують українські банки	Банки стали активно впроваджувати нові банківські послуги, що було обумовлено зростанням конкуренції та необхідністю залучення додаткових фінансових ресурсів, а також збільшення власних доходів	Нові банківські продукти не завжди сприяли розвитку кредитування. У більшості випадків банки навіязували населенню та юридичним особам такі банківські продукти, в яких клієнти на той час не були зацікавлені
10. Створюється фонд гарантування вкладів населення	Суттєво підвищив надійність банківських вкладів, що спонукало населення на додаткове зростання депозитних вкладів в українських банків, у т.ч. в іноземній валюті	Однак Фонд гарантування вкладів не забезпечував будь-які суми депозитів, що змушувало частину вкладників здійснювати заходи щодо зменшення власних ризиків
11. Банки стали менш залежні від політичної кон'юнктури	Банки стають більш незалежними в напрямках своєї діяльності, зокрема у видачі банківських кредитів. В основному вони почали керуватися принципами раціональності й ефективності	Проте політичне втручання в діяльність банків ще залишається, у т.ч. виконання доручень з боку державних органів. Це негативно позначається на їх діяльності, напрямках та обсягах наданих кредитів, термінах кредитування
12. Зростає рівень керуваності банків з боку НБУ	Зростає внутрішня і зовнішня дисципліна в банках. Українські банки більш чіткіше стали виконувати вимоги регулятора. Це позитивно впливає на діяльність самих банків, підвищення довіри до них, обсягах кредитування економіки	Проте існують окремі банківські інститути, які лише зовнішнє виконують вимоги НБУ. Водночас такі банки продовжують не зовсім раціональну діяльність, у т.ч. мають зв'язки з тіньовими структурами. Це негативно впливає на рівень банківського кредитування

* Складено автором

Період з 2001 по 2008 рік характеризувався наступними показниками діяльності банківської системи (табл. 8)

Стабільно зростала грошова маса (М3). Якщо в 2001 році грошова маса становила 45755 млн. грн., то за вісім років вона збільшилась в 11,27 разів.

За період, що досліджується облікова ставка НБУ постійно коливалась, що підтверджує, з одного боку, розвиток банківської системи країни, а з іншого боку, відсутність стабільності та загальної тенденції до постійного економічного зростання.

З 2001 по 2008 рік обсяги зобов'язань банків за коштами підприємств і фізичних осіб збільшились в 13,9 разів, а кошти населення у національній валюті зросли у 16,38 разів та в іноземній валюті в 22,5 разів.

Отже банківська система України продовжувала поступове зростання, особливо в останні 3-4 роки перед фінансово-економічною кризою.

Період розвитку банківського кредитування в Україні характеризувався наступними обсягами наданих кредитів (рис. 2).

Таблиця 8

Показники діяльності банківської системи України за (2001-2008 рр.) *

Показники	Роки							
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Грошова маса, млн. грн.	45755	64870	95043	125801	194071	261063	396156	515727
Облікова ставка НБУ, %	12,5	7,0	7,0	9,0	9,5	8,5	8,0	12,0
Процентні ставки банків у національній валюті, %								
• за кредитами	31,9	24,8	20,2	17,9	16,4	15,4	14,4	17,8
• за депозитами	11,2	7,8	7,1	7,8	8,5	7,6	8,2	9,9
Зобов'язання банків за коштами, залученими від суб'єктів господарювання та фізичних осіб, млн. грн.	25674	37715	61617	82959	132745	184234	279738	357204
Зобов'язання банків за коштами фізичних осіб, млн. грн.								
• у національній валюті	6566	11601	18875	22116	42176	57837	99411	107526
• в іноземній валюті	4772	7701	13521	19495	31026	48878	64749	107561

* Складено за даними НБУ

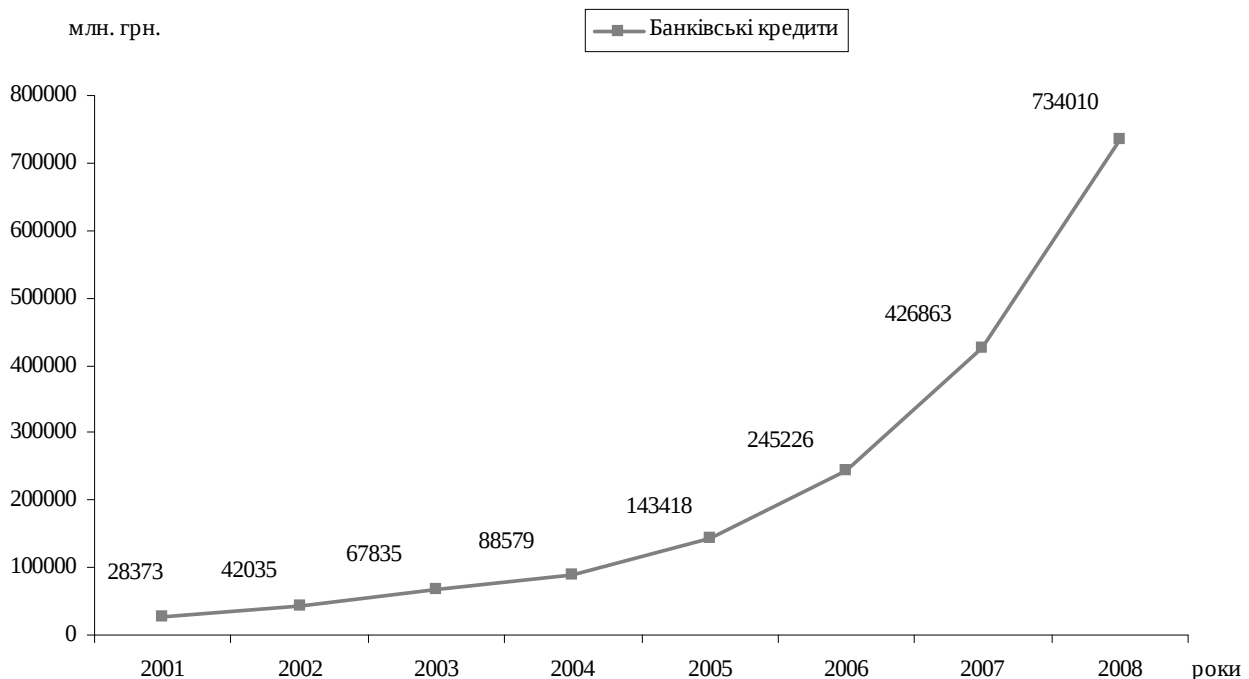

Рис. 2. Динаміка надання банками України загальної суми кредитів (за 2001-2008 рр.) (Складено за даними НБУ)

Зростання обсягів банківських кредитів є свідчення позитивних особливостей розвитку банківського кредитування в Україні, які були нами виявлені. Однак необхідно зазначити, що суттєве зростання кредитування економіки з боку банків почалось з 2003 року, що наглядно можливо побачити із наведеного графіку.

З 2005-2006 років обсяги наданих кредитів зростають ще більше, що було обумовлено наступними подіями:

1) суттєво збільшуються доходи населення. Це дає можливість частині домогосподарств вільні кошти розміщувати на депозитах в банках. В результаті банки отримують додаткові кредитні ресурси, які вони використовують для кредитування фізичних і юридичних осіб;

2) помітно зростають доходи суб'єктів підприємництва, зокрема великих та середніх компаній. Внаслідок цього зростають залишки коштів на поточних рахунках підприємств, а також суттєво збільшуються їх депозитні рахунки, які вони створювали для фінансування економічного розвитку;

3) зростання доходів підприємств дає їм змогу залучати більше позикових коштів для поточної та інвестиційної діяльності;

4) починаючи з 2003 року банки поступово зменшують ставки за короткостроковими і довгостроковими кредитами, що збільшує частку реальних позичальників банківських кредитів;

5) зростає кількість банків з іноземним капіталом (у 2006 р. їх було вже 35). Це посилює конкуренцію між банками. Банки з іноземним капіталом більш активно залучають фінансові ресурси не лише в Україні, а й на світовому фінансовому ринку, що зменшує їх витрати на формування кредитного потенціалу, отже дає їм переваги при кредитуванні фізичних і юридичних осіб;

6) підвищення добробуту населення та зниження ставок за кредитами сприяло збільшенню обсягів кредитів, які були видані фізичним особам;

7) впровадження програм іпотечного кредитування сприяло збільшенню обсягів наданих кредитів на житло та автомобілі. Це в свою чергу стимулювало розвиток будівництва в Україні, виробництво та продаж автомобілів.

Розвиток банківського кредитування в Україні впливав на зростання обсягів валового внутрішнього продукту (рис. 3).

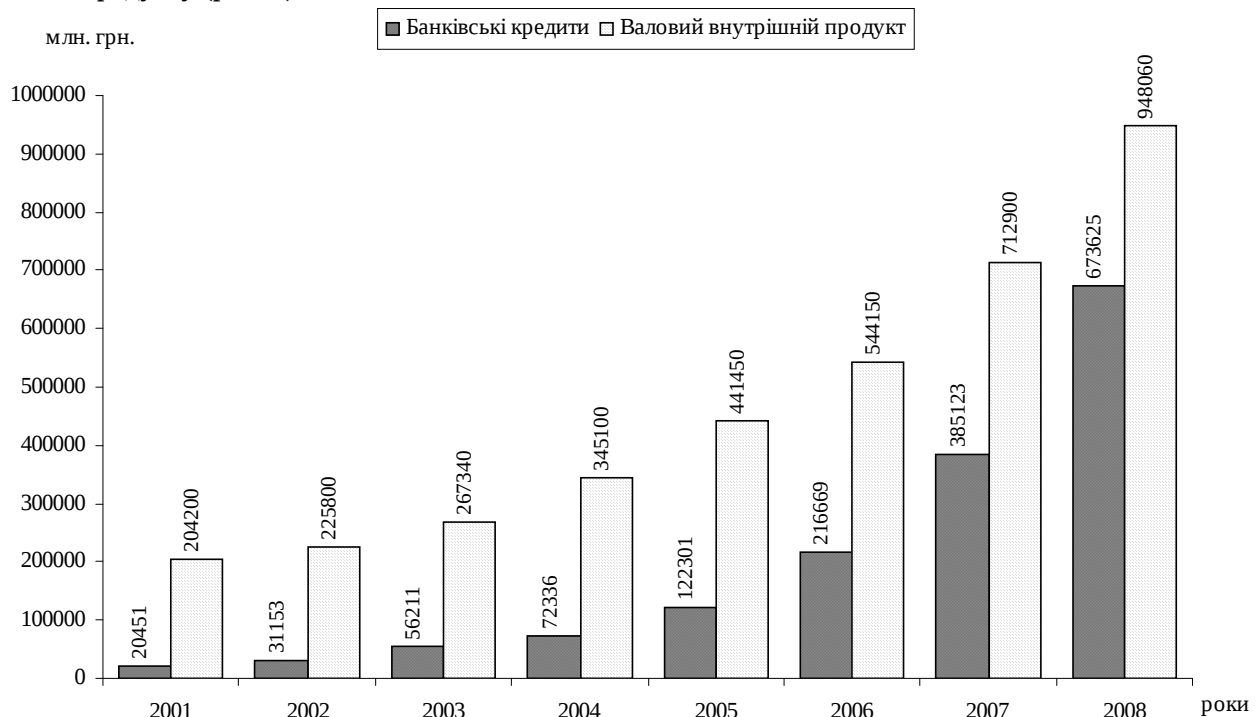

Рис. 3. Взаємозв'язок банківського кредитування і валового внутрішнього продукту України (Складено за даними АУБ і НБУ)

З наведених даних наочно можливо побачити, що з кожним роком банківські кредити все більше впливають на обсяги створення валового внутрішнього продукту. З економічної теорії відомо, що кредитування може суттєво розіграти і перегріти економіку, довести її до того стану, коли пропозиція товарів і послуг не буде співпадати з попитом. Це приводить до економічної кризи, яка пов'язана з надвиробництвом. Однак в Україні такого поки ще не може бути незважаючи на помітне зростання кредитів та співвідношення кредитів до ВВП. З 2001 по 2008 рік спостерігались наступні показники співвідношення банківських кредитів і ВВП. У 2001 р. — 0,1002 або 10,02%. У 2002 р. — 0,1380 або 13,80%. У 2003 р. — 0,2103 або 21,03%. У 2004 р. — 0,2096 або 20,96%. У 2005 р. — 0,2770 або 27,70%. У 2006 р. — 0,3982 або 39,82%. У 2007 р. — 0,5402 або 54,02%. У 2008 р. — 0,7105 або 71,05%.

Незважаючи на постійне зростання співвідношення банківських кредитів і ВВП країни виробництво товарів та надання послуг не відповідає потребам країни. Внутрішній попит в країні набагато перевищує пропозицію. Основна маса продукції, що створюється в Україні, реалізується на зовнішньому ринку. Це продукція металургії, хімічної промисловості, машинобудування тощо. Водночас продукція та товари, що використовуються населенням для постійного споживання, зокрема побутова техніка, одяг, взяття, частина продовольчих товарів, автомобілі в Україну завозять із-за кордону.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження можливо сформулювати наступні висновки.

По-перше, на етапі становлення банківської системи України (1992-1999 рр.) були виявлені особливості, які негативно впливали на банківське кредитування, стримували його, що не давало змоги розвиватись реальному сектору економіки.

По-друге, етап становлення банківської системи дав можливість самим банкам забезпечити відповідні зміни, які позитивно вплинули на розвиток банківського кредитування у наступному періоді.

По-третє, підвищення рівня банківського кредитування економіки супроводжувалось помітним зростанням ВВП та ролі банків у фінансуванні економічного зростання.

По-четверте, виявилось, що банківське кредитування в Україні стимулює не тільки національне виробництво, а й закордонних товаровиробників, в першу чергу, китайських, які постачають більше всього товарів для населення.

По-п'яте, зменшення банківського кредитування у 2009 році у зв'язку з фінансово-економічною кризою помітно відбилось на загальній сумі створеного в країні ВВП. У 2009 році за попередніми даними було створено 914720 млн. грн. валового внутрішнього продукту, що на 33340 млн. грн. менше аніж у 2008 році. Тобто кожна гривня недодає в економіку кредитів зменшила ВВП на 0,3 грн.

По-шосте, перспективними напрямками дослідження кредитування є визначення рівня концентрації банківських кредитів за секторами економіки, видами економічної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васюренко О.В. Банківські операції: навч. посіб. / О.В. Васюренко; 4-те вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2004. — 324 с.
2. Єпіфанов А.О. Операції комерційних банків: навч. посіб. / А.О. Єпіфанов, Н.Г. Маслак, І.В. Сало. — Суми: ВТД «Університетська книга», 2007. — 523 с.
3. Лагутін В.Д. Кредитування: теорія і практика: навч. посіб. В.Д. Лагутін. — 2-ге вид. стер. — К.: Знання, 2001. — 215 с.
4. Банківські операції: підручн. / А.М. Мороз, М.І. Савлу, М.Ф. Пудовкіна; за ред. А.М. Мороза. — К.: КНЕУ, 2000. — 384 с.
5. Вступ до банківської справи. / За ред. М.І. Савлука. — К.: Лібра, 1998. — 344 с.
6. Банковское дело: учеб. / О.И. Лаврушин, И.Д. Мамонтова, Н.И. Валенцева и др.; под ред. О.И. Лаврушина. — 4-е изд. Стер. — М.: КНОРУС, 2006. — 768 с.
7. Гуцал І.С. Банківське кредитування суб'єктів ринку в трансформаційній економіці України: (питання теорії, методики, практики) / І.С. Гуцал. — Львів: ВАТ «Бібльос», 2001. — 242 с.

АНАЛІЗ СТАНУ КРЕДИТУВАННЯ ФІНАНСОВИХ ІНСТИТУТІВ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ ДЕРЖАВИ

Воробйов Ю.М., д.е.н., професор НАПКБ

У статті здійснено теоретико-методичне дослідження стану фінансових інститутів в соціально-економічній системі держави. Встановлено, що вітчизняні фінансові інститути поки що не вийшли з фінансово-економічної кризи, що негативно вплинуло на економіку. Найбільших успіхів щодо подолання кризових явищ досягли банківські інститути.

Ключові слова: фінансові інститути, банківські установи, страхові компанії, інвестиційні фонди, недержавні пенсійні фонди.

ВСТУП

Фінансові інститути в ринковій економіці мають велике значення внаслідок того, що фінансовий сектор найактивнішим чином пов'язаний з реальним сектором через рух фінансових ресурсів. Діяльність фінансових інститутів забезпечує акумулювання великих обсягів фінансових ресурсів і направлення їх на операційну чи інвестиційну діяльність господарюючих суб'єктів, а також задоволення поточних або довгострокових потреб домогосподарств.

До фінансових інститутів, що діють на фінансовому ринку можливо віднести банківські установи, страхові організації, інвестиційні компанії і фонди, недержавні пенсійні фонди, кредитні союзи, різні посередні, консалтингові фірми тощо. Однак на вітчизняному ринку фінансових послуг найбільше значенням серед фінансових інститутів мають банки і страхові компанії, які забезпечують рух практично 96% фінансових ресурсів.

Дослідженню питань діяльності фінансових інститутів на вітчизняному фінансовому ринку присвячено багато наукових праць, зокрема Мороз А.М. [1], Примостка Л.А. [2], Будник М.М., Мартюшева Л.С., Сабіна Н.В. [3], Васильєва В.В., Васильченко О.Р. [4], Зимовець В.В., Зубик С.П. [5], Калашнікова Т.В. [6], Івасів І.Б. [7], Чуб О.О. [8] та інші.

Однак постійні зміни, що відбуваються на ринку фінансових послуг, вимагають нових досліджень, аналізу стану фінансових інститутів, розробки рекомендацій і пропозицій щодо їх ефективної діяльності.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Аналіз стану фінансових інститутів в соціально-економічній системі держави повинен бути направлений на виявлення тенденцій та закономірностей їх розвитку, виявлення проблем, які потрібно вирішувати для підвищення рівня розвитку економіки України. Аналіз стану фінансових інститутів є достатньо складним завданням внаслідок специфіки діяльності різних суб'єктів ринку фінансових послуг. Проблема полягає в тому, що банки як основні суб'єкти ринку фінансових послуг, підпорядковуються одному регулятору (НБУ) і виконують вимоги банківського законодавства. Інші фінансові інститути, зокрема страхові компанії, інвестиційні фонди, недержавні пенсійні фонди тощо підпорядковуються іншому регулятору — Госфінуслуг, та виконують закони і нормативи, які відповідають їх особистій діяльності. Тому при аналізі стану фінансових інститутів зосередимось на основних фінансових інститутах — банківських установах.

Отже, метою статті є дослідження стану фінансових інститутів, зокрема банків в соціально-економічній системі держави. Для досягнення цієї мети в статті здійснено аналіз стану банківського сектору за останній період.

РЕЗУЛЬТАТИ

Банки, як основні фінансові інститути на фінансовому ринку, надають різні послуги і реалізують різні банківські продукти. Головними продуктами та послугами на фінансовому ринку, що надають банки, є кредитування суб'єктів різних секторів економіки. Найбільша частина банківських кредитів споживають домогосподарства і суб'єкти підприємництва реального сектору економіки. Водночас меншу частку кредитів займають суб'єкти фінансового сектору або інші фінансові корпорації за класифікацією Національного банку України.

Кредитування інших фінансових корпорацій, до яких відносяться страхові організації, інвестиційні компанії і фонди, недержавні пенсійні фонди, кредитні союзи тощо, характеризуються наступними обсягами наданих кредитів (табл. 1).

У 2006 році частка короткострокових кредитів становила до 49,87%. Довгострокові кредити іншим фінансовим корпораціям практично не надавались. З 2007 року тенденція до зменшення короткострокових кредитів продовжувалась. Однак банки надавали іншим фінансовим корпораціям також і довгострокові кредити. У тому ж 2007 році структура наданих кредитів іншим фінансовим корпораціям мала наступний вигляд: короткострокові кредити — 47,59%, середньострокові — 44,27%, довгострокові — 8,16%. Тенденція до зменшення короткострокових і збільшення середньострокових кредитів зберігалась також у 2008 році.

Таблиця 1

Кредити, надані банками іншим фінансовими корпораціями у розрізі строків погашення *

Показники	2006	2007	2008	2009
Усього кредитів, наданих іншим фінансовим корпораціям:				
сума, млн. грн.	2689	5932	9789	14014
відсоток	100	100	100	100
Кредити до 1 року:				
сума, млн. грн.	1341	2823	3913	8659
відсоток	49,87	47,59	39,97	61,79
Кредити від 1 року до 5 років:				
сума, млн. грн.	1348	2626	4934	4001
відсоток	50,13	44,27	50,40	28,55
Кредити більше 5 років:				
сума, млн. грн.	...	484	942	1354
відсоток	...	8,16	9,62	9,66
У т.ч. страхові компанії та недержавні пенсійні фонди				
сума, млн. грн.	319	550	729	632
відсоток	11,86	9,27	7,45	4,51
Кредити до 1 року:				
сума, млн. грн.	201	340	386	299
відсоток	7,47	5,73	3,94	2,13
Кредити від 1 року до 5 років:				
сума, млн. грн.	118	187	322	310
відсоток	4,39	3,15	3,29	2,21
Кредити більше 5 років:				
сума, млн. грн.	...	24	22	23
відсоток	...	0,40	0,22	0,16
У т.ч. інші фінансові посередники та допоміжні фінансові організації:				
сума, млн. грн.	2370	5382	9060	13382
відсоток	88,14	90,73	92,55	95,49
Кредити до 1 року:				
сума, млн. грн.	1140	2483	3527	8359
відсоток	42,39	41,86	36,03	59,65
Кредити від 1 року до 5 років:				
сума, млн. грн.	1230	2439	4612	3691
відсоток	45,74	41,12	47,11	26,34
Кредити більше 5 років:				
сума, млн. грн.	...	460	921	1332
відсоток	...	7,75	9,41	9,50

* Складено за даними НБУ

У 2009 році в умовах фінансово-економічної кризи структура кредитів іншим фінансовим корпораціям частково змінилась. Частка короткострокових кредитів підвищилась до 61,79%, а середньострокових кредитів зменшилась до 28,55%. Довгострокові кредити залишились на рівні 2008 року.

При аналізі наданих кредитів за групами інших фінансових корпорацій можливо побачити, що страхові компанії і недержавні пенсійні фонди дуже мало використовували банківські кредити. Так, у 2006 році на них припадало всього 11,86% наданих кредитів. У подальшому частка кредитів зменшувалась і досягла у 2009 році 4,51%.

Короткострокові кредити надані страховим компаніям і недержавним пенсійним фондам зменшувались з 11,86% у 2006 році до 2,13% у 2009 році. Частка середньострокових кредитів за роками постійно коливалась з 4,39% у 2006 році до 2,21% у 2009 році. Питома вага довгострокових кредитів зменшувалась з 0,40% у 2007 році до 0,16% у 2009 році.

Отже з наведених показників можливо зробити наступні висновки. По-перше, страхові компанії та недержавні пенсійні фонди практично мало використовували банківські кредити. Це пов'язано із специфікою названих суб'єктів господарювання. Страхові компанії та недержавні пенсійні фонди є фінансовими інститутами і самі акумулюють грошові кошти фізичних і юридичних осіб, а тому вони

мають можливість частково використовувати акумульовані кошти для своєї господарської діяльності. По-друге, страхові компанії і недержавні пенсійні фонди якщо запозичують грошові кошти, то на період від 1 до 3 років. По-третє, названим фінансовим інститутам практично не має потреби залучати і використовувати довгострокові фінансові позики.

На відміну від страхових компаній і недержавних пенсійних фондів інші фінансові посередники та допоміжні фінансові організації активно використовували банківські кредити. Так, у 2006 році частка кредитів, що була надана іншим фінансовим посередникам і допоміжним організаціям у загальній сумі інших фінансових корпорацій становила 88,14% і досягла 95,49% у 2009 році. Основна сума кредитів, що використовували інші фінансові посередники і допоміжні фінансові організації припадала на короткострокові та середньострокові кредити. Частка довгострокових кредитів коливалась від 7,75% до 9,5%.

Недостатнє використання цим сектором економіки банківських кредитів також обумовлений не лише специфікою фінансових суб'єктів господарювання, але й недостатнім розвитком таких організацій в Україні. Наприклад, у більшості страхових випадків страхові компанії використовують кошти нових клієнтів для виплати страховки за страховим полісом при страховому випадку. Вони, як правило, не звернуться до банку за кредитом на такий випадок. Страховики розуміють, що за такими відсотками за кредити вони не зможуть нормально функціонувати. Отже страхові компанії, а також інші фінансові інститути максимально намагаються уникнути банківських кредитів через їх дуже велику вартість.

Інші фінансові корпорації для своїх цілей запозичували у банків кошти як у національній, так і в іноземній валюті. До 2006 р. практично всі запозичення були зроблені у національній валюті. Використання іноземних валют почалось з 2006 р. та продовжується до теперішнього часу.

Структура кредитів у розрізі валют, що надавали банки вітчизняним іншим фінансовим корпораціям у 2006 році мала наступний вигляд (рис. 1).

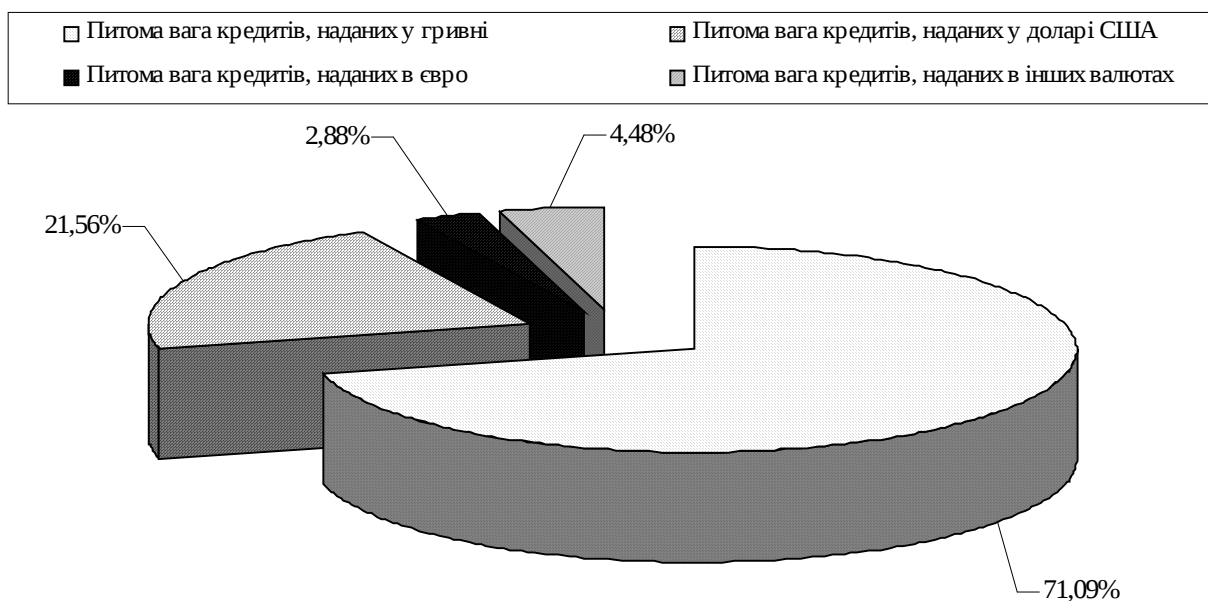

Рис. 1. Питома вага кредитів, наданих банками іншим фінансовим корпораціям за видами валют у 2006 році (у %) (Складено за даними НБУ)

У 2006 році найбільше всього кредитів, що були надані іншим фінансовим корпораціям, мали в якості валюти гривню. Її частка в загальній сумі кредитів, залучених іншими фінансовими корпораціями, складала 65,71%. На другому місці були кредити, що залучали у доларах США 31,80%. Менше всього залучались кредити в євро та інших валютах. Практично інші фінансові корпорації не використовували російський рубль як валюту кредиту.

Наведена структура кредитів у 2006 році у розрізі видів валюти свідчить, що фінансові корпорації в основному взаємодіяли з внутрішніми економічними суб'єктами. Валютні кредити використовувались частково для зовнішніх операцій, однак основна їх частка використовувалась в Україні.

Структура кредитів у розрізі валют, що надавали банки вітчизняним іншим фінансовим корпораціям у 2008 році мала наступний вигляд (рис. 2).

У 2008 році нові зміни щодо структури валюти за кредитами, що надавали вітчизняні банки іншим фінансовим корпораціям. Частка кредитів у гривні знову зменшилась. Трохи збільшилась частка кредитів у доларах США. Питома вага кредитів в євро зменшилась. Водночас інші фінансові корпорації активно намагались використовувати інші види іноземних валют. Їх частка склала 4,75%.

Структура кредитів у розрізі валют, що надавали банки вітчизняним іншим фінансовим корпораціям у 2009 році мала наступний вигляд (рис. 3).

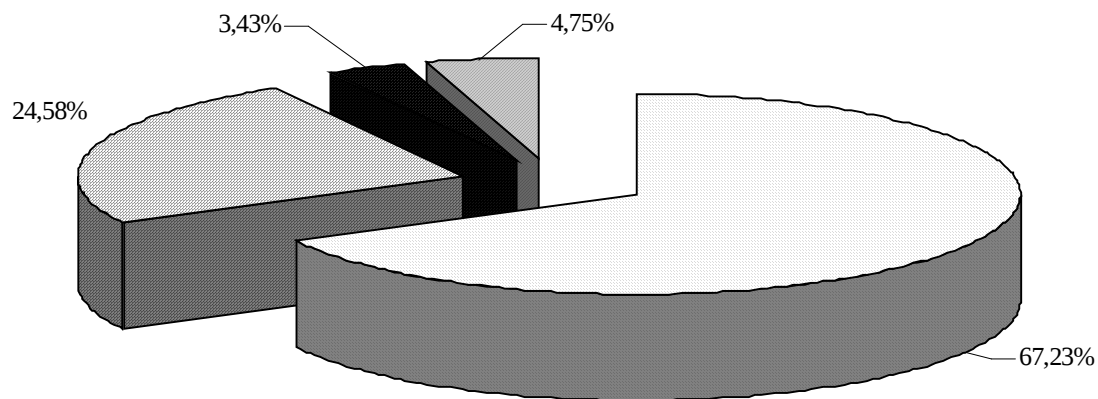
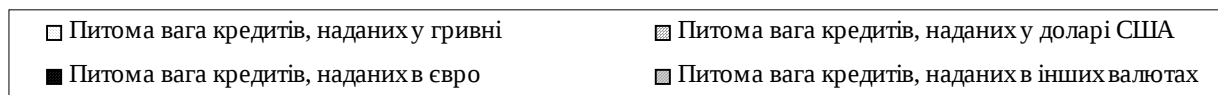

Рис. 2. Питома вага кредитів, наданих банками іншим фінансовим корпораціям за видами валют у 2008 році (у %) (Складено за даними НБУ)

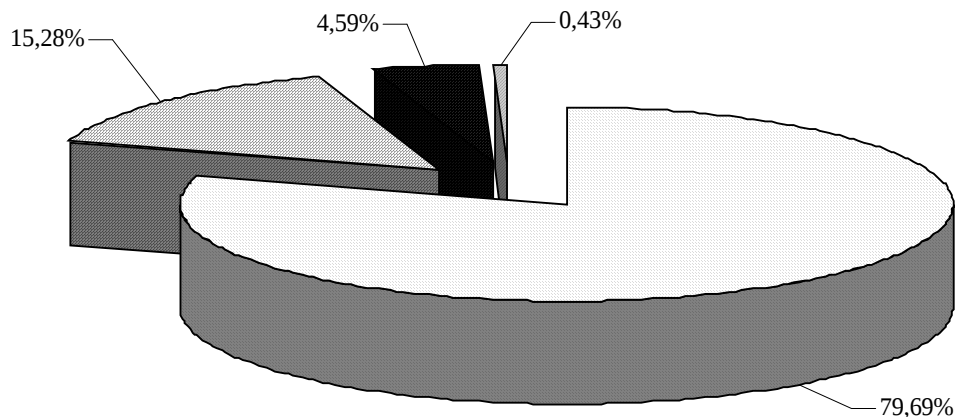

Рис. 3. Питома вага кредитів, наданих банками іншим фінансовим корпораціям за видами валют у 2009 році (у %) (Складено за даними НБУ)

У 2009 році частка кредитів, що була надана банками іншим фінансовим корпораціям досягла практично 80%. До 15,28% зменшилась частка кредитів, наданих у доларах США. Питома вага кредитів в євро збільшилась до 4,6%. Водночас фінансові корпорації практично припинили використання якості валюти кредитів інші види валют.

Наведені показники свідчать, що: а) вибір валюти кредиту для інших фінансових корпорацій не залежить від бажання банків; б) постійні коливання частки кредитів у різних валютах обумовлено конкретними завданнями фінансових корпорацій, які щорічно змінюються внаслідок зміни економічної ситуації в країні, бажання клієнтів, власних переваг тощо.

Страхові компанії та недержавні пенсійні фонди в основному використовували для кредитів гривню і долар США. Інші фінансові посередники та допоміжні фінансові організації також активно використовували євро та інші іноземні валюти, хоча основною робочою валютою кредитів для цих фінансових організацій була національна валюта України — гривня, частка якої за період, що досліджується не була меншою ніж 60%.

Дуже цікавим є розподіл кредитів, наданих банками іншим фінансовим корпораціям за регіонами. У 2008 році практично 84% усіх кредитів, що були надані банками іншим фінансовим корпораціям, одержали м. Київ і Київська область. Одеська область отримала близько 4%. Харківська область 3,28%. Донецька область 2,24%. Інші області країни 6,62%.

Отже у 2008 році абсолютна більшість інших фінансових корпорацій була сконцентрована в м. Києві. Це дало змогу концентрувати банківські кредити і грошово-фінансові потоки в столиці України. Така концентрація кредитів має як позитивні, так і негативні наслідки для розвитку інших фінансових корпорацій, соціально-економічної системи України.

Концентрація кредитних вкладень в інші фінансові корпорації у м. Києві дає змогу більш ефективно їх контролювати, використовувати і своєчасно повертати. Проте висока концентрація інших

фінансових корпорацій у м. Києві не сприяє розвитку цього сектору економіки, зростає додаткова конкуренція між фінансовими інститутами. У той же час більшість території країни практично не охоплена діяльністю самостійних фінансових інститутів, які за своїми ознаками відносяться до інших фінансових корпорацій.

У 2009 році концентрація кредитів, наданих банками іншим фінансовим корпораціям, у розрізі регіонів продовжувала збільшуватись. Частка кредитів, що була надана іншим фінансовим корпораціям, на 88,52% була сконцентрована у м. Києві і Київській області. На інші регіони України припало порядку 11,5% наданих кредитів. За таких умов інші фінансові корпорації будуть і далі концентруватись в столиці України, що пов'язано з грошовими потоками.

Проведені дослідження за кредитами, що надали банки іншим фінансовим корпораціям, дають змогу сформулювати такі висновки: а) інші фінансові корпорації в соціально-економічній системі держави займають поки незначне місце; б) концентрація кредитів за цим сектором економіки відповідає значенню інших фінансових корпорацій в країні; в) кредитні вкладення в основному акумулювались іншими фінансовими посередниками та допоміжними фінансовими організаціями; г) основною валютою кредитування була гривня; д) за строками кредитування інші фінансові корпорації залучали кошти на терміни від 1 до 3 років; е) у розрізі регіонів кредити для інших фінансових корпорацій в основному були сконцентровані в м. Києві.

Вважаємо, що зміни які відбудуться в економіці України в найближчі роки повинні підвищити рівень значимості інших фінансових корпорацій, що позитивно може вплинути і на кредитні відносини цих суб'єктів господарювання з банківськими інститутами.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження можливо сформулювати наступні висновки.

По-перше, інші фінансові корпорації недостатньо використовують банківські кредити, що обумовлено як їх специфікою, так і станом розвитку.

По-друге, збільшення обсягів банківського кредитування іншими фінансовими корпораціями залежить від наявності вільних кредитних ресурсів, стану економіки країни, масштабів функціонування таких фінансових інститутів, специфіки їх розвитку в майбутньому.

По-третє, інші фінансові інститути в основному використовують національну валюту, що впливає на обсяги залучення кредитів в національній валюті.

По-четверте, довгострокове банківське кредитування практично не використовують інші фінансові корпорації, що обумовлено системою фінансування їх господарської діяльності. Для таких фінансових інститутів найважливіше значення мають короткострокові кредити, які дають змогу підтримувати необхідний рівень ліквідності та платоспроможності.

По-п'яте, страхові компанії і недержавні пенсійні фонди практично не використовують банківських кредитів через достатність коштів, які вони одержують від своїх клієнтів.

По-шосте, банківське кредитування фінансових інститутів залежить не лише від банків, а й від інших учасників, зокрема інших фінансових корпорацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Банківські операції: навч. посіб. / За ред. А.М. Мороза. — К.: КНЕУ, 2008. — 608 с.
2. Примостка Л.А. Управління банківськими ризиками / Л.А. Примостка. — К.: КНЕУ, 2007. — 600 с.
3. Буднік М.М. Фінансовий ринок: навч. посіб. / М.М. Буднік, Л.С. Мартюшева, Н.В. Сабіна. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 334 с.
4. Васильєва В.В. Фінансовий ринок: навч. посіб. / В.В. Васильєва, О.Р. Васильченко. — К.: Центр учбової літератури, 2008. — 368 с.
5. Зимовець В.В. Фінансове посередництво: навч. посіб. / В.В. Зимовець, С.П. Зубик. — К.: КНЕУ, 2004. — 288 с.
6. Калашнікова Т.В. Фінансовий ринок: навч. посіб. / Т.В. Калашнікова. — К.: «Хай-Тек Прес», 2008. — 232 с.
7. Івасів І.Б. Управління вартістю банку: монографія / І.Б. Івасів. — К.: КНЕУ, 2008. — 288 с.
8. Чуб О.О. Банки в глобальній економіці: монографія / О.О. Чуб. — К.: КНЕУ, 2009. — 340 с.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БАНКІВ В УКРАЇНІ

Срібна К.А., к.е.н., доцент, НАПКБ, Срібний В.І., к.е.н., ТНУ ім. В. Вернадського

Дано уявлення про сучасні тенденції розвитку банків в Україні, розглянуто рейтинги українських банків та банків з іноземним капіталом за обсягом загальних активів, обсягом кредитного портфеля, фінансовому результату банківської діяльності в Україні та визначено перспективи розвитку банків на кредитному ринку України.

Ключові слова: банки, активи, кредитний портфель, депозити, сучасні тенденції, іноземний капітал, рейтинг, банківські установи, банківська система.

ВСТУП

Кредитний ринок в Україні структурно представлений філіями та відділеннями банків з вітчизняним та з іноземним капіталом, що якісно розрізняються як походженням і масштабами капіталу, так і своєю ресурсною та господарською політикою. Банки з вітчизняним та з іноземним капіталом зв'язує лише приваблива кон'юнктура кредитного ринку. У разі проблем з ліквідністю або глобальної нестабільності вони прагнуть вивести з банків України свої активи. Проте в сприятливі періоди розвитку кредитного ринку саме вони є головними постачальниками фінансових ресурсів в ресурсодефіцитні міста та регіони України, стимулюючи в них ділову активність та значною мірою забезпечуючи потреби суб'єктів підприємництва в кредитах.

На відміну від філій та відділень банків з іноземним капіталом, банки з вітчизняним капіталом за рідким винятком кровно пов'язані з територією країни: тут сформований їх капітал, населення і підприємства забезпечують їх фінансовими ресурсами та формують їх кредитний ринок. Благополуччя банків України принципово залежить від стану бізнесу і добробуту населення в країні.

Таким чином, у банків з вітчизняним та з іноземним капіталом є фундаментальна відмінність: перші пов'язані з країною, других же в Україні вабить, перш за все, прибуток.

Розвиток банківського кредитування перебуває у постійному русі залежно від зміни потреб економіки країни та її окремих регіонів [1, с.96]. Територіальна нерівномірність розміщення банків з вітчизняним та з іноземним капіталом може істотно впливати на економічний розвиток країни й її окремих регіонів [2, с. 7–8]. З цим положенням ми згодні. А тому вважаємо, що необхідно приділяти значну увагу більш рівномірному розподілу банків та їх відділень на території України. Окрім цього, відсутність або недостатня кількість в країні юридично самостійних банків може призвести до його депресивності [3, с. 40].

О.Г. Осауленко відзначає, що розвиток банківської системи на сьогоднішній день не зовсім відповідає принципам стійкого розвитку великих систем, зокрема порушується принцип пропорційного, збалансованого зростання основних параметрів розвитку банківської системи [4, с.10]. Для кредитного ринку на даному етапі актуальною є проблема забезпечення свого якісного і ефективного функціонування та розвитку, що залежить від підвищення рівня ліквідності, платоспроможності і фінансової стійкості [5, с. 3].

На думку А.А. Рудичева, ресурсне регулювання повинне передбачати зростання частки довгострокових кредитних операцій, оскільки це ставить розвиток банківського сектора регіону на новий ступінь. Але це можливо здійснити виключно проведенням комплексу заходів, які передбачають зниження ризиків при здійсненні кредитування, а також, збільшення ресурсної бази банківських інститутів [6, с. 19].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є визначення сучасних тенденцій розвитку банків в Україні, розгляд рейтингів банків з вітчизняним та з іноземним капіталом за обсягом загальних активів, обсягом кредитного портфеля, обсягом залучених коштів юридичних та фізичних осіб, фінансовому результату банківської діяльності в Україні та визначення перспектив розвитку банків на кредитному ринку України.

РЕЗУЛЬТАТИ

Для аналізу особливостей динаміки розвитку банків, можливо виділити наступні підгрупи. На частку «найбільших» банків припадає приблизно 79,34% активів, на частку «великих» — 15,19%. Усі банки з активами нижче за середніх ми віднесли до групи «дрібних», на їх частку припало 1,83% банківських активів. Банки, що залишилися, утворюють перехідну групу «середніх» (близько 4% активів).

Особливості великих, середніх та дрібних банків спричинені двома основними чинниками. Перший чинник виникає з природи банківської справи. Отримання банківськими інститутами прибутку пов'язано з кредитними та іншими ризиками. Втрати, які спричинені такими ризиками, можливо управляти за допомогою диверсифікації, причому чим більше банк, тим більше у нього можливостей для диверсифікації. Відповідно, великий банківський інститут може отримувати ті ж доходи від певного класу операцій, що і дрібний банк, але завдяки великим можливостям диверсифікації, ризи-

ки, пов'язані з такими операціями, будуть для великого банку менше. Саме тому, великі банківські інститути при рівних умовах отримують вищий прибуток. Саме цей чинник диктує консолідацію банківського сектора.

Природа другого чинника — у відносинах між банками та їх клієнтами. Клієнтам потрібні банки для того, щоб відповідати їх потребам щодо забезпечення доступу до фінансових коштів. Чим ближчі відповідальні співробітники банку до осіб, що ухвалюють рішення від імені клієнтів, тим краще банк здатний задовольняти їх потреби. Чим сильніше розрив між клієнтом та відповідальними співробітниками банку, тим гірше банк здатний виявляти та задовольняти індивідуальні потреби клієнта.

У разі збільшення розмірів та підвищення інституційної складності знижується гнучкість, необхідна у разі обслуговування індивідуальних клієнтів, що призводить до збільшення в структурі працівників банку тих, хто безпосередньо не забезпечує йому фінансовий прибуток. Це — чинник, що негативно позначається на розмірі банківського інституту. У недавньому минулому великі транснаціональні банки демонстрували у своїй роботі різні недоліки, які спричинені вказаними чинниками. Таким чином, великим банкам необхідно сформувати механізми, які забезпечували б керівникам нижчої ланки банку гнучкість, яка дозволяє працювати з клієнтами, тобто банківським інститутам необхідно передбачити механізми зниження ризику.

У табл. 1 представлені банки з найбільшими обсягами загальних активів.

Таблиця 1

Банки України з найбільшим обсягом загальних активів

№	Найменування банку	Активи (млн. грн.)	Питома вага (%)
1	Приватбанк	97468,58	11,52
2	Укрексімбанк	66056,90	7,81
3	Ощадбанк	58746,98	6,94
4	Райффайзен Банк Аваль	53982,58	6,38
5	УкрСіббанк	44752,27	5,29
6	Укрсоцбанк	42986,13	5,08
7	ВТБ	29845,13	3,53
8	Альфа-Банк	27166,50	3,21
9	ОТП Банк	26788,16	3,17
10	Надра	22852,13	2,70

Виходячи з даних табл. 1, можна побачити, що лідером є Приватбанк з обсягом загальних активів 97468,58 млн. грн., що складає 11,52% від загальної суми активів.

Не дивлячись на те, що угруповання банків за обсягами загальних активів дає уявлення про банківську систему України, вона не дає уявлення про особливості її економіки. Тому доцільно проводити угруповання за розміром капіталу (табл. 2).

Таблиця 2

Банки України з найбільшим обсягом капіталу

№	Найменування банку	Капітал (млн. грн.)	% по відношенню до 01.07.2010
1	Укрексімбанк	20225,83	146,10
2	Ощадбанк	16539,97	100,97
3	Приватбанк	11171,27	103,34
4	Райффайзен Банк Аваль	8406,09	117,95
5	Укрсоцбанк	7874,91	99,40
6	УкрСіббанк	5846,07	80,91
7	Альфа-Банк	5097,80	104,53
8	ОТП Банк	4611,15	103,72
9	ВТБ	3917,20	80,66
10	Форум	3557,60	125,77

За розміром капіталу лідером є Укрексімбанк, капітал якого складає 20225,83 млн.грн., що складає 146,1% від відповідного показника 01.01.2008 р.

Уряд послідовно збільшував капітали Укрексімбанку і Ощадбанку, але в обмін на кредитування державних компаній, зокрема, НАК «Нафтогаз України». В основному тягар кредитування НАКа і енергетичних компаній доведеться узяти на себе Ощадбанку. Завдяки збільшенню статутного фонду і наданні кредитів баланс цієї фінансової установи виглядає надійним, проте неясно, що буде, якщо

через два-три роки, коли державні компанії не зможуть повернути кредити банкам, які їх на сьогоднішній день кредитують.

За зміною рейтингу можливо судити про капіталізацію банківських інститутів (точніше, пов'язаних з ними фінансово-промислових груп). Капіталізація все ще залишається найслабкішим місцем українських банків. Навіть в перспективі різкого посилювання вимог для достатності капіталу власникам багатьох банків дуже важко знайти вільні кошти для збільшення статутних фондів. Їм залишається максимізувати власний прибуток, працюючи на сегментах кредитного ринку з найбільшим ризиком, та шукати джерела субордінованих позик, а деяким — задуматися про пошук інвесторів та майбутнє злиття.

Стратегія розвитку банків в Україні передбачає збільшення частки банківських активів у ВВП. Для того, щоб дійсно ВВП зріс удвічі, банківські активи (та банківський капітал) повинні за той же період зрости не менше ніж в три рази.

Існує три способи збільшити банківський капітал: зовнішні інвестиції; нерозподілений прибуток; злиття (проте в цьому випадку ефект відчуватиметься лише окремими банками, але не усім банківським сектором). Всі три способи збільшення капіталу для банків в Україні істотно обмежені. У банків низька прибутковість, через це вони не володіють високою інвестиційною привабливістю та не можуть нарощувати нерозподілений прибуток. Водночас злиття здійснювати надзвичайно непросто.

Інвесторів цікавить, як виглядатиме прибуток на акційний капітал (ROE) у разі вкладення в банк порівняно з іншими інвестиційними варіантами. Середня прибутковість для українських банків в 2009 р. склала 19%. За той же період ефективні банки з країн Східної Європи забезпечили показник ROE на рівні 30%, а віддача від вкладень у промислові активи навіть вища, ніж 30%. Тому, виходячи з фактичної або нормативної (прогнозуємої) прибутковості, ні нейтральні, ні зовнішні інвестори зацікавлені в банківському секторі не будуть.

Причина, за якою іноземний інвестор придбає український банк, пояснюється тим, що банк може управляти потоком грошових коштів групи компаній, пов'язаних один з одним. Важливим чинником в даному випадку є те, що інститут, що має ліцензію на здійснення банківських операцій, може надавати «банківські позики», які з економічної точки зору ефективніші, ніж різноманітні позики, вказані для небанківських компаній. Якщо групі належить банк, то саме вона, а не банк, займається управлінням банківських ризиків. Тому у банку немає економічних стимулів для збільшення свого капіталу. Дійсно, для того, щоб ризики не виходили з під контроль групи, доцільно мати невеликий банк.

Аналіз кредитного портфеля банків в Україні, дає змогу зробити висновок, що кредитна активність банків зростає (табл. 3).

Таблиця 3

Банки України з найбільшим обсягом кредитного портфеля

№	Найменування банку	Обсяг кредитного портфеля (млн. грн.)	Питома вага (%)
1	Приватбанк	77289,30	12,50
2	Укрексімбанк	47793,48	7,73
3	Ощадбанк	47345,59	7,66
4	Райффайзен Банк Аваль	40755,82	6,59
5	УкрСіббанк	33715,54	5,45
6	Укрсоцбанк	32530,76	5,26
7	ОТП Банк	22853,37	3,70
8	ВТБ	21978,11	3,56
9	Альфа-Банк	18933,69	3,06
10	Надра	16934,57	2,74

За розміром кредитного портфеля лідирує Приватбанк, який складає 77289,30 млн. грн. (12,50% від загального обсягу кредитів, наданих банками в Україні).

Номинальна прибутковість кредитного портфеля банків з середини 2009 р. різко знизилася. Реальна прибутковість кредитних портфелів враховує різні комісії, які зв'язані з наданням та обслуговуванням кредитів. У невеликих банків середня номінальна прибутковість кредитного портфеля залишалася у 2010 р. нижче прибутковості портфелів для всієї решти груп банків.

Відсоткові ставки за кредитами є дуже високими, що пов'язано з великими ризиками кредитування, високим розміром відсоткової ставки та зменшенням доступу до дешевих закордонних ресурсів.

Для пріоритетів окремих банків на ринку кредитування бізнесу та динаміці його розвитку, доводиться судити за рівнем кредитування суб'єктів підприємництва, який, як показує досвід, є достовірним індикатором ставлення кредиторів до бізнесу взагалі. Найбільшим кредитором суб'єктів підприємництва в Україні є Приватбанк, який з величезним відривом лідирує на ринку кредитів, наданих суб'єктам підприємництва.

Аналізуючи кредитно-інвестиційний портфель українських банків, однозначно не можливо судити про «прив'язку» того або іншого банку до реального сектору або до того або іншого промислового конгломерату. Так, якщо в середньому у банківській системі України частка кредитів суб'єктам підприємницької діяльності складає 81,72%, то у деяких банків цей показник досягає 95,28%.

Одним з найбільш значущих показників діяльності банків в Україні є фінансовий результат (табл. 4).
Таблиця 4

Банки України з найбільшим обсягом кредитного портфеля

№	Найменування банку	Фінансовий результат (млн. грн.)
1	Приватбанк	631,16
2	Ощадбанк	365,25
3	ОТП Банк	234,16
4	ІНГ Банк Україна	181,37
5	Сітібанк Україна	155,06
6	СВЕДБАНК	47,52
7	Перший Український Міжнародний Банк (ПУМБ)	43,02
8	Брокбізнесбанк	38,44
9	Райффайзен Банк Аваль	35,89
10	Столиця	31,71

За наведеними даними найбільший прибуток отримав Приватбанк. Цей показник складає 631,15 млн. грн., тоді як Ощадбанк отримав прибуток майже у 2 рази нижчий (365,25 млн. грн.).

Отримати прибуток змогли банки за участю іноземного капіталу, акціонери яких після початку кризи оголосили про намір підтримувати свій бізнес і назвали конкретні кредитні ліміти або ліміти збільшення статутного капіталу. Деяким фінансовим установам дорого в групу надійних банків відкрила не тільки підтримка власників. Наприклад, Правекс-банк відрізнився структурою доходів (більше 40% яких він заробив на комісійних, що говорить про стійкість до кризових явищ), а ВТБ Банк — помітним збільшенням частки ринку.

ВИСНОВКИ

Для стабілізації економічної ситуації важливим є підвищення інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва та максимальне залучення адекватних джерел фінансування інвестицій і, насамперед, довгострокових банківських кредитів. Капітал має змінити свою спрямованість із сфери обігу в сферу виробництва. Для України взагалі та його окремих регіонів, зокрема для АР Крим, це особливо важливо як у соціальному, так і в економічному плані, оскільки створюватимуться нові робочі місця, підвищуватиметься рівень добробуту населення, зростатимуть доходи фізичних осіб, а відтак зростатимуть і заощадження в українських банках та банках з іноземним капіталом. Це сприятиме також збереженню та раціональному використанню природних ресурсів країни за умови приведення законодавства у відповідність з вимогами сучасного рівня розвитку банківської системи і підприємництва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Владичин У.В. Роль кредитування в економічному зростанні України. / У.В. Владичин // Фінанси України. — 2004. — №1. — С. 96–99.
2. Гриценко Р. Структуризація та консолідація банківського сектору України. / Р. Гриценко // Вісник НБУ. — 2004. — № 4. — С. 4–9.
3. Патрікац Л. Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України / Л. Патрікац, С. Компанієць // Вісник НБУ. — 2001. — № 12. — С. 20.
4. Осауленко О.Г. Сталий соціально-економічний розвиток: моделювання та управління. / О.Г. Осауленко / Моногр. — К.: 2000. — 176 с.
5. Шлапак О. Основні тенденції і проблеми у діяльності банків України. / О. Шлапак, В. Пушкар-ьов, Г. Карчева. // Вісник НБУ. — 2003. — № 6. — С. 2–5.
6. Рудычев А.А. Повышение эффективности функционирования предприятий промышленности / А.А. Рудычев. — СПб.: Химия, 1998.

СВІТОВА ПРАКТИКА УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ

Кажан В.А., аспірант, НДФІ при Академії фінансового управління

У статті автор спробував узагальнити та систематизувати концептуальні засади методів визначення, оцінки та управління кредитними ризиками в банківських системах інших країн та оцінити їх практичну ефективність з огляду на адаптацію управлінських підходів іноземних банків в Україні.

Ключові слова: банківська система, кредитні ризики, кредитоспроможність, позичальник, ліквідність активів, оборотність капіталу, залучення коштів, прибутковість.

ВСТУП

Ослаблення банківської системи через посилення негативного впливу світової фінансової кризи певною мірою сприяло переоцінці кредитних ризиків і зміні механізмів їх виявлення. Однак розгортання фінансової кризи, яка стала каталізатором прояву наявного кризового потенціалу, актуалізувало дослідження передумов його формування й результатів прояву з метою вироблення зважених підходів до реалізації банківськими установами кредитної політики [1].

Проблеми управління ризиками банківської діяльності розглядаються у вітчизняній та зарубіжній економічній літературі. Х. Марковіц, М. Міллер, Ф. Модельяні, М. Скоулз, А. Шарп заклали основи дослідження у фінансовій системі. В роботах О. Де Бандта, Д. Вальдо, Г. Гортон, Е. Девіса, П. Кругмана, Т. Темзелідеса, Ф. Хартмана розкриваються особливості ризиків саме в банківській системі країн ЄС та США. Окремі аспекти ризику в банківській системі вивчали Ф. Аллен, Е. Бартоломью, С. Бхатачарія, Я. де Віт, Н. Воллес, С. Гвінн, Д. Гейл, Р. Гроссман, Д. Даймонд, Ф. Дибвіг, К. Жаклін, К. Каломіріс, А. Керрон, Р. Мертон, Б. Паріджі, А. Рольнік, Ж.-К. Роше, І. Свери, А. Сондерс, К. Фрексас, Д. Шьонмакер, колектив дослідників Банку міжнародних розрахунків в Базелі (БМР), Федеральної резервної системи США (ФРС), Європейського центрального банку (ЄЦБ). Російські та українські науковці, які вивчають проблеми управління ризиками в банківській системі, в своїх працях висвітлюють окремі питання нагляду над комерційними банками, теорії та практики проведення активно-пасивних, міжбанківських операцій комерційними банками цих країн. Особливо відзначимо дослідження таких авторів як А.Г. Алтунян, Р.Х. Аляудінов, О.В. Балакірева, І.В. Бушуєва, Н.Д. Галапуп, Р.А. Грищенко, І.М. Ігумен, В.М. Коваль, Л.В. Конопатська, О.В. Пернарівський, М.М. Романов, О.В. Романченко, А.О. Сігайов, В.А. Сушко, О.Б. Фінкельштейн та інші.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Погіршення прибутковості банківських установ ЄС на початку 90-х років минулого сторіччя внаслідок прорахунків у кредитній діяльності та встановлення нормативної планки рівня економічного капіталу, достатнього для нівелювання екстраординарних збитків банківської установи на рівні 8% від зважених за ризиком активів, стали основними чинниками поширення сучасних моделей оцінки кредитного ризику.

Застосування таких моделей спрямовано на оцінку, узагальнення та управління, в першу чергу, неочікуваним кредитним ризиком у різних географічних зонах, в яких європейський банк проводить свої операції, та по різних кредитних продуктах. Моделі оцінки неочікуваного кредитного ризику також допомагають банкам у просуванні внутрішніх процедур активного управління кредитним портфелем, оцінці прибутковості окремих банківських продуктів, визначенні мотивації персоналу тощо.

Обґрунтовуючи удосконалення існуючих та використання нових управлінських методів і моделей, дослідники розглядають практичні аспекти управління банківськими операціями в комерційних банках Росії та України, вибірково спираючись на ті чи інші теоретичні підходи. Проте, такі розробки потребують застосування системного підходу до визначення сутності, джерел, механізмів дії, порівняння результатів окремих методів оцінки та управління ризиками. Сучасні моделі управління неможливо побудувати без досконалого вивчення елементного складу об'єкту дослідження, а саме, — без детального, багатовекторного розгляду середовища, причин та механізмів виникнення та дії ризиків у банківській системі, без врахування рекомендацій Банку міжнародних розрахунків та критичного аналізу сучасної практики управління ризиками в комерційних банках ЄС та США.

Метою цієї статті є спроба узагальнити та систематизувати концептуальні засади методів визначення, оцінки та управління кредитними ризиками в банківських системах інших країн та оцінити їх практичну ефективність з огляду на адаптацію управлінських підходів іноземних банків в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ

У практиці роботи зарубіжних банків аналізу кредитного ризику та управління ним приділяється велика увага. Роуз зазначає, що «банківські ризики мають тенденцію концентруватися в кредитному портфелі. Якщо у банку з'являються серйозні фінансові труднощі, то проблеми зазвичай виникають через кредити, які неможливо стягнути внаслідок прийняття помилкових управлінських рішень, незаконних маніпуляцій з кредитами, проведення неправильної кредитної політики і непередбаченого економічного спаду [2]».

Зарубіжні банки для оцінки кредитного ризику застосовують спеціальні методики кредитного рейтингу. Здебільшого ці методики являють собою сукупність параметрів, які оцінюють кредитоспроможність і мають комплексний характер. Багато в чому вони схожі, тому що охоплюють приблизно однакове коло показників і відомостей і дозволяють співставити безліч факторів кредитного ризику.

Розглянемо основні методики оцінки кредитоспроможності позичальника в зарубіжних країнах. Англійські клірингові банки роблять оцінку можливого ризику неплатежу по кредиту із використанням методик PARSEL і CAMPARI.

Методика PARSEL включає:

P — Person — інформація щодо персони потенційного позичальника, його репутації;

A — Amount — обґрунтування суми кредиту, що запитується;

R — Repayment — можливість погашення;

S — Security — оцінка забезпечення;

E — Expediency — доцільність кредиту;

R — Remuneration — винагорода банку (процентна ставка) за ризик надання кредиту.

Методика CAMPARI більш розширена в системі оцінки:

C — Character — репутація позичальника;

A — Ability — оцінка бізнесу позичальника;

M — Means — аналіз необхідності звертання за позикою;

P — Purpose — мета кредиту;

A — Amount — обґрунтування мети кредиту;

R — Repayment — можливість погашення;

I — Insurance — спосіб страхування кредитного ризику.

У практиці американських банків застосовують «правило п'яти Сі»:

1C — customer's character (характер позичальника) — репутація позичальника, ступінь відповідальності, готовність і бажання погашати борг.

Банк прагне отримати психологічний портрет позичальника, використовуючи для цього бесіду з ним, досьє з архіву, консультації з іншими банками і фірмами та іншу доступну інформацію, щоб з'ясувати, як позичальник (фірма чи приватна особа) ставився до своїх зобов'язань у минулому, чи були у нього затримки в погашенні позик, який його статус у діловому світі.

2C — capacity to pay (фінансові можливості) — припускає ретельний аналіз доходів і витрат позичальника та перспектив зміни їх у майбутньому. У позичальника є три джерела коштів для погашення позики: поточні касові надходження, продаж активів, інші джерела надходження (включаючи за позичення на грошовому ринку). Критичне значення для погашення позики має динаміка дебіторської заборгованості підприємства і зміни його товарних запасів. Частіше за всіх з цими статтями пов'язані труднощі в погашення позики.

3C — capital (капітал, майно) — велику увагу банк приділяє власному (акціонерному) капіталу фірми, його структурі, співвідношенню з іншими статтями активів і пасивів.

4C — collateral — забезпечення позики, достатність, якість і ступінь реалізованості застави у випадку непогашення позики.

5C — current business conditions and goodwill (загальні економічні умови) — визначають діловий клімат в країні і впливають на стан і банку, і позичальника. Наприклад, стан економічної кон'юнктури, конкуренція інших виробників аналогічного товару, податки, ціни на сировину.

Багато американських банків для оцінки здатності позичальника погасити кредит використовують чотири групи основних показників фінансового стану, які розраховуються на основі даних бухгалтерської звітності: ліквідність активів, оборотність капіталу, залучення коштів, прибутковість.

Показниками ліквідності активів є:

1) коефіцієнт ліквідності (відношення найбільш ліквідних активів до короткострокових боргових зобов'язань), що дозволяє прогнозувати здатність клієнта оперативно погасити борг банку в найближчій перспективі на основі оцінки структури оборотного капіталу;

2) коефіцієнт покриття (відношення оборотного капіталу до короткострокових боргових зобов'язань), що характеризує межу кредитування і достатність обігових коштів для погашення всіх короткострокових боргів.

Показники оборотності капіталу — це оборотність всіх активів, оборотність основного капіталу, оборотність дебіторської заборгованості, оборотність запасів. Характеризуючи швидкість обігу основного і оборотного капіталу і якість активів, показники оборотності допомагають більш точно оцінити тенденції зростання коефіцієнта покриття. При збільшенні цього коефіцієнта за рахунок зростання запасів і уповільнення їх оборотності висновок про підвищення кредитоспроможності позичальника не робиться.

Коефіцієнти залучення розраховуються як відношення всіх боргових зобов'язань до загальної суми активів або до основного капіталу. Вони показують залежність фірми від позикових коштів, що також визначає її кредитоспроможність.

Показники прибутковості розраховуються як частка прибутку в доходах, норма прибутку на активи, норма прибутку на акцію. Висока прибутковість фірми забезпечує виплату відсотків по кредиту та збільшення доходів, спрямованих на інвестиції.

У Франції для загальної оцінки підприємства на предмет кредитування використовується методика, до якої входять наступні показники.

Фінансово-економічна оцінка підприємства, що включає характер діяльності підприємства і тривалість його функціонування, а також фактори виробництва:

1) трудові ресурси (освіта, компетентність та вік керівника, наявність у нього наступників, частота переміщення керівників по робочих місцях, структура персоналу, показники простою, співвідношення оплати праці і доданої вартості);

2) виробничі ресурси (співвідношення амортизації та засобів, що амортизуються, рівень інфляції);

3) фінансові ресурси;

4) економічне середовище (на якій стадії життєвого циклу знаходиться продукція, що випускається, стадії розвитку ринку основної продукції підприємства, чи є підприємство монопольним виробником, умови конкуренції, комерційна політика фірми, ступінь засвоєння прийомів і способів маркетингу).

Оцінка кредитоспроможності підприємства базується на його звітних балансах та звітах про прибутки і збитки. Методики оцінки кредитоспроможності позичальника диференційовані за галузевою приналежністю і формою власності. Вони розрізняються для фірм та приватних осіб.

Дані щодо підприємства збираються в Центрі з визначення ризиків (Банк Франції). Цей Центр отримує від банків щомісячну інформацію про суму кредитних ліній, відкритих кожному підприємству, та кредитів, коли вони перевищують певну межу, з розбивкою за великими категоріями. Це дозволяє банкам отримувати інформацію про загальну суму кредитів, наданих банківською системою кожному клієнту, а державним органам — стежити за динамікою обсягу і кредитів за галузями господарства та здійснювати селективну кредитну політику.

У картотеці Центру чотири розділи. У першому розділі 10 груп (від «А» до «К») залежно від розміру активу балансу. Другий розділ називається кредитним котируванням, має 7 груп з шифрами від 0 до 6. В залежності від оцінок керівників інших підприємств, що мають з ним ділові зв'язки, підприємство отримує свій шифр. Третій розділ класифікує підприємство щодо платоспроможності. Банк Франції фіксує всі випадки неплатежів, і залежно від цього клієнти банків поділяються на три групи:

1) шифр 7 — пунктуальність у платежах, відсутність реальних труднощів у коштах протягом року;

2) шифр 8 — тимчасові труднощі, які не ставлять під загрозу платоспроможність підприємства;

3) шифр 9 — платоспроможність підприємства сильно скомпрометована.

Четвертий розділ картотеки ділить всіх клієнтів на дві групи в залежності від того, приймає до обліку чи ні Банк Франції їх векселі та цінні папери.

Банки Німеччини застосовують методику кредитного рейтингу, який включає в себе оцінку кредитоспроможності зацікавленої в кредиті фірми та гарантій, що надаються нею. Кредитоспроможність клієнта в одному з німецьких банків визначається за 17 критеріями, розбитим на 5 груп:

1) менеджмент: якість менеджменту, грамотність ведення фінансової документації;

2) ринок (галузь): розвиток ринку і галузі, вплив динаміки кон'юнктури, географії одержувачів продукції і постачальників, експортних та імпорتنих ризиків, гострота конкуренції, продукція і асортимент, стандарти;

3) відносини з клієнтом: ведення рахунків, відкритість клієнта і його готовність представляти інформацію про свою діяльність;

4) економічні умови: оцінка річного балансу, спільні майнові умови;

5) перспектива розвитку підприємства: розвиток за період після опублікування останнього річного балансу, виробниче планування, планування прибутковості і майбутнього обслуговування капіталів, специфічні ризики виробництва.

За кожним з вказаних критеріїв оцінка робиться за шестибальною шкалою («6» — найгірший показник). Забезпечується перевірка оцінок на основі наявної документації. Рейтинг кредитоспроможності розраховується як середній показник на підставі виставлених за кожним параметром балів. Окремо, також за шестибальною шкалою, визначається рейтинг вартісних гарантій в залежності від повноти їх надання та покриття ними зобов'язань за кредитом і відсотками. На підставі оцінки кредитоспроможності та наданих гарантій визначаються ризики кредитування і приймається рішення щодо надання кредиту: при загальному ступені ризику 1-4 класу кредитування здійснюється, при ризику 5 і 6 — кредитування не здійснюється або припиняється.

Розглянуті методи базуються на бальній оцінці фірми — одержувача кредиту за кожним компонентом оцінки. Критерії, за якими здійснюється отримання тієї чи іншої кількості балів, строго індивідуальні для кожного банку, базуються на його практичному досвіді і періодично переглядаються. Допустимі і оптимальні значення окремих економічних показників опираються на накопичену статистику.

Особлива увага приділяється також достовірності відомостей. Інформація щодо перевірки рейтингу підбирається зазвичай на основі аналізу кредитної заявки. З неї виділяють найбільш істотні фактори, що визначають діяльність клієнта. Додаткову інформацію отримують в ході особистої зустрічі з клієнтом, внутрішньобанківської інформації про рахунки та історії кредитних взаємовідносин з позичальником, особистих спостережень та інспекцій, відомостей з інших джерел.

Дуже цікавий і важливий закордонний досвід прогнозування фінансового стану позичальника в майбутньому кредитному періоді. Так, на основі розрахунку очікуваного обсягу доходів (перш за все

суми виручки від продажу продукції), суми витрат, розміру прибутку складаються порівняльні баланси доходів і витрат. Потім складається касовий кошторис позичальника на майбутній період з даними про джерела грошових коштів (прибуток, амортизація, кредитори) та їх використання (капіталовкладення, погашення заборгованості). Прогнозні дані про грошові потоки також надаються позичальником і служать підставою щодо оцінки кредитоспроможності.

При оцінці кредитоспроможності враховуються також майбутні зміни кон'юнктури, наявність реальних умов надходження коштів від реалізації продукції з урахуванням запланованого рівня цін, платоспроможного попиту на відповідні види продукції. При цьому зарубіжні банки запрошують фахівців для аналізу галузевого та інвестиційного аспекту кредитної заявки (якщо співробітники кредитного відділу не володіють необхідними знаннями щодо тих галузей виробництва та сфери послуг, в яких зайнятий клієнт).

При виявленні неблагополучної (проблемної) позики вживаються заходи щодо забезпечення погашення кредиту. Найкращий варіант — розробка разом з позичальником плану заходів для відновлення стабільності компанії та усунення диспропорцій. Якщо ці заходи не досягають мети, то банк відстоює свої інтереси шляхом продажу забезпечення, оголошення неплатника банкрутом. Банк повинен діяти без зволікання, тому що коли позичальник затримує платежі торговим кредиторам, страховій компанії, податковим органам, то на його майно буде накладено арешт. У цьому випадку банк виявиться у довгій черзі кредиторів, що вимагають відшкодування боргу.

Перший крок при виявленні проблемної позики — це об'єктивна оцінка ситуації, що склалася. Перш за все необхідно усвідомити позицію позичальника — чи він хоче виправити становище, чи можна йому довіряти, чи здатне керівництво компанії відновити її прибутковість. Велике значення має також стан самого банку. Якщо у нього багато безнадійних боргів, не варто вступати в дорогу операцію судового стягнення, а краще залагодити справу мирним шляхом, анулювавши частину боргу, що залишився. Інше рішення може полягати в продажу банком застави. Для цього необхідно встановити, що банк дійсно має безумовне право розпоряджатися заставою, і з'ясувати, які можливості його реалізації. Звичайно це дорога і тривала процедура.

ВИСНОВКИ

Здійснені у статті дослідження дозволили сформулювати наступні висновки.

1. Досвід роботи зарубіжних банків розвинутих країн, оснований на детальному опрацюванні всіх кредитних процедур, багатофакторному аналізі кредитоспроможності потенційних позичальників, дозволяє значно знизити кредитний ризик.

2. Спільний аналіз усіх факторів стосовно кожного конкретного випадку дає можливість прийняти зважене рішення щодо кредитоспроможності позичальника, доцільності видачі йому кредиту, цінових і нецінових умов кредитного договору.

3. Управління кредитним ризиком банку дає змогу своєчасно прийняти відповідні заходи з метою забезпечити необхідний рівень фінансового стану, прогнозувати наслідки зміни рівня кредитного ризику, оцінити можливі втрати та ефективність розроблених і впроваджених заходів.

4. Виходячи із дослідження можливо рекомендувати до впровадження досвід закордонних банків щодо управління кредитними ризиками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нідзельська І.А. Кредитні ризики та їх наслідки для банківської системи в умовах поглиблення фінансової кризи. / І.А. Нідзельська // Фінанси України. — 2009. — №8. — С. 102-108.

2. Роуз Питер С. Банковский менеджмент / Роуз Питер С. — М.: Дело, 1995.

3. Беляков А.В. Банковские риски: проблемы учета, управления и регулирования (2-е изд). Управленческая методическая разработка. / А.В. Беляков. — «БДЦ-пресс», 2004.

4. Майстер Э. Предписания о собственном капитале банков: от Базеля I к Базелю II. / Э. Майстер. // Бизнес и банки. — 2000. — №№1-2.

5. Soros G. Open Society. Reforming Global Capitalism. / G. Soros. — New York: Public Affairs, 2000.

ІНВЕСТИЦІЇ

УДК 336.645.1

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ИНВЕСТИЦИОННО-СТРОИТЕЛЬНОГО КОМПЛЕКСА

Иванишкина Ю.А., аспирант НАПКС

В статье теоретически обосновывается экономическая сущность инвестиционно-строительного комплекса на основе изучения эволюции процесса инвестирования в строительную отрасль, раскрытия понятия инвестиционно-строительного комплекса с позиции теоретического анализа, обобщения формулировок термина с точки зрения определения понятия и выявления критериев отнесения к нему.

Ключевые слова: инвестиционно-строительный комплекс.

ВВЕДЕНИЕ

Рыночные преобразования в экономике Украины в корне изменили условия развития и методы хозяйствования во всех сферах и структурах национального хозяйства, в том числе и в строительстве, состояние которого является важным показателем развития страны. Строительство является сектором национальной экономики, задачами которого является обеспечение расширенного воспроизводства и ускоренного обновления основных фондов производственного и непроизводственного назначения; инвестиции превращаются в материальные объекты, что несомненно влияет на ускорение научно-технического прогресса.

Исследованию общетеоретических проблем привлечения инвестиций в строительную отрасль в условиях рыночных отношений посветили свои работы многие зарубежные и отечественные ученые. Так И.С. Степанов утверждает, что «определяющая роль строительного комплекса заключается в создании условий для динамичного развития экономики страны» [20, с. 20]. Автор, указывая отличительные особенности строительного комплекса подразделяет их на «общие, присущие всей строительной отрасли независимо от сооружаемых объектов и их назначения, и специальные, характерные для отдельных строительных министерств» [20, с. 20].

Мнение о том, что строительный комплекс по своей сути является межотраслевым, поскольку он взаимодействует с другими комплексами для выполнения важнейшей присущей только ему функции воспроизводства основных фондов для всех отраслей экономики, поддерживают и многие другие авторы: Асаул Н.А. [2, с. 9], Донцова Л.В. [8, с. 40]; Каверзина Л.А. [12], Казаков Ю.Н. [13], Нужина И.П. [17, с.146]. В статье мы будем оперировать термином «инвестиционно-строительный комплекс» (ИСК), являющимся основополагающим понятием данного исследования.

Ивашенцева Т.А. и Щербаков А.И. отмечают, что ИСК «охватывает непрерывную инвестиционную деятельность собственников капитала на протяжении жизненных циклов зданий и сооружений, в возведении которых был вложен капитал» [11, с. 18]. По мнению авторов расширение строительной отрасли до инвестиционно-строительной обусловлено кругооборотом инвестиционного капитала, неразрывностью процесса вложения средств и их возмещения, получения и распределения прибыли. Асаул А.Н. обращает внимание на наличие региональных границ ИСК, определяя ИСК региона, как «совокупность производственных и непроизводственных отраслей, включая управление, обеспечивающих осуществление инвестиционной деятельности в форме капитальных вложений в региональных границах» [1, с. 11].

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧИ

В последнее время сложилось понятие инвестиционно-строительного комплекса как термин, встречающийся в научной и публицистической литературе. Однако, анализируя научные работы, как отечественных, так и зарубежных авторов, можно отметить, что не существует единого подхода к определению сущности инвестиционно-строительного комплекса. В специализированных словарях и энциклопедиях также нет единой общепринятой дефиниции инвестиционно-строительного комплекса.

Следовательно, целью данного исследования является раскрытие экономической сущности инвестиционно-строительного комплекса.

РЕЗУЛЬТАТЫ

Появление и развитие термина «инвестиционно-строительный комплекс» во многом обусловлено историческим контекстом экономического развития видов деятельности и хозяйственных связей, поэтому термин претерпевал значительные изменения на протяжении всего периода формирования отраслевых комплексов.

В условиях административно-плановой экономики термин «инвестиционно-строительная деятельность» не существовал. Реализация капитальных вложений не рассматривалась в рамках строительного комплекса. Взаимосвязь капитальных вложений (инвестиций) и строительства была обременена длительным временным диапазоном ввиду прохождения всей цепочки административных документов.

В советский период современный термин «инвестиционно-строительная деятельность» в определенной степени было отождествлено с понятием «капитальное строительство», под которым понимались реализуемые заказчиком функции по финансированию строительства и организации (планированию) ввода в действие производственных мощностей и объектов социальной сферы. При этом понятие «капитальное строительство» (а не просто — «строительство») использовалось для того, чтобы в идеологической работе того периода отличать «капитальное строительство» от «коммунистического строительства», «партийного строительства», «военного строительства» [8, с. 40].

В качестве определяющего признака объединения субъектов строительного комплекса рассматривалась технологическая и организационная взаимосвязь в процессе осуществления капитальных вложений.

В этом историческом периоде наблюдалось три фактора ИСК, вызванных самоорганизацией. Во-первых, экономика строительной сферы все более приобретала региональный характер. Отказ от масштабных общегосударственных строительных программ сформировал предпосылки и реальные условия предложения строительного продукта в рамках региональной экономики. В определениях ИСК часто указывают на его региональный, территориальный характер.

Вторым фактором трансформационного периода можно считать появление в рамках хозяйственных связей «регионального строительного комплекса» (РСК). Устойчивые и долгосрочные взаимоотношения организаций строительной отрасли с ориентированными на строительный процесс подрядчиками и поставщиками позволили расширить круг организаций, вовлеченных в процесс получения конечной продукции. Подрядчики и поставщики, обусловленные «промежуточным» характером своих услуг, выражены по территориальному признаку в своей хозяйственной деятельности. Этот фактор определяет для них экономическое преимущество позиционирования в рамках территориальных строительных комплексов. Но с экономической и финансовой точки зрения РСК не может рассматриваться как целостная система, поскольку она не привязана к выражению интересов заказчика и инвестора — инициатора строительного процесса.

До трансформационного периода существовал единый заказчик — инвестор в лице государства, обуславливающий экономическую целостность РСК, как закрытой экономической системы. Формирование частных инвестиционных процессов, их доминирование (по объемным показателям) по отношению к государственному заказу, можно считать третьим фактором самоорганизации строительной сферы, процессов интеграции строительного комплекса и инвестиционных институтов [14, с. 133-134].

Основным признаком трансформации ИСК можно считать смену приоритетов в субъектах строительной деятельности, основным среди которых является инвестор или заказчик. Сформировались «институциональные инвесторы строительной сферы», инвесторы, имеющие отраслевое ориентирование. Появились организации, позиционирующие себя как «инвестиционно-строительные компании», реализующие функции строительного подряда и инвестирования в одном юридическом лице. Взаимосвязь строительного комплекса с интересами инвестора привела к образованию единой социально-экономической системы — инвестиционно-строительному комплексу.

В современной науке корректным выглядит рассуждение о двух социально-экономических системах: «строительной отрасли» и «инвестиционно-строительном комплексе» [14, с. 134].

В условиях рыночной экономики процессы накопления финансовых ресурсов для строительства и их реализации максимально сблизились во времени, стали взаимоувязанными и взаимозависимыми. Частный капитал в виде потенциальных инвестиций в основные фонды приносит прибыль, когда реализуется в эффективных инвестиционных проектах. При этом разрыв во времени между инвестированием, строительством, вводом в эксплуатацию и получением прибыли в рыночной экономике стал минимальным.

Количество строящихся и сдаваемых в эксплуатацию основных фондов (зданий, сооружений, объектов) стало определяться возможностями инвесторов. Эти возможности измеряются объемами капитальных вложений, которые инвесторы могут потратить на создание основных фондов. По мнению Донцовой Л.В., объемы капитальных вложений зависят от:

- доходов (собственных средств) инвесторов, получаемых или полученных ими от текущей и прошлой предпринимательской деятельности как в сфере материального производства, так и в сфере услуг (прибыль, амортизация, доходы от ценных бумаг и др.);
- возможности и условий получения кредитов банков и других заемных средств (облигационные займы, выпуск ценных бумаг и т.п.), а также использования средств населения, привлеченных средств трудовых коллективов, юридических лиц и др.;
- экономической целесообразности и возможности консолидации (объединения) капиталов в составе банковских пулов, финансово-промышленных групп, транснациональных компаний;
- наличия инвестиционного потенциала институциональных структур (пенсионные и другие фонды, страховые компании и т.п.);
- инвестиционных возможностей государственных и местных бюджетов [8, с. 41].

Эволюция структуры и состава участников ИСК не дает объективного представления об ИСК как о целостной системе, для более полной картины необходимо рассмотреть понятие ИСК с точки зрения теоретического анализа.

Наиболее часто цитируемые в научной литературе определения инвестиционно-строительного комплекса указывают на его сложную феноменальную сущность как социально-экономической системы. Закономерности развития социально-экономических систем, как справедливо отмечают многие ученые, невозможно понять, не вникая в подробности функционирования организаций, не исследуя вопрос о многообразии организационных форм взаимодействия субъектов рынка, причинах такого многообразия.

Ассоциируя инвестиционно-строительный комплекс с фирмой как абстрактной единицей теоретического анализа экономической системы, можно рассматривать его с точки зрения одной из трех групп теорий: маржиналистской, бихевиористской либо управленческой [15, с.73]. Однако, как показывают многочисленные исследования, в условиях роста конкурентной борьбы и качественных изменений собственно среды рыночной деятельности указанные теории не всегда дают обоснованные объяснения поведения той или иной экономической системы. Отсюда становится логичным развитие в последние десятилетия исследований в области новой институциональной экономической теории, так называемого неоинституционализма.

Неоинституционализм, опираясь на принцип ограниченной рациональности Г. Саймона, основоположника бихевиористской теории, предлагает комплексную программу исследований природы фирмы, закономерностей ее развития и особенностей межфирменного взаимодействия [18, с.91]. Особый интерес представляет данное теоретическое построение в условиях роста процесса глобализации рынков и, прежде всего, построения экономики, основанной на знаниях.

В рамках принципов экономики, основанной на знаниях, инвестиционно-строительный комплекс рассматривают как институциональную систему, имея ввиду под институтом не собственно субъект, занимающийся инвестиционно-строительной деятельностью, а отношения между участниками данного комплекса [2, с. 9].

Проблемы формирования институциональной системы инвестиционно-строительного комплекса необходимо рассматривать комплексно, опираясь на методологическую базу как классической экономической теории, так и неоинституциональной. Это обусловлено спецификой деятельности субъектов инвестиционно-строительного комплекса, а также основными положениями экономики знаний, согласно которой рынок есть некая совокупность наделенных знанием взаимодействующих субъектов [2, с. 9].

Согласно представлениям классической экономической теории рынок инвестиционно-строительного комплекса есть микроэкономическая среда, в границах которой осуществляются процессы производства и потребления полезных свойств продукции комплекса.

Однако вполне возможна ситуация, в которой преобразованный в результате анализа участок деятельности субъектов инвестиционно-строительного комплекса не будет вписываться в неоклассическое толкование границ данного рынка. С точки зрения теории это требует дополнения представления альтернативных экономических теорий, в данном случае, неоинституциональной.

Следующим шагом разберем термин ИСК с точки зрения определения понятия (дефиниция), логически раскрывая содержание понятия, устанавливая значение термина. Понятие ИСК является явным определением, так как можно говорить о равенстве между определяемым и определяющим понятиями, а так же и реальным определением в связи с тем, что в нем перечисляются существенные признаки предметов, мыслимых в понятии.

В определениях ИСК, данных разными авторами можно видеть общий подход: попытки внести обобщения и ограничения в совокупность сфер, отраслей, видов деятельности, институтов, механизмов хозяйственного взаимодействия и методов регулирования, относимых к исследуемой системе, а так же попытки выделить признаки отнесения субъектов к инвестиционно-строительной деятельности. Анализ наиболее часто цитируемых в научной литературе определений ИСК приведен в табл. 1.

Сведя предложенные в научной литературе определения ИСК, можно сделать вывод, что авторы основывают свои формулировки на выделении ключевых фраз: определяющих понятий и критериев, которые в свою очередь представляют собой признаки, являющиеся основанием для отнесения данного определения к понятию ИСК.

Среди критериев, характеризующих понятие ИСК, наиболее четкими в перечисленных источниках являются:

- реализация инвестиций,
- долгосрочные вложения;
- строительный процесс;
- основные фонды, основной капитал, расширенное воспроизводство;
- готовая продукция (недвижимость); территория (регион).

Как ранее было определено, ИСК представляет собой социально-экономическую систему. Любая система в свою очередь характеризуется как набор элементов и их взаимосвязей в рамках реализации какой-либо функции, определенной внутренними или внешними целями.

Рассматривая сущность и содержание ИСК как социально-экономической системы, в качестве определяющего понятия термина ИСК целесообразно ввести — «совокупность субъектов хозяй-

Таблица 1

Систематизация научных взглядов на понятие инвестиционно-строительного комплекса

Автор	Формулировка	Определяющее понятие	Критерии
1	2	3	4
Асаул А.Н. [1]	совокупность производственных и непроизводственных отраслей, включающая управление, обеспечивающих осуществление инвестиционной деятельности в форме капитальных вложений в региональных границах.	совокупность отраслей	реализация инвестиций, капитальные вложения, территория (регион)
Вахмистров А.И. [5]	сфера хозяйственной деятельности, связанная с расширенным воспроизводством основных производственных и непроизводственных фондов.	сфера хозяйственной деятельности	расширенное воспроизводство, основные фонды
Генералов Б.В. [6]	совокупность отраслей, производств, финансово-банковских структур и управления, осуществляющих реализацию долгосрочных вложений в регионе по созданию готовой строительной продукции в виде зданий сооружений и объектов различного назначения.	совокупность отраслей, производств, структур	долгосрочные вложения, готовая продукция (недвижимость), территория (регион)
Донцова Л.В. [8]	определенная система производственных, функциональных и институциональных структур, образующих инвестиционно-строительный сектор экономики.	система структур	реализация инвестиций, строительство
Иванченко О.Г. [10]	открытая, динамическая организационно-экономическая система с вероятностным характером, в которой в условиях действия закона стоимости субъекты инвестиционной сферы реализуют свои взаимные интересы посредством влияния на спрос и предложение объектов строительного процесса и, тем самым, посредством участия в процессе создания строительной продукции.	организационно-экономическая система	реализация инвестиций, строительный процесс, готовая продукция (недвижимость)
Ивашенцева Т.А., Щербаков А.И. [11]	непрерывная инвестиционная деятельность собственников капитала на протяжении жизненных циклов зданий и сооружений, в возведении которых был вложен капитал.	инвестиционная деятельность	капитальные вложения, готовая продукция (недвижимость)
Каверзина Л.А. [12]	связанная едиными организационно-экономическими взаимоотношениями совокупность отраслей, производств и организаций, включающая органы территориально-отраслевого управления, создающих материально-вещественную базу народного хозяйства путем преобразования денежной и неденежной формы инвестиций в конкретные объекты производственного и непроизводственного назначения в региональных границах.	совокупность отраслей, производств и организаций	реализация инвестиций, готовая продукция (недвижимость), территория (регион)
Казаков Ю. Н. [13]	совокупность экономических структур, институтов, форм и методов хозяйствования, посредством которых осуществляется реализация инвестиций.	совокупность экономических структур, институтов, форм и методов	реализация инвестиций

Продолжение табл. 1

1	2	3	4
Миронов А.А. [16]	структурная составляющая общественного производства, представляющая собой взаимосвязанную совокупность отраслей и организаций, включая управление, осуществляющих аккумуляцию инвестиционных ресурсов и долгосрочные вложения в экономику с целью получения прибыли, социально-экономического и другого полезного эффекта.	совокупность отраслей и организаций	реализация инвестиций, долгосрочные вложения
Солунский А.И. [19]	совокупность всех фондообразующих отраслей: проектные и подрядные организации, отрасли инвестиционного машиностроения, промышленности строительных материалов и конструкций, поставщиков оборудования и строительных материалов, предприятия социально-бытовой инфраструктуры.	совокупность отраслей	основные фонды
Тимофеев А.А. [21]	социально-экономическая система, в которой субъекты инвестиционно-строительной сферы региона реализуют свои экономические интересы посредством аккумуляции инвестиционных ресурсов и участия в процессе создания и реализации конечной продукции строительства.	социально-экономическая система	реализация инвестиций, готовая продукция (недвижимость), территория (регион)
Шамсутдинов Б.Я. [22]	особая организационно-правовая структура, в пределах которой хозяйствующие субъекты осуществляют накопление финансовых ресурсов в виде инвестиций в основной капитал и их эффективное использование в процессе строительной деятельности, в целях расширенного воспроизводства.	организационно-правовая структура	реализация инвестиций, строительный процесс, расширенное воспроизводство, основной капитал

ственной деятельности, институтов», представляющих собой элементы системы. Согласно Хозяйственному комплексу Украины, субъектами хозяйствования [7] — признаются участники хозяйственных отношений, которые осуществляют хозяйственную деятельность, реализовывая совокупность хозяйственных прав и обязанностей, имеют отделенное имущество и несут ответственность за своими обязательствами в границах этого имущества, кроме случаев, предусмотренных законодательством. В англоязычной научной литературе подобное лицо именуется аналогично [3, с.21] — агент (контрагент) экономических отношений (economic agent). Такое обозначение вполне корректно при описании системы хозяйственных договорных отношений субъектов права ИСК. Понятие «институт» (лат. institutum — установление, учреждение) [3, с. 56] как «название организации, осуществляющей определенный вид деятельности», имеет более широкое толкование и чаще всего используется как обозначение совокупностей норм и правил. Часто в научной и публицистической литературе используется обобщенный термин «участник ИСК». «Участник — тот, кто принимает или принимал участие в чем-либо, в каком-либо предприятии, деле» [3, с. 437]. В данном случае под участником ИСК обозначим организационную единицу (юридическое или физическое лицо), вступающую в устойчивые (выраженные предметно и существенные по времени) коммуникационные отношения с другими организационными единицами инвестиционно-строительного комплекса [9].

Определим круг участников ИСК, опираясь на «функциональный» подход, предложенный А.И. Вахмистровым. «Функциональный» подход основан на понимании «...функций организаций и бизнес-единиц, влияющих на формирование отраслевого продукта — объекта строительства или реконструкции» [5, с. 64]. В сущности, данный подход является самым широким взглядом на современный ИСК с точки зрения выделения участников. А.И. Вахмистров предложил выделять функции организаций, основываясь на теории современного менеджмента. Преимущество функционального подхода состоит в том, что он выделяет функциональные единицы вне зависимости от их организационного построения по формам акционерного капитала и видов бизнеса, т.к. организационные построения в современной системе предпринимательства ИСК имеют тенденции специализации, укрупнения и соответствующей вертикально-горизонтальной диверсификации. Одно предприятие может реализовывать несколько функций: от заказчика-застройщика до поставщика строительных материалов. Договоры в этом случае носят комплексный характер и по их содержанию понять (выделить) структурные функциональные элементы взаимоотношений практически невозможно. Профессор Ю.Н. Казаков так же указывает на данную тенденцию [13]: «Другая существенная особенность ... состоит в нередком совмещении в самых разных сочетаниях функций различных участников рынка. Так, инвестор может выступать в роли заказчика (застройщика), а также может быть одновременно генподрядчиком и даже эксплуатирующим хозяйством и т.п. Специализированные компании могут выступать как в роли субподрядчиков, так и работать по прямым договорам с инвесторами или заказчиками. Предприятия промышленности строительных материалов могут быть и поставщиками своей продукции».

Субъекты могут относиться к различным видам деятельности и отраслям, но их объединение в комплекс должно быть определено целевыми функциями и наличием взаимоотношений в рамках реализации функции.

Обоснование принадлежности отдельных участников ИСК необходимо построить с позиции анализа функций организационных единиц ИСК (табл. 2). Выделенные функции не пересекаются, хотя и могут быть выражены в одном организационном решении — предприятии, а коммуникации одной функциональной единицы всегда предметно целостны и однородны. Вне зависимости от формы акционерного построения организации всегда можно выделить в нем соответствующие позиционируемые (доминантные) функциональные единицы. Доминантные функции организационных единиц в теории современного менеджмента также называют «ролями». Наименование «роли» отражает доминантную функцию организационной единицы так, как это отражено в функциональном разделении участников А.И. Вахмистрова.

Таблица 2

Функциональные обязанности участников ИСК

№ п/п	Участники	Функции
1	2	3
1.	Потребители	Эксплуатация объекта недвижимости.
2.	Органы власти	Регулирование, координирование и контроль взаимоотношений между участниками ИСК.
3.	Строительные организации	Осуществление процесса строительства и (или) реконструкции объекта недвижимости.
4.	Банки	Предоставление финансовых активов инвесторам или потребителям.

1	2	3
5.	Инвесторы	Вложение собственных или заемных денежных средств, а так же иных привлеченных имущественных и интеллектуальных ценностей в инвестиционный проект и обеспечение их целевого использования.
6.	Девелоперы	Разработка и воплощение функциональной концепции объекта недвижимости, включая надзор за ее использованием.
7.	Научно-исследовательские центры	Реализация научно-исследовательских разработок, обеспечение развития технико-технологических основ производства продукции строительной отрасли и организационных принципов функционирования ее субъектов.
8.	Учебные организации	Подготовка кадров ИСК.
9.	Заказчики-застройщики	Организация и управление инвестиционным проектом строительства объекта недвижимости, начиная от технико-экономического обоснования капитальных вложений и заканчивая сдачей объекта в эксплуатацию.
10.	Проектные институты и бюро	Проектирование архитектурно-строительных аспектов объекта недвижимости.
11.	Риелторы	Посредничество в сделках купли-продажи, аренды объекта недвижимости.
12.	Производители и поставщики строительных материалов	Производство строительных материалов и построение логистических сетей.
13.	Подрядчики	Исполнение специализированных проектных и строительных работ.
14.	Институты исполнительной власти — регистраторы прав	Регулирование прав собственности в отношении объектов недвижимости.
15.	Информационные органы — СМИ, библиотеки	Сбор первичной информации и формирование систематизированной вторичной информации.
16.	Страховые компании	Страхование частных и предпринимательских рисков участников ИСК.

ВЫВОДЫ

Таким образом, целевой функцией ИСК является оптимизация работы «основных производственных и непроизводственных фондов», «основного капитала», «готовой строительной продукции в виде зданий сооружений и объектов различного назначения», «долгосрочных вложений в экономику» и т.п.). Обобщив вышесказанное, в качестве целевой функции ИСК будем считать оптимальное производство готовой продукции (недвижимости).

Готовая продукция (недвижимость) является конечной продукцией отрасли, распределение экономической выгоды от ее производства и реализации является предметом взаимоотношений субъектов ИСК.

Субъекты ИСК задействованы в процессе инвестирования, строительства и потребления (эксплуатации).

Предложено определение ИСК, логически отвечающее всем свойствам ИСК как социально-экономической системы. ИСК — совокупность субъектов хозяйственной деятельности и институтов, вовлеченных в процессы инвестирования, строительства, потребления (эксплуатации) с целью распределения экономической выгоды от производства готовой продукции (недвижимости).

ЛИТЕРАТУРА

1. Асаул А.Н. Феномен инвестиционно-строительного комплекса в рыночной экономике. / А.Н. Асаул — СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2001. — 382 с. — Режим доступа — <http://www.aup.ru/books/m65/1.htm>
2. Асаул Н.А. Проблемы формирования институциональной системы инвестиционно-строительного комплекса / Н.А. Асаул // Экономика строительства. — 2004. — № 10 — С. 9. — Режим доступа — <http://dgs.mos.ru/d928dr367416m428.html?p=3>
3. Большой англо-русский, русско-английский словарь по бизнесу / А.П. Загорская, Н.П. Петроченко / [под ред. П.Ф. Петроченко] — 3-е изд, уточн., испр., 2001. — 615 с.
4. Борисов А.Б. Большой экономический словарь / А.Б. Борисов — М.: Книжный мир, 2003. — 895 с.
5. Вахмистров А. И. Управление инвестиционно-строительным комплексом мегаполиса: [монография] / А.И. Вахмистров. — СПб.: Стройиздат, 2004. — 223 с.

6. Генералов Б.В. Принятие решений в инвестиционно-строительной сфере в условиях рыночной экономики: [монография] / Б.В. Генералов, А.А. Зыков — Владимир: Владим. гос. ун-т, 2001. — 240 с.
7. Господарський кодекс України: от 16.01.2003 № 436-IV / ВР України // Відомості Верховної Ради України від 02.05.2003. — Офіц. вид. — 2003. — №18. ст. 55. — Режим доступа — <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15>
8. Донцова Л.В. Инвестиционно-строительная деятельность: назначение, функции, участники, экономические риски / Л.В. Донцова // Менеджмент в России и за рубежом. — 1998. — №6. — С. 40–49. — Режим доступа к журн. — <http://www.cfin.ru/press/management/1998-6/04.shtml>
9. Иванов С.Н. Определение участников коммуникаций регионального инвестиционно-строительного комплекса / С.Н. Иванов // Проблемы современной экономики. — 2008. — № 1 (25). — Режим доступа к журн. — <http://www.m-economy.ru/art.php3?artid=23760>
10. Иванченко О.Г. Фондовооруженность инвестиционно-строительного комплекса в рыночных условиях. / О.Г. Иванченко. — СПб.: СПбГИЭА, 1997. — 126 с.
11. Ивашенцева Т.А. Экономика отрасли (строительство) / Т.А. Ивашенцева, А.И. Щербаков. — Новосибирск: НГАСУ, 2000. — 100 с.
12. Каверзина Л.А. Методологический подход к оптимизации функционирования регионального инвестиционно-строительного комплекса / Л.А. Каверзина, П.Д. Кошевой // Проблемы современной экономики. Евразийский международный научно-аналитический журнал. — 2007. — № 4 (24). — Режим доступа к журн. — <http://www.m-economy.ru/art.php3?artid=23309>
13. Казаков Ю.Н. Современное состояние инвестиционно-строительного комплекса Санкт-Петербурга / Ю.Н. Казаков — М.: Агентство Бизнес Новостей — 2007. — Режим доступа — <http://www.rezultat.com/club/digest/29259.html>
14. К вопросу о дефиниции инвестиционно-строительного комплекса / А. Н. Асаула, Н. А. Асаула, А. А. Алексеев, А. В. Лобанов // Экономика строительства и городского хозяйства. — 2009 — Т. 5. — №3. — С. 131-139.
15. Махлуп Ф. Теории фирмы: маржиналистские, бихевиористские и управленческие / Ф. Махлуп // Теория фирмы / под общ. ред. В.М. Гальперина — СПб.: Экономическая школа — 1995. — Т. 2. — С. 73–91.
16. Миронов А.А. Экономические интересы субъектов инвестиционно-строительного комплекса: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. экон. наук: 08.00.01 / А.А. Миронов — Орел, 2008. — 24 с.
17. Нужина И.П. Региональный инвестиционно-строительный комплекс как система и объект экологоэкономического регулирования / И.П. Нужина // Экономика. — 2009. — № 319. — С. 145–150. — Режим доступа — <http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/319/image/319-145.pdf>
18. Саймон Г. Методологические основания экономики / Г. Саймон // Системные исследования. Методологические проблемы: Ежегодник 1989–1990. — М.: Наука, 1991. — С. 91–109.
19. Солунский А.И. Организационно-экономические проблемы перестройки управления строительством / А.И. Солунский — М.: Стройиздат, 1993. — 129 с.
20. Степанов И.С. Экономика строительства / И.С. Степанов. — 3-е изд., доп. и перераб. — М.: Юрайт-Издат, 2007. — 620 с.
21. Тимофеев А.А. Формирование эффективной системы управления инвестиционно-строительным комплексом в регионе в современных условиях: дисс. На соискание канд. экон. наук: 08.00.05 / А.А. Тимофеев — СПб., 2003. — 137 с.
22. Шамсутдинов Б.Я. Реструктуризация как инструмент повышения эффективности функционирования предприятий регионального инвестиционно-строительного комплекса: На примере Республики Татарстан: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. эк. наук: 08.00.05 / Б.Я. Шамсутдинов — Казань, 2005. — 19 с.

АНОТАЦІЇ

Єфремов О.В. ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА ОСНОВА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Розглянуто проблеми фінансового забезпечення господарювання муніципальних організованих, виявлено основні причини формування місцевих бюджетів і запропоновано шляхи вдосконалення процесу бюджетування на рівні муніципальних організованих.

Ключові слова: фінансування, бюджетування, муніципальні організованості, місцеве самоврядування.

Туманова О.А. ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ З НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

В статті розглянуто особливості діяльності з недержавного пенсійного страхування в Україні. Проаналізовано проблеми та перспективи впровадження даного виду пенсійного страхування.

Ключові слова: недержавні пенсійні фонди, пенсійне забезпечення, страхові компанії, банківські установи.

Усков І.В. ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА БЮДЖЕТУ, ЙОГО ФУНКЦІЇ

У статті досліджується основні погляди вчених на розуміння сутності бюджету та його функцій. Визначається авторський підхід у розумінні бюджету як складної багатоаспектної економічної категорії, уточнюються функції, які виконуються бюджетом.

Ключові слова: бюджет, функції бюджету, бюджетні кошти, органи державної і місцевої влади.

Фролов В.І. ТОЛІНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМ КАПІТАЛОМ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розкрито сутність толінгу й можливості його застосування в управлінні оборотним капіталом аграрних підприємств. Сформовано алгоритми використання толінгу для його замовника (толінгера) і підрядника (переробника). Зроблено апробацію алгоритму толінгера для операції толінгу зерна.

Ключові слова: толінг, толінгер, переробник, давальницька сировина, алгоритми обґрунтування рішень, толінг зерна.

Ворошило В.В. ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ ДОМОГОСПОДАРСТВ: СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

У статті уточнені такі поняття як «фінансові ресурси», «фінансові ресурси домашніх господарств». Розглянуті джерела формування фінансових ресурсів. Виділені критерії і запропонована класифікація фінансових ресурсів домашніх господарств.

Ключові слова: фінансові ресурси, фінансові ресурси домашніх господарств, джерела формування, класифікація фінансових ресурсів домашніх господарств.

Демченко І.В. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ: СУТНІСТЬ ТА УМОВИ ВИНИКНЕННЯ

У статті з'ясовано теоретичні підходи до визначення категорії «фінансова безпека». Розкрито особливості такої категорії. Показаний зв'язок фінансового ризику та фінансової безпеки підприємства в сучасних умовах господарювання. Запропоновано поділ фінансової безпеки підприємства на дві підсистеми.

Ключові слова: фінансова безпека, фінансовий ризик, суб'єкт господарювання, фактор, умова.

Воробець Т.І. НЕОБХІДНІСТЬ ФІНАНСОВИХ ІНВЕСТИЦІЙ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті здійснюється теоретичне обґрунтування необхідності фінансових інвестицій у ринковій економіці. Наводиться правове твердження фінансових інвестицій. Розкривається сучасна інвестиційна ситуація в країні.

Ключові слова: інвестиції, фінансові інвестиції, капітал.

Сітшаєва Л.З. ПОДАТКОВА СИСТЕМА ЯК СКЛADOVA ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

У статті розкриті проблеми сучасного стану та шляхи реформування податкової системи України в контексті забезпечення економічного розвитку її регіонів. Здійснено аналіз проекту Податкового кодексу України з точки зору впливу податкових реформ на економічний стан регіонів.

Ключові слова: регіональний розвиток, державна регіональна політика, податкова система, податковий кодекс.

Воробйова О.І. ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті досліджено становлення та розвиток банківського кредитування в Україні. Розкрито основні особливості становлення банківського кредитування. Виявлено особливості розвитку кредитування в останні роки, які підвищили можливості українських банків.

Ключові слова: становлення та розвиток банківського кредитування

Воробйов Ю.М. АНАЛІЗ СТАНУ КРЕДИТУВАННЯ ФІНАНСОВИХ ІНСТИТУТІВ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ ДЕРЖАВИ

У статті здійснено теоретико-методичне дослідження стану фінансових інститутів в соціально-економічній системі держави. Встановлено, що вітчизняні фінансові інститути поки що не вийшли з фінансово-економічної кризи, що негативно вплинуло на економіку. Найбільших успіхів щодо подолання кризових явищ досягли банківські інститути.

Ключові слова: фінансові інститути, банківські установи, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди.

Срібна К.А., Срібний В.І. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БАНКІВ В УКРАЇНІ

Дано уявлення про сучасні тенденції розвитку банків України, розглянуто рейтинги українських банків та банків з іноземним капіталом за обсягом загальних активів, обсягом кредитного портфеля, фінансовому результату банківської діяльності в Україні, та визначено перспективи розвитку банків на кредитному ринку України.

Ключові слова: банки, активи, кредитний портфель, депозити, сучасні тенденції, іноземний капітал, рейтинг, банківські установи, банківська система.

Кажан В.А. СВІТОВА ПРАКТИКА УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ

У статті автор спробував узагальнити та систематизувати концептуальні засади методів визначення, оцінки та управління кредитними ризиками в банківських системах інших країн та оцінити їх практичну ефективність з огляду на адаптацію управлінських підходів іноземних банків в Україні.

Ключові слова: банківська система, кредитні ризики, кредитоспроможність, позичальник, ліквідність активів, оборотність капіталу, залучення коштів, прибутковість.

Іванішкіна Ю.А. ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ІНВЕСТИЦІЙНО-БУДІВЕЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ

У статті теоретично обґрунтовується економічна сутність інвестиційно-будівельного комплексу на основі вивчення еволюції процесу інвестування в будівельну галузь, розкриття поняття інвестиційно-будівельного комплексу з позиції теоретичного аналізу, узагальнення формулювань терміна з погляду визначення поняття й виявлення критеріїв віднесення до нього.

Ключові слова: інвестиційно-будівельний комплекс.

АННОТАЦИИ

Ефремов А.В. ОСОБЕННОСТИ ФИНАНСИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МУНИЦИПАЛЬНЫХ ОРГАНИЗОВАННОСТЕЙ

Проанализированы методы формирования местных бюджетов различных стран, выявлены их общие черты, положительные, отрицательные стороны и тенденции по устранению недостатков их формирования и исполнения. Исходя из результатов этого анализа проведено сопоставление механизма бюджетирования, закреплено Законом о местном самоуправлении Украины, предложены мероприятия по совершенствованию бюджетирования.

Ключевые слова: местные бюджеты, механизм бюджетирования, местное самоуправление, доходы, налоги, муниципальные организации.

Туманова Е.А. ОСОБЕННОСТИ НЕГОСУДАРСТВЕННОГО ПЕНСИОННОГО СТРАХОВАНИЯ В УКРАИНЕ

В статье рассмотрены особенности системы негосударственного пенсионного страхования в Украине. Проанализированы проблемы и перспективы внедрения данного вида пенсионного страхования.

Ключевые слова: негосударственные пенсионные фонды, пенсионное обеспечение, страховые компании, банковские учреждения.

Усков И.В. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПРИРОДА БЮДЖЕТА

В статье исследуются основные взгляды учёных на понимание сущности бюджета и его функций. Определяется авторский подход в понимании бюджета как сложной многоаспектной экономической категории, уточняются функции выполняемые бюджетом.

Ключевые слова: бюджет, функции бюджета, бюджетные средства, органы государственной и местной власти.

Фролов В.И. ТОЛЛИНГ КАК ИНСТРУМЕНТ УПРАВЛЕНИЯ ОБОРОТНЫМ КАПИТАЛОМ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Раскрыта сущность толлинга и возможности его применения в управлении оборотным капиталом аграрных предприятий. Сформированы алгоритмы использования толлинга для его заказчика (толлингера) и подрядчика (переработчика). Произведена апробация алгоритма толлингера для операции толлинга зерна.

Ключевые слова: толлинг, толлингер, переработчик, давальческое сырьё, алгоритмы обоснования решений, толлинг зерна.

Ворошило В.В. ФИНАНСОВЫЕ РЕСУРСЫ ДОМОХОЗЯЙСТВ: СУЩНОСТЬ И КЛАССИФИКАЦИЯ

В статье уточнены такие понятия как «финансовые ресурсы», «финансовые ресурсы домашних хозяйств». Рассмотрены источники формирования финансовых ресурсов. Выделены критерии и предложена классификация финансовых ресурсов домашних хозяйств.

Ключевые слова: финансовые ресурсы, финансовые ресурсы домашнего хозяйства, источники формирования, классификация финансовых ресурсов домохозяйства.

Демченко И.В. ФИНАНСОВАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ СУБЪЕКТА ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ: СУЩНОСТЬ И УСЛОВИЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ

В статье обоснованы теоретические подходы к определению категории «финансовая безопасность». Раскрыты особенности такой категории. Показана связь финансового риска и финансовой безопасности в современных условиях хозяйствования. Предложено разделение финансовой безопасности предприятия на две подсистемы.

Ключевые слова: финансовая безопасность, финансовый риск, субъект хозяйствования, фактор, условие.

Воробец Т.И. НЕОБХОДИМОСТЬ ФИНАНСОВЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье осуществляется теоретическое обоснование необходимости финансовых инвестиций в рыночной экономике. Приводится правовая формулировка финансовых инвестиций. Раскрывается современная инвестиционная ситуация в стране.

Ключевые слова: инвестиции, финансовые инвестиции, капитал.

Ситшаева Л.З. НАЛОГОВАЯ СИСТЕМА КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА

В статье раскрыты проблемы современного состояния и пути реформирования налоговой системы Украины в контексте обеспечения экономического развития ее регионов. Осуществлен анализ проекта Налогового кодекса Украины с точки зрения влияния налоговых реформ на экономическое положение регионов.

Ключевые слова: региональное развитие, государственная региональная политика, налоговая система, налоговый кодекс.

Воробьева Е.И. ОСОБЕННОСТИ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ БАНКОВСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ В УКРАИНЕ

В статье исследовано становление и развитие банковского кредитования в Украине. Раскрыты основные особенности становления банковского кредитования. Выявлены особенности развития кредитования в последние годы, которые повысили возможности украинских банков.

Ключевые слова: становление и развитие банковского кредитования

Воробьев Ю.Н. АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ КРЕДИТОВАНИЯ ФИНАНСОВЫХ ИНСТИТУТОВ В СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВА

В статье осуществлено теоретико-методическое исследование состояния финансовых институтов в социально-экономической системе государства. Установлено, что отечественные финансовые институты не вышли из финансово-экономического кризиса, который негативно повлиял на экономику. Наибольших успехов преодоления кризисных явлений достигли банковские институты.

Ключевые слова: финансовые институты, банковские учреждения, страховые компании, негосударственные пенсионные фонды.

Срибная Е.А., Срибный В.И. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ БАНКОВ В УКРАИНЕ

Дано представление о современных тенденциях развития банков Украины, рассмотрены рейтинги украинских банков и банков с иностранным капиталом по объему общих активов, объему кредитного портфеля, финансовому результату банковской деятельности в Украине, и определены перспективы развития банков на кредитном рынке Украины.

Ключевые слова: банки, активы, кредитный портфель, депозиты, современные тенденции, иностранный капитал, рейтинг, банковские учреждения, банковская система.

Кажан В.А. МИРОВАЯ ПРАКТИКА УПРАВЛЕНИЯ КРЕДИТНЫМ РИСКОМ

В статье автор предпринял попытку обобщить и систематизировать концептуальные методы определения, оценки и управления кредитными рисками в банковских системах других стран и оценить их практическую эффективность исходя из необходимости адаптации управленческих подходов иностранных банков в Украине.

Ключевые слова: банковская система, кредитные риски, кредитоспособность, заемщик, ликвидность активов, оборачиваемость капитала, привлечение средств, прибыльность.

Иванишкина Ю.А. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ИНВЕСТИЦИОННО-СТРОИТЕЛЬНОГО КОМПЛЕКСА

В статье теоретически обосновывается экономическая сущность инвестиционно-строительного комплекса на основе изучения эволюции процесса инвестирования в строительную отрасль, раскрытия понятия инвестиционно-строительного комплекса с позиции теоретического анализа, обобщения формулировок термина с точки зрения определения понятия и выявления критериев отнесения к нему.

Ключевые слова: инвестиционно-строительный комплекс.

ANNOTATION

Efremov A.V. FINANCIAL ECONOMIC BASIS OF LOCAL SELF-GOVERNMENT

The problems of the financial providing the management of municipal organizations are consider. Principal reasons of forming the local budgets are exposed and the ways of perfection process the table of contents from a budget on the level of municipal organizations are offered.

Keywords: financing, municipal good organization, local self-gover

Tumanova E.A. FEATURES OF NOT STATE PENSION INSURANCE IN UKRAINE

In clause are considered features of system of not state pension insurance in Ukraine. Problems and prospects of introduction of the given kind of pension insurance are analyzed.

Keywords: not state pension funds, a provision of pensions, the insurance companies, bank establishments.

Uskov I.V. ECONOMIC NATURE OF BUDGET, HIS FUNCTIONS

In the article investigated basic looks of scientists to understanding of essence of budget and his functions. Author approach is determined in understanding of budget as difficult multidimensional economic category, functions are specified executable a budget.

Keywords: budget, functions of budget, budgetary facilities, organs of state and local power.

Frolov V.I. TOLLING AS A TOOL FOR WORKING CAPITAL MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

The essence of tolling and the possibility of its use in the working capital management of agrarian enterprises are described. The algorithms use tolling for his client (tollinger) and contractor (processor) are formed. Performed testing of the algorithm tollinger for operations of grain tolling.

Keywords: tolling, tollinger, processor, raw materials supplied by the customer, algorithms for decision support, the tolling of grain.

Voroshilo V.V. FINANCIAL RESOURCES OF HOUSEHOLDS: ESSENCE AND CLASSIFICATION

Such concepts as «financial resources», «financial resources of households are specified in the article». The sources of forming the financial resources are considered. Criteria are selected and classification financial resources of households is offered.

Keywords: financial resources, financial resources of households, the sources of forming the financial resources, classification financial resources of households

Demchenko I.V. FINANCIAL SAFETY OF THE SUBJECT OF MANAGING: ESSENCE AND OCCURRENCE CONDITIONS

Modern conditions of managing of the enterprises are resulted in given article. Theoretical approaches to category definition «financial safety» are shown. Features of such category are opened. Communication of financial risk and financial safety in modern managing conditions is shown. Division of financial safety of the enterprise on two subsystems is offered.

Keywords: financial safety, financial risk, the subject of managing, the factor, a condition.

Vorobets T.I. NECESSITY OF FINANCIAL INVESTMENTS IN THE CONDITIONS OF MARKET ECONOMY

The article carried a theoretical justification for financial investment in a market economy. Legal wording of financial invests. Reveals modern investment situation in the country.

Keywords: investment, financial investment, the capital.

Sitshayeva L.Z. TAX SYSTEM AS A COMPONENT OF THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION

The article deals with the problems and ways of reforming the tax system of Ukraine in the context of economic development of its regions. The analysis of the draft Tax Code of Ukraine in terms of the impact of tax reforms on the economic situation of regions.

Keywords: regional development, state regional policy, taxation, the tax code.

Vorobyova E.I. FEATURES OF BECOMING AND DEVELOPMENT OF BANK CREDITING ARE IN UKRAINE

In the article, becoming and development of the bank crediting is investigational in Ukraine. The basic features becoming of the bank crediting are exposed. Exposed features of development crediting the last years. These features were promoted possibilities of the Ukrainian banks.

Keywords: becoming and development of the bank crediting

Vorobyov Y.N. ANALYSIS OF THE STATE CREDITING OF FINANCIAL INSTITUTES IN SOCIO-ECONOMIC SYSTEM OF THE STATE

In the article theoretic-systematic research of condition of financial institutes is carried out in the socio-economic system of the state. It is set that domestic financial institutes went out from a finances-economic crisis which negatively influenced on an economy. Most successes over coming the crisis phenomena were attained by bank institutes.

Keywords: financial institutes, bank institutions, insurance companies, non-state pension a fund.

Sribnaya K., Sribniy V. MODERN PROGRESS OF BANKS TRENDS IN UKRAINE

Presentation is given about modern progress of banks of Ukraine trends, ratings of the Ukrainian banks and banks with a foreign capital are considered on volume common assets, volume of the credit brief-case, at the credit market of Ukraine certain the financial result of bank activity in Ukraine, and prospect of development of banks.

Keywords: jars, assets, credit brief-case, deposits, modern tendencies, foreign capital, rating, bank institutions, banking system.

Kazhan V.A. WORLD PRACTICE OF MANAGEMENT CREDIT RISK

The author tried to generalize and systematize the conceptual foundations of methods to identify, assess and manage credit risk in the banking systems of other countries and evaluate their practical performance due to the adaptation of management approaches to foreign banks in Ukraine.

Keywords: banking system, credit risks, solvency, borrower, liquidity of assets, circulating of capital, bringing in of money, profitability.

Ivanishkina Y.A. ECONOMIC ESSENCE INVESTMENT-BUILD COMPLEX

In the article in theory economic essence of an investment-build complex is grounded on the basis of study of evolution of process of investing in a build industry, opening of concept of an investment-build complex from position of theoretical analysis, generalizations of formulations of term from point of determination of concept and exposure of criteria of attributing to it.

Keywords: investment-build complex.

Наші автори

- Воробець Т.І.** — викладач кафедри фінансів і кредиту Національної академії природоохоронного та курортного будівництва (м. Сімферополь)
- Воробйов Ю.М.** — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів і кредиту Національної академії природоохоронного та курортного будівництва (м. Сімферополь)
- Воробйова О.І.** — кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і кредиту Національної академії природоохоронного та курортного будівництва (м. Сімферополь); докторант ДВНЗ «Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана» (м. Київ)
- Ворошило В.В.** — асистент, аспірант кафедри фінансів і кредиту Національної академії природоохоронного та курортного будівництва (м. Сімферополь)
- Демченко І.В.** — аспірант кафедри фінансів і кредиту Таврійського державного агротехнологічного університету (м. Мелітополь)
- Єфремов О.В.** — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та організації виробництва Національної академії природоохоронного та курортного будівництва (м. Сімферополь)
- Іванішкіна Ю.А.** — аспірантка кафедри фінансів і кредиту Національної академії природоохоронного та курортного будівництва (м. Сімферополь)
- Кажан В.А.** — аспірант Науково-дослідний фінансовий інститут при академії фінансового управління (м. Київ)
- Сітшаєва Л.З.** — викладач кафедри фінансів і кредиту Національної академії природоохоронного та курортного будівництва (м. Сімферополь)
- Срібна К.А.** — кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і кредиту Національної академії природоохоронного та курортного будівництва (м. Сімферополь)
- Срібний В.І.** — кандидат економічних наук, Таврійський національний університет ім. В. Вернадського (м. Сімферополь)
- Туманова О.А.** — кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і кредиту Національної академії природоохоронного та курортного будівництва (м. Сімферополь)
- Усков І.В.** — кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансів і кредиту Національної академії природоохоронного та курортного будівництва (м. Сімферополь)
- Фролов В.І.** — кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту Національної академії природоохоронного та курортного будівництва (м. Сімферополь)

ПРЕЗИДІЇ ВИЩОЇ АТЕСТАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ (ВАК) УКРАЇНИ

15 січня 2003 р.

м. Київ №7-05/1

Про підвищення вимог до професійних видань занесених в список ВАК України

п. 3. Необхідні елементи наукової статті:

1. Постановка проблеми в загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими або практичними завданнями.
2. Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких здійснена розв'язка даної проблеми, і на які спирається автор.
3. Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття.
4. Формулювання цілей статті (постановка завдання).
5. Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів.
6. Висновки з даного дослідження і перспективи подальших пошуків у даному напрямі.

Вимоги до авторських рукописів журналу «Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції»

1. Для публікації в журналі приймаються роботи, що раніше не публікувалися, в сферах: фінансів (теорія фінансів, фінанси підприємств, фінансова діяльність суб'єктів підприємництва, фінансовий механізм, фінансовий менеджмент, фінанси домогосподарств, державні фінанси, місцеві фінанси, податки і оподаткування, страхування, фінансовий ринок, міжнародні фінанси тощо); банків (банки і банківська діяльність, кредитування, грошово-кредитна політика держави, банківські інвестиції тощо); інвестування (на макро-, мезо- і мікрорівнях), а також методичні і практичні матеріали, що підготовлені у галузі фінансів, банківської справи та інвестицій. Публікації повинні відповідати вимогам ВАК України від 15 січня 2003 р. №7-05/1.

2. Статті можуть публікуватися однією з трьох мов: українською, російською або англійською. Стаття подається однією з названих мов в 2-х примірниках, надрукована з одного боку листа формату А-4, через 1,5 інтервал, шрифт — 12 кегель, поля з усіх боків 20 мм, обсяг рукопису в межах 6–16 сторінок, включаючи таблиці, рисунки, формули, список використаних джерел. Сторінки рукопису мають бути послідовно пронумеровані (у правому верхньому кутку сторінки). У статті обов'язково виділити наступні підрозділи: ВСТУП, ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ, РЕЗУЛЬТАТИ, ВИСНОВКИ, ЛІТЕРАТУРА.

Разом з роздрукованим текстом рукопису подається комп'ютерна дискета 3,5 або диск з файлом рукопису або рукопис вислати на електронний адрес: finance_napks@mail.ru або blolge@rambler.ru (назва файлу повинна відповідати прізвищу автора), Word 6.0, 7.0, 95, 97, 2000, 2003, шрифт Times New Roman. Рисунки виконані у форматі Excel необхідно подати в оригінальному форматі (формат **xls**).

3. Разом з рукописом на окремих сторінках подається:

а) прізвище, ім'я по батькові (повністю) автора (авторів), назва статті, анотація і ключові слова трьома мовами (українською, російською, англійською). Все обов'язково повинно бути в електронному варіанті на дискеті або диску;

б) відомості про автора (авторів) українською і російською мовами, з вказівкою прізвища, імені, по батькові, вченого ступеня, звання, місця роботи, посади, адреси, телефонів, за наявності e-mail;

в) одна рецензія доктора економічних наук.

4. Автори статті несуть повну відповідальність за точність приведених фактів, цитат, економічних і статистичних матеріалів, власних імен і інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації.

5. Редакція журналу залишає за собою право при необхідності вносити зміни редакційного характеру без узгодження з автором (авторами).

6. Не приймаються статті, які не відповідають напряму журналу і вимогам ВАК України, не містять нових наукових, методичних або практичних розробок, не оформлені відповідним чином.

7. Порядок оформлення статей наводиться на наступній сторінці. Список використаних джерел слід оформляти відповідно до рекомендацій ВАК України (Бюлетень ВАК України. — 2008. — №3).

ПРИКЛАД ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

УДК 336.64

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ АКЦІОНЕРНИХ КОМПАНІЙ ТА ФІНАНСОВО-ПРОМИСЛОВИХ ГРУП УКРАЇНИ

Воробйов Ю.М., д.е.н., професор, НАПКБ

Анотація на мові оригіналу статті

Ключові слова:

ВСТУП

...

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

...

РЕЗУЛЬТАТИ

...

ВИСНОВКИ

...

ЛІТЕРАТУРА (приклад оформлення списку літератури згідно з вимогами ВАК)

1. Зятковський І.В. Фінансове забезпечення діяльності підприємств / Ігор Володимирович Зятковський. — Тернопіль: Економічна думка, 2000. — 228 с.
2. Ковальчук С.В. Фінанси: навч. посіб. / С.В. Ковальчук, І.В. Форкун. — Львів: «Новий Світ — 2000», 2006. — 568 с.
3. Шміт М.П. Фінансово-економічна сутність управління корпораціями в машинобудуванні України / М.П. Шміт, Я.В. Кудря // Фінанси України. — 2008. — №8. — С. 53-62.
4. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 року №514-VI // Урядовий кур'єр. — 2008. — №202.
5. Брейли Р. Принципы корпоративных финансов: пер. с англ. / Р. Брейли, С. Майерс. — М.: Олимп-Бизнес, 1997. — 1120 с.
6. Наumenкова С.В. Особливості управління фінансами в холдингових компаніях / С.В. Наumenкова // Фінанси України. — 2008. — №1. — С. 93-107.
7. Ли Ч.Ф. Финансы корпораций: теория, методы и практика: учеб.: пер. с англ. / Ч.Ф. Ли, Д.И. Финнерти. — М.: ИНФРА-М, 2000. — 686 с.
8. Воробьев Ю.Н. Финансовый капитал предприятий: теория, практика, управление / Юрий Николаевич Воробьев. — Симферополь: Тария, 2002. — 364 с.
9. ТОП-100: рейтинг лучших компаний Украины // Инвестгазета. — 2008. — №3-4. — 162 с.
10. Василик О.Д. Теорія фінансів: підруч. / Остап Дмитрович Василик. — К.: НІОС, 2000. — 416 с.
11. Фінанси: підручн. / за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. — К.: Знання, 2008. — 611 с.
12. Рогатенюк Э.В. Финансы: учеб. пособ. / Э.В. Рогатенюк, И.М. Пожарицкая. — Симферополь: «Национальная академия природоохранного и курортного строительства», 2007. — 280 с.

Підп. до друку 01.07.2010 р. Формат 60 x 84 1/8.

Гарнітура Times. Умов. д. арк. 9,9.

Наклад 320 екз.

Віддруковано в «Фізична особа підприємець «Носков А.В.»

95017, м. Сімферополь,

вул. Тургенева, 25, тел. (0652) 27-26-56